

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond

ELUKESKKONNA MÕJU NOORTE TEABEVAJADUSTELE
JA NENDE RAHULDAMISE VÕIMALUSTELE

Bakalaureusetöö

Monica Raud
Juhendaja: Veronika Kalmus PhD

Tartu
2005

SISSEJUHATUS	5
I TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	7
1.1 Teave ja teabeallikad	7
1.2 Teabevajadused.....	8
1.3 Elustiil ja elulaad.....	10
1.4 Sotsialiseerumine ja sotsialiseerumismõjurid	12
1.5 Massimeedia teabeallika ja sotsialiseerumismõjurina.....	13
1.5.1 Meedia poolt rahuldatavad vajadused	16
1.5.2 Sotsiaalne taust meedia tarbimisel.....	18
1.5.3 Juurdepääs meediale	20
1.5.4 Meedia konkurents teiste infoallikatega.....	21
1.6 Teabeväli	21
II UURIMISKÜSIMUSED JA HÜPOTEESID	23
2.1 Uurimisküsimused	23
2.2 Hüpoteesid.....	23
III METOODIKA JA VALIM	25
3.1 Temaatiliselt biograafilised esseed	25
3.2 Semistandardiseeritud intervjuud.....	27
3.3 Subjektide loomingu kasutamine	29
3.4 Põhistatud teooria	30
IV KOLME PERIOODI ÜHISKONDLIK TAUST	32
4.1 1945 kuni 1960.....	32
4.2 1970ndad ja 1980ndate esimene pool	34
4.3 2001-2004.....	35
V EMPIIRIKA.....	37
5.1 Esimene põlvkond, aastad 1945-1960	37
5.1.1 Peamised teabevajadused.....	37
5.1.2 Põhilised teabeallikad ja nende roll	40
5.1.3 Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusväarsus	43
5.1.4 Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad	44

5.1.5 Elukoha seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	45
5.1.6 Perekonna ja kodu seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	46
5.1.7 Tegevusalade ja huvide seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	47
5.1.8 Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	49
5.1.9 Teabevälja struktuur	50
5.2 Teine põlvkond, 1970-1985	51
5.2.1 Peamised teabevajadused	51
5.2.2 Põhilised teabeallikad ja nende roll	53
5.2.3 Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusväarsus	56
5.2.4 Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad	58
5.2.5 Elukoha seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	60
5.2.6 Perekonna ja kodu seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	60
5.2.7 Tegevusalade ja huvide seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	61
5.2.8 Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	62
5.2.9 Teabevälja struktuur	63
5.3 Kolmas põlvkond, 2001-2004	64
5.3.1 Peamised teabevajadused	64
5.3.2 Põhilised teabeallikad ja nende roll	67
5.3.3 Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusväarsus	71
5.3.4 Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad	73
5.3.5 Elukoha seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	74
5.3.6 Perekonna ja kodu seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	75
5.3.7 Tegevusalade ja huvide seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	76
5.3.8 Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega	77
5.3.9 Teabevälja struktuur	78
5.4 Analüüsi tulemusi märksõnadena kokkuvõttev tabel	79
VI JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	83
6.1 Vastused uurimisküsimustele	83
6.1.1 Noorte teabevajadused erinevatel perioodidel	83
6.1.2 Ühiskonna ja isikliku elukeskkonna mõju teabevajadustele ja nende rahuldamisele erinevatel perioodidel	85
6.1.3 Erinevate teabeallikate roll sotsialiseerijana, eeskätt teadmiste allikana erinevatel perioodidel	87
6.1.4 Noorte teabeväljade struktuur erinevatel perioodidel	90
6.2 Diskussioon	91

KOKKUVÕTE.....	95
SUMMARY	97
KASUTATUD KIRJANDUS	99
LISA 1	102
I põlvkonna intervjuude andmed	102
LISA 2	107
II põlvkonna intervjuude andmed.....	107
LISA 3	115
III põlvkonna intervjuude andmed	115

SISSEJUHATUS

Teabevajaduste uurimine ei ole kuigi levinud uurimisvaldkond. Kui, siis on teabevajadusi uuritud seoses elustiilidega, kuid mitte seoses ümbritseva elukeskkonnaga. Seetõttu ei ole käesoleva bakalaureusetöö kõrvale tuua just palju võrdlusmaterjali varasematest uuringutest, on vaid kaudselt seonduvad uurimused.

Näiteks on Annika Nigul oma 2004. aastal valminud magistritöös uurinud elulaaditüüpide ja meediakasutuse seoseid. Uurimistöö eesmärgiks oli uurida Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna poolt 2002. aasta detsembris läbi viidud ulatusliku küsitluse “Mina. Maailm. Meedia” andmete põhjal Eesti elanikkonna elulaadi mõjutavaid ja diferentseerivaid tunnuseid ning vaadelda nende seost meediakasutusega.

Noorte teabevajadusi on kõige otsesemalt uurinud Maire Kriis oma 1979. aasta diplomitöös “Noorte teabehuvid ja massikommunikatsioonikanalite kasutamine”. Töö eesmärgiks oli tuua välja noorte põhilised huvid, anda ülevaade nende vaba aja struktuurist ja näidata massimeedia osatähtsust noorte elus. Töös kasutati Eesti Raadio Arvutuskeskuse 1972. aastal läbiviidud ankeeti “Noored”.

Larissa Vassiltšenko (1999) on uurinud kooliõpilaste õpiinfokeskkonda sajandivahetusel, mil on toimunud suured muutused seoses koolivälise infokeskkonna kiire muutumisega, eriti suurtes linnades, kus elektroonilise ja trükimeedia kasutamine on järsult ja oluliselt laienenud. Epp Lauk (2004) on uurinud kooliõpilaste igapäevast meediakeskkonda ja nende informatsiooni- ja kommunikatsiooni- tehnoloogia kasutamist uue meedia keskkonnas. Kõnealune uuring on suurim õpilaste meediakasutust käsitlev uuring Eestis.

Kõigis sarnastes uurimustes on tähtis roll olnud just meedial ja meediakasutusel, ilmselt seetõttu, et erinevad meediakanalid moodustavad olulise osa noorte teabeallikatest ja teabevajaduste rahuldajatest. Ka asjakohane teoreetiline materjal keskendub ennekõike massimeediale. Sellest tulenevalt on meediakanalitel oluline roll ka käesolevas uurimistöös.

Mõeldes sellele, kuidas on info kättesaadavus Eesti ühiskonnas aastakümnete jooksul muutunud ning kuidas uued teabeallikad, nagu Internet või mobiilside on leidnud oma koha

traditsiooniliste teabekanalite kõrval, tundus huvitav leida seoseid ümbritseva keskkonna ja selle võimaluste ning inimeste teabevajaduste vahel. Uuritavaks grupiks valisin ülikooliealised noored üheltpoolt seetõttu, et empiiriline materjal (üliõpilaste esseed) oli suures osas olemas, teiselt poolt seetõttu, et sellealiste noorte infotarbimine on üldjuhul huvitavam ja mitmekülgsem kui kooliõpilastel.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida ümbritseva keskkonna ning teabevajaduste ja nende rahuldamise võimaluste seoseid kolme erineva põlvkonna noorte näitel. Ümbritseva keskkonna all mõistetakse antud töös nii ühiskondlik-poliitilist olukorda, sotsiaalset ja tehnoloogilist keskkonda kui inimese kitsamat elukeskkonda, millesse kuuluvad erinevad mõjutajad elukohast kuni tegevusaladeni. Uurimistöös püütakse välja selgitada kolme erineva põlvkonna noorte teabevajadused ja neid mõjutanud tegurid, teabeallikad, nende roll sotsialiseerijana ja teadmiste allikana ning erinevused erinevate põlvkondade noorte teabeväljades.

Bakalaureusetöö koosneb viiest osast, kus esimeses antakse ülevaade uurimisküsimustega seotud mõistetest, nende käsitlest erinevate autorite poolt ja mõistetega seonduvatest küsimustest ning varasematest samalaadsetest uurimustest. Töö teises osas, pärast uurimisküsimuste ja hüpoteeside tutvustamist antakse ülevaade kasutatud andmekogumis- ja analüüsimeetoditest ning valimi moodustamise põhimõtetest.

Uurimistöö kolmas osa annab lühiülevaate töös käsitletavate ajaperioodide ühiskondlikpoliitilisest ja meediamaastikku puudutavast kontekstist, mis on antud uurimistöö jaoks väga olulised. Bakalaureusetöö neljandas osas analüüsitakse kogutud empiirilisi andmeid põlvkondade kaupa, püüdes iga põlvkonna puhul leida vastused üheksale küsimusele. Töö viiendas osas võetakse kokku uurimistöö tulemused, esitledes neid uurimisküsimuste ja hüpoteeside kaupa.

I TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

1.1 Teave ja teabeallikad

Informatsiooni määratleb McQuail (2003) laias tähenduses kogu tähendusrikka kommunikatsiooni sisuna. Kitsamas tähenduses tähendab informatsioon tavaliselt tõestatavoid ja seega usaldusväärseid faktilisi andmeid reaalse maailma kohta. Veel kitsamas ja täpsemas tähenduses võib informatsiooni McQuaili sõnul võrdsustada kommunikeeritud andmetega, mis võimaldavad teha eristusi mingis reaalsuse valdkonnas ja seega vähendavad määramatust vastuvõtja jaoks.

Lauristin ja Vihalemm (1977:8) määratlevad teavet kui seda osa informatsioonist, mis on inimestele määratud ning kättesaadav neile arusaadaval ja kasutuskõlblikul kujul (loomuliku keele tekstidena, arvudena jne). Põlvkondadevahelise teabelevi institutsioonideks peavad Lauristin ja Vihalemm (1977:23) kooli ning perekonda, ühiskonna erinevate gruppide vahelist teabelevi on reguleerinud ning printsiipide, arusaamade ja käitumismallide levikul olulist osa mänginud näiteks kirik ja kunstiloominguga seotud institutsioonid, nagu teater. Ühes või teises valdkonnas vajalikud eriteadmised ja tegevusjuhised levivad administratiivsete ja tehnoloogiliste teabelevi institutsioonide vahendusel. Massilise teabelevi organid – ajakirjandus, raadio ja televisioon – moodustavad ühe noorimatest teabelevi institutsioonidest.

Lauristin ja Vihalemm (1977:25) väidavad, et kõik teabelevi vormid ning nendega seotud teabelevi sotsiaalsed institutsioonid on kujunenud ja arenenud üheltpoolt inimese suurenevate teabevajaduste rahuldamiseks, teiselt poolt aga vastab nende iseloom ühiskonna kui terviku ja erinevate ühiskondlike klasside ja gruppide eesmärkidele, sotsiaalse süsteemi toimimise ja arengu vajadustele. Seega saab kõnelda ühiskonnas ajalooliselt väljakujunenud terviklikust teabelevisüsteemist, mis peab vastama ühiskonna erinevate gruppide teabevajaduste arenguastmele ning tagama ühiskonnale vajalikul tasemel tema liikmete piisava informeerituse, nende tegevuse kooskõlastatuse ühiskonna üldiste väärtuste ja normidega, sotsiaalse kogemuse edasiandmise põlvkonnalt põlvkonnale, uute vaimsete väärtuste loomise ja leviku jne.

Larissa Vassiltšenko (1999;1999) on uurinud nii eesti kui vene kooliõpilaste õpiinfokeskkonda. Artiklis “Kooliväliste infoallikate osatähtsus 7.-12. klasside õpilaste õppetöös” vaatleb Vassiltšenko kahe viieaastase intervalliga läbi viidud uurimuse tulemusi (7.-10. klass 1993/94 885 õpilast, 7.-12. klass 1998/99 2250 õpilast). Eriti suured muudatused selles valdkonnas on Vassiltšenko sõnul toimunud viimase viie aasta jooksul, mis ühelt poolt on seotud kooli reformimise protsessiga ja teiselt poolt koolivälise infokeskkonna kiire muutumisega, eriti suurtes linnades, kus elektroonilise ja trükimeedia kasutamine on järsult ja oluliselt laienenud (nt Discovery kanal, Internet).

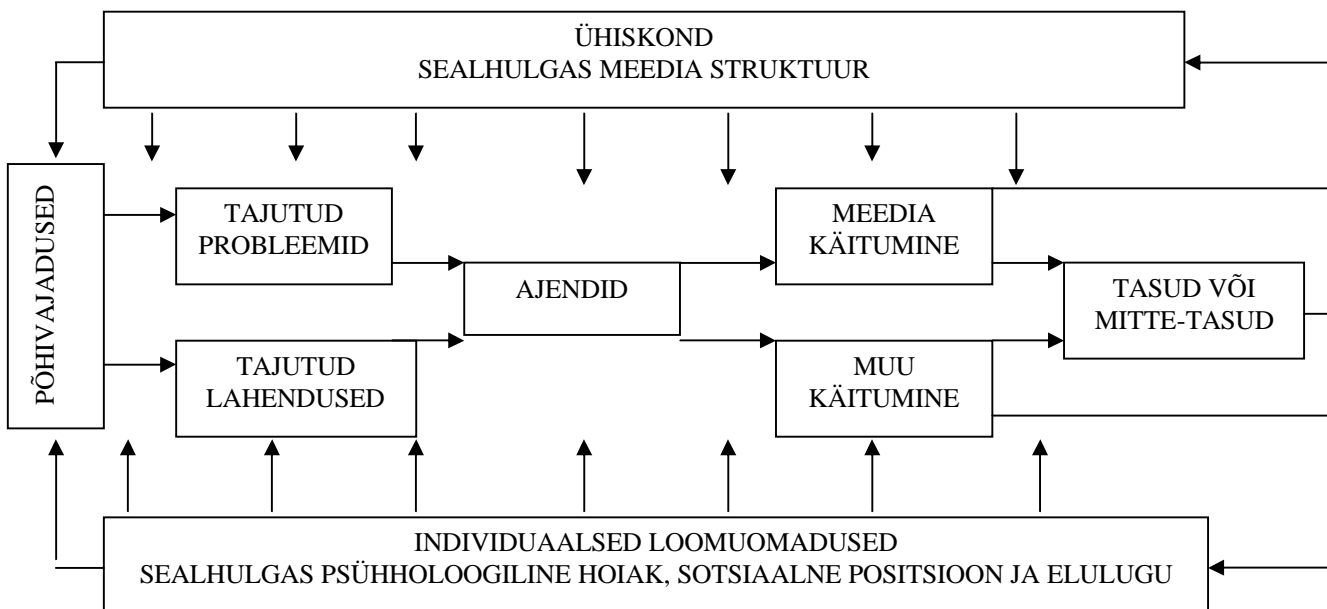
Uuringu tulemusena väidetakse, et õpilased saavad palju teadmisi väljaspoolt kooli praktiliselt kõikides ainevaldkondades, mõnede puhul on kooliväline infokeskkond isegi domineeriv. Õpetaja kui infoedastaja roll on vähenemas. Viimaste aastate uurimuste tulemused näitavad uue tendentsi tekkimist mitmete kooliainete valdkonnas: nimelt on märgatav osade vanemate klasside õpilaste teadliku kooliväliste allikate kasutamise vähenemine õpetaja kokkuhoiu nimel. Eriti selgelt on see tuntav valdkondades, mis ei ole tähtsad õpilase tulevase hariduse või töökoha seisukohalt.

Uurimuses “Vene kool Eestis: õpiinfokeskkond XXI sajandi lävel õpilaste ja õpetajate hinnangutes” on aruanne 1998/99 õ.a. läbiviidud uurimistööst, mille eesmärgiks oli fikseerida ja hinnata Eesti üldhariduskoolide õpiinfokeskkonda sajandivahetusel. Kogumiku esimene osa keskendub venekeelse kooli õpiinfokeskkonnale, teine osa tutvustab detailsemalt kogu uurimust. Üldiste ainele ja õpikutele antavate hinnangute kõrval on andmestik, mis puudutab regionaalseid erinevusi, erineva õppeedukusega õpilaste hinnanguid infokeskkonnale, poiste ja tüdrukute hinnangute erinevusi, infoallikate kasutamise omapära, ka õpetajate hinnanguid õppemetoodilisele kirjandusele.

Uuringu tulemusena selgus, et näiteks sõltumata koolist ja kasutatavast õpikust matemaatikas, füüsikas ja keemias, on õpilastele peamiseks info saamise viisiks õpetaja seletus, ja nii juba 20 aastat, ehkki infokeskkond on muutunud. Geograafia, bioloogia, ajaloo ja kunstiõpetuse puhul saadakse peaaegu pool infost aga väljaspoolt kooli – eriti TV-st ja ajakirjandusest.

1.2 Teabevajadused

Rosengren (1974) on visandanud paradigma tarvete ja tasude uuringute jaoks. Selle aluseks on Maslow põhivajaduste püramiid, kuhu tähtsuse järjekorras kuuluvad füsioloogilised vajadused, turvalisuse vajadused, kuulumise vajadused, tunnustuse vajadused ning eneseaktualiseerimise vajadused. Nendest põhivajadustest tulenevad inimeste tunnetatud probleemid ja lahendused, mis loovad ajendid erinevateks käitumisteks, mis saavad kas tasutud või mittetasutud. Seda kõike mõjutavad ühiskond (sh meedia) ning individuaalsed isikuomadused.

Joonis 1. Visualiseeritud paradigma tarvete ja tasude (uses & gratifications) uuringute jaoks. Allikas: Rosengren 1974

Lauristini ja Vihalemma (1977:10) väitel väljenduvad teabevajadused inimeste erinevate huvidena, aktiivsema või passiivsema suhtumisena erineva sisuga teadetes, suurema või väiksema tähelepanu ja positiivse või negatiivse hoiakuna nende suhtes. Võib eristada kolme liiki allikaid teabevajaduste rahuldamiseks:

- a) pärilikul teel omandatud, bioloogilistes struktuurides talletatud geneetiline informatsioon,
- b) inimeste praktilisest tegevusest võrsuv vahetu kogemus, c) õppimise ja suhtlemise kaudu omandatav vahendatud ühiskondlik kogemus.

Teabevajadused arenevad Lauristini ja Vihalemma (1977:9) arvates sedamööda, mida keerukamaks ja vaheldusrikkamaks muutub inimtegevus ja ühiskond, mida enam inimene puutub kokku uute olukordade ja nähtustega, mida kiiremini muutub inimest ümbritsev

keskkond. Mida enam on erinevaid seoseid ja tegureid, mida inimene peab arvestama oma töös ja elutegevuses, seda suuremad ja mitmekesisemad on tema teabevajadused. Teabevajaduste sisu tuleneb inimeste elutegevuse iseloomust ja struktuurist.

Hion et al. (1988:27, 29) väidavad, et kõikide uuringute kohaselt toob haridustaseme tõus kaasa huvi suurenemise paljude eluvaldkondade ja probleemide vastu, avardab inimese eluringi väljapoole vahetut ümbrust, kujundab oskuse ja harjumuse märgata igapäevase elu nähtustes üldisemaid protsesse ja probleeme. Veelgi enam sõltub haridustasemest kultuuri, hariduse, majanduse ja ühiskonnaelu pidamine enda jaoks oluliseks. Kultuurisfääri olulisus tõuseb veelgi kõrgharidusega inimestel, eriti märgatav hüpe kesk- ja keskeriharidusega võrreldes toimub aga suunitluses ühiskonnaelule ja poliitikahuvis.

Teabevajadusi on uurinud Maire Kriis (1979) oma bakalaureusetöös. Töö eesmärgiks oli tuua välja noorte põhilised huvid, anda ülevaade nende vaba aja struktuurist ja näidata massimeedia osatähtsust noorte elus. Töös kasutati Eesti Raadio Arvutuskeskuse 1972. aastal läbiviidud ankeeti "Noored".

Informatsioonikanalite populaarsus järjestub 1972. aasta noortel järgmiselt:

- 1) raadio
- 2) teler
- 3) vabariiklikud ajalehed
- 4) linna ja rajooni ajalehed
- 5) üleliidulised ajalehed

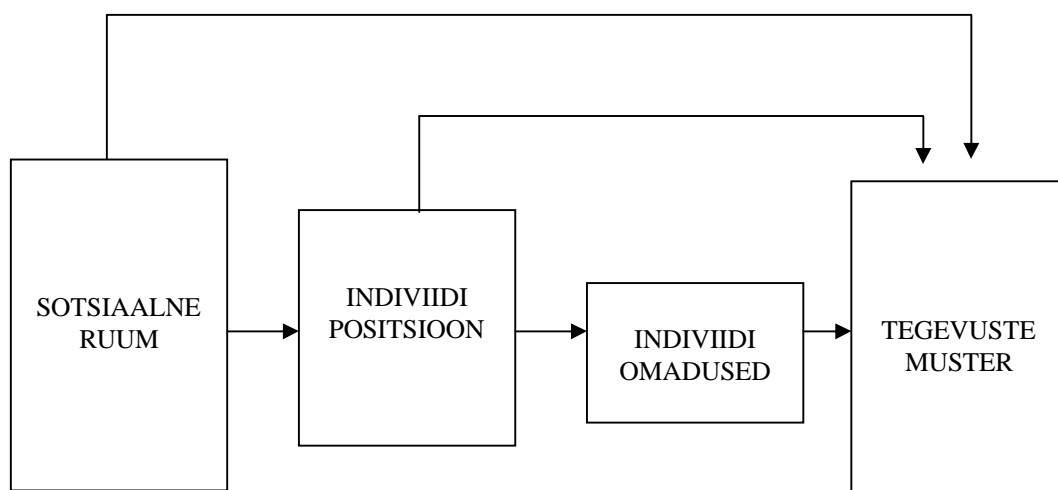
1.3 Elustiil ja elulaad

McQuaili (2003:440) järgi osutab elustiil isikliku tarbimise mallidele ja maitse-eelistustele, mis võivad olla suhteliselt sõltumatud sotsiaalsest klassist ja materiaaletest tingimustest. Samas lisab McQuail, et tõenäoliselt kujundavad kõnealuseid malle mitmed välised tegurid, nagu sissetulek, vanus, haridus, sotsiaalne miljöö ja maailmavaade.

Elustiili mõistet käsitleb oma magistritöös ka Annika Nigul (2004), tuues muuhulgas välja erinevate autorite käsitlused: Bourdieu arvates on elustiil sotsiaalselt klassifitseerivaks

märgisüsteemiks, ja selle aluseks on indiviidi maitse-eelistused; märksa laiemalt käsitlevad elustiili mõistet Rootsi sotsioloogid Rosengren, Reimer, Johansson & Miegel, kelle arvates hõlmab elustiil nii isiku individuaalseid omadusi (väärtusi, huvisid, hoiakuid jne) kui tema käitumist ja igapäevaelu tegevusi. Rääkides Eesti ühiskonnast Rootsi sotsioloogide elustiili mõistes, siis selles tähenduses on Eestist räägitud elulaadist. Elulaadi hakati Eestis uurima 1970. aastate alguses.

Elustiil on indiviidi individuaalsete omaduste ja tema tegevuste mustrite vaheline suhe. Joonis 2 kujutab sotsiaalse ruumi, indiviidi positsiooni, tema individuaalsete omaduste ja tegevuste mustri vahelisi seoseid (Rosengren, Nigul 2004, kaudu).

Joonis 2. Tegevuste mustri kujunemine. Allikas: Rosengren, Nigul 2004, kaudu.

Hion et al. (1988:7) tõdevad, et 1980. aastatel hakati elulaadi mõistet kasutama kitsamas ja laiemas tähenduses. Kitsamas tähenduses iseloomustab elulaad seda, kuidas on inimese aktiivsus jaotunud eluvaldkondade ja konkreetsete tegevuste vahel, samuti neile omast käitumisviisi ja inimsuhete laadi. See on kui igapäevase elutegevuse püsivate vormide süsteem. Laiemas tähenduses kujutab elulaad endast elutingimuste, tegevusvormide ja mõttelaadi vaheliste seoste süsteemi. “Aktiivsust suhtumises oma elu täitvatesse tegevustesse ning mitmesugustesse isikliku ja ühiskondliku elu probleemidesse võib pidada elulaadi subjektiivse aspekti üheks üldisemaks väljenduseks.” Üht elulaadi tüüpi tingivad rohkem näiteks materiaalsed olud või elukoha iseärasused, mõni teine elulaadi tüüp kujuneb seevastu pigem isiksuslike tegurite, hariduse vms mõjul (Hion et al. 1988:40).

Meediaauditooriumidest rääkides kirjutab McQuail (2003:356), et elustiili mõistet kasutatakse tihti erinevate meediakasutusmallide kirjeldamiseks ja liigitamiseks, sageli osana teiste hoiakute ja käitumiste kogumist. Sealjuures märgib ta ära Pierre Bourdieu 1986. aasta töö, mis pani aluse uurimistraditsioonile, mis seostab mitmesugused kultuurilise maitse väljendused sotsiaalse ja perekondliku taustaga.

Elustiili mõistega seondub samuti Bourdieu habituse mõiste. Bourdieu (2003:25) määratleb habitust kui maitse-eelistusi, kui generatiivset ja ühendavat printsiipi, mis tõlgib ühe positsiooni seesmiselt omased ja relatiivsed karakteristikud ühtseks elustiiliks ja ühtseks valikutetervikuks isikute, hüvede ja praktikate osas. “Habitus on seesugune praktiline meel, mis ütleb meile, mida teha konkreetses olukorras – seesama, mida spordis nimetatakse mänguvaistuks (...)” (Bourdieu 2003:49).

Üheks peamiseks probleemiks elustiili mõiste puhul on McQuaili (2003) arvates leida sobiv analüüsisitasand. Näiteks toob McQuail Johanssoni ja Miegeli 1992. aasta teose “Do the Right Thing”, kus autorid eristavad kolme tasandit: kogu ühiskonda hõlmav tasand, ühiskonna- ja kultuurisisesest erinevuste tasand ja individuaalne tasand. Viimase kohta väidavad Johansson ja Miegel, et “elustiilid väljendavad üksikisikute ambitsioone, loomaks enda jaoks konkreetseid isiklikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi identiteete”.

1.4 Sotsialiseerumine ja sotsialiseerumismõjurid

McQuail (2003:452) defineerib sotsialiseerumist kui noorte sotsiaalse kujunemise üldist protsessi nn sotsialiseerivate institutsioonide mõju all. Nendeks on traditsiooniliselt olnud perekond, naabruskond, kool, religioon ja tänapäeval üha enam massimeedia. McCron (1976) viitab oma artiklis “Changing Perspectives in the Study of Mass Media and Socialization” Ziglerile ja Childile, kes defineerivad sotsialiseerumist kui protsessi, mille käigus indiviid õpib sotsiaalse interaktsiooni kaudu sotsiaalse käitumise ja kogemuse olulisi mustreid.

Rosengren (1997:14) väidab, et eksisteerib vähemalt kaheksa peamist sotsialiseerumisagentide tüüpi. Neist perekond, eakaaslased ja töökaaslased on olemas mistahes ühiskonnas, järgmisel tasemel lisanduvad preestrid, kirik, õpetajad, kool ning

seadused ja neid tagavad institutsioonid. Ühiskondades, nagu meie oma, eksisteerivad peamiste sotsialiseerumismõjuritena veel ka suured sotsiaalsed liikumised ning massimeedia.

Nimetatud agentide rollid varieeruvad erinevates ühiskondades ja muutuvad aja jooksul ühiskonna siseselt. Rosengren rõhutab, et eriti märgatavalt erinevad nende rollid autoritaarsetes ja demokraatlikes ühiskondades. Alati leidub lõhe avalikult teadustatud normide-reeglite ning isiklike normide-reeglite vahel, samuti normide ja reeglite ning tegeliku käitumise vahel. Näiteks Eestis ajavahemikus 1945-1990 olid niisugused lõhed suuremad kui avatumates ja demokraatlikemas riikides.

Veronika Kalmus (2003) on oma doktoritöös uurinud kooliõpikute rolli õpilaste sotsialiseerijana. Uurimusest selgus, et kooliõpikute kaudu toimuv sotsialiseerumine on keeruline interaktiivne protsess, mis sõltub paljudest teguritest nagu õpilaste kogemused, varem väljakujunenud uskumused ja hoiakud, kultuuriline tagapõhi, diskursiivsed kogukonnad, milles õpilased osalevad, teiste mõjurite olemasolu ja koosmõju sotsialisatsiooniväljal jne. Kalmus järeldab, et õpikute sotsialiseerivat toimejõudu piiravad õpilaste pidevalt arenevad kriitilise lugemise oskused ning et õpilaste tõlgendavat toimejõudu piirab õpikutekstide suletus ja institutsionaalne autoriteet. Uurimusest ilmnes, et teised sotsialiseerimismõjurid (meedia, perekond, mõned õpetajad), õpilaste kultuuriline tagapõhi, isiklikud kogemused ning tõlgendusressursid ehk taustteadmised etendasid vaadeldud poliitilises ja ideoloogilises sotsialisatsiooniprotsessis palju olulisemat rolli.

1.5 Massimeedia teabeallika ja sotsialiseerumismõjurina

McQuail (2003:15) määratleb terminit “massimeedia” kui organiseeritud vahendeid, mille abil astutakse avalikult, mingi vahemaa tagant ja lühikese perioodi jooksul ühendusse paljude vastuvõtjatega. McQuail (2003:16) eristab ajalooliselt kolme peamist elementi, millest sõltub meedia rakendus ja tähtsus ühiskonna elukorralduses:

- 1) kommunikatiivsed eesmärgid, vajadused või tarbimisviisid (informeerimine, meelelahutuse pakkumine jms);
- 2) tehnoloogiad, mis võimaldavad avalikku kommunikatsiooni paljudega pika vahemaa tagant;

3) ühiskondliku korralduse vormid, mis annavad oskused ja reeglistiku tehnoloogiate kasutamiseks laiemas sotsiaalses kontekstis.

Mõjusa meediavõimu tingimuseks peetakse McQuaili (2003) sõnul üldiselt elanikkonna enamuseni jõudva üleriigilise meediatööstuse olemasolu, teatud konsensuse astet levitatava teate sisus ning teatud usutavuse ja usalduse määra auditooriumi hulgas.

Lauristin ja Vihalemm (1977:26-27) jaotavad massikommunikatsiooni sotsiaalsed funktsioonid nelja suurde rühma: informeerivad, regulatiivsed, kultuurilised ja meelelahutuslikud ning lisavad, et "Ühiskonnaliikmete informeerituse tasemel on oluline ühiskondlik tähendus, sest sellest sõltub ühiskonna tootlike jõudude areng ja paindlikkus ning inimeste aktiivsus poliitilises, kultuuri- ja majanduselus." Informeerivate funktsioonide rühma kuuluvad: operatiivne, utilitaarne ja hariv info.

Registreeritud andmed näitavad, et igapäevaelu on meediast läbi imbinud, eriti vaba aja veetmine. Teiseks edastab massimeedia informatsiooni laiemalt ühiskonna kohta, mille liige auditooriumiliige on. Ent enam kui selle, tagab meedia sotsiaalsete ja poliitiliste protsesside selgituste raamistiku, mis on tegelikult üks reaalsuse konstruktsioone (McCron 1976:30).

Massimeedia kui sotsialiseerumisagendi tähtsus on pidevalt kasvanud juba umbes sada aastat, üks selle põhjuseid moodsates ühiskondades on see, et massikommunikatsioonivahendid kehastavad aina suuremal määral suurte sotsiaalsete institutsioonide vahelisi suhteid (Rosengren 1997:23). Ühelgi teistlaadi ühiskonnal pole olnud sotsialiseerumisagendi, mis:

- 1) toimiks mitu tundi päevas praktiliselt ühiskonna kõigis kodudes;
- 2) seaks poliitiliste, majandus- ja kultuuriteemaliste arutelude agenda;
- 3) pakuks meelelahutuse ja informatsiooni lõputuid vooge;
- 4) hoolitseks lisaks kaudsele sotsialiseerimisele ka ametliku, haridusliku suunitlusega sotsialiseerumise eest;
- 5) aitaks säilitada olemasolevad võimustruktuurid, samal ajal valmistades ette pinda alalistele muutuste protsessidele, mis on vajalikud igale modernsele, industriaalsele ja postindustriaalsele ühiskonnale;

Massimeedia roll autoritaarsetes ühiskondades on oluliselt erinev selle rollist demokraatlikes ühiskondades (Rosengren 1997:24).

Hion et al. (1988:33) kirjutavad, et tootmise industrialiseerimine, linnastumine ja inimeste suurem haritus suurendavad ühiskondlikest teabekanalitest saadava vahendatud kogemuse osatähtsust. Meedia määrab suures osas selle, kuidas me sotsiaalset reaalsust tajume ja mida me peame normaalseks, kujundab ühise avaliku elu ja jagatud kogemuse, olles samuti peamine standardite, mallide ja normide allikas.

McQuail (2003:411) kirjutab Hedinssonile viidates, et üldiselt arvatakse meedial olevat mõju laste varajasele ja täiskasvanute pikaajalisemale sotsialiseerumisele, kuid seda on raske tõestada protsessi pikaajalisuse pärast ja seepärast, et mis tahes meedia mõju toimib koos muude sotsiaalse tausta mõjudega ja erinevate perekonnasiseste sotsialiseerumisviisidega. Meedia ja sotsialiseerumise seostel on kaks poolust: ühelt poolt tugevdab ja toetab meedia teisi sotsialiseerumise agente, samal ajal nähakse seda potentsiaalse ohuna vanemate, haridustöötajate ja teiste sotsiaalse kontrolli läbiviijate poolt seatud väärtustele. Meedia võib õpetada norme ja väärtusi, näidates sümbolset karistust ja tunnustust meedias esitatud erinevat laadi käitumise eest.

McQuail (2003:430) pakub meediateooriatest kõneldes välja alternatiivse visiooni sotsiaalse integratsiooni ja massimeedia vahelistest suhetest, mille kohaselt suudab massimeedia sotsiaalset sidusust nii toetada kui lõhkuda. Sealjuures rõhutab McQuail, et uue meedia potentsiaali kasutamise ja arendamise tegelikku ebaselgust ei tohiks ignoreerida, sest seda ei ole veel korralikult hinnatud ning see võib olla võrdne vana meedia mõjuga.

Rääkides meedia rollist sotsialiseerijana viitab McCron (1976:13) Danzingerile, kes väidab, et massimeedia roll sotsialiseerumise juures suureneb, eriti industrialiseerumise ja moderniseerumise tingimustes, kus perekonna mõju arvatavalt kahaneb. Samas väidab McCron, et teised arutelud sotsialiseerumise teemadel vaevalt tunnistavad meedia võimalikku tähtsust (toob näiteks raamatud *Handbook of Socialization Theory and Research*, *Handbook of Social Psychology*). Moscovici arvates on alusetu anda meediale privilegieeritud staatus kommunikatsiooni võrgustikus, kuna meedia on vaid üks tähenduste allikas (Mccron 1976: 31 kaudu).

Lauk (2004) uuris Eesti koolilapsi uue meedia keskkonnas. 2001/2002 aasta talvel viis Tartu Ülikooli Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond läbi uuringu, et kaardistada Eesti koolilaste igapäevane meediakeskkond ja nende informatsiooni- ja

kommunikatsioonitehnoloogia kasutus. Uuring viidi läbi 1131 õpilase seas vanuses 12-19 aastat, vaadeldes vanusegruppe 12-13 aastat, 15-16 aastat ja 18-19 aastat nii eesti- kui venekeelsetes koolides linnas ja maal. Uuringul oli kolm osa: sotsiaalse ja majandusliku olukorra üldised näitajad, üldine meediakasutus ja meedia omamine ning arvuti ja Interneti kasutus.

Tulemusi:

- 1) Meedia ja kommunikatsioonivahendid on saanud noorte eestlaste igapäevaelu lahutamatuks osaks
- 2) 92% õpilastest kasutas aeg-ajalt Interneti
- 3) Poisid olid intensiivsemad arvuti ja Interneti kasutajad kui tüdrukud
- 4) Isiklikku arvutit omavate poiste arv oli kaks korda suurem kui tüdrukute puhul
- 5) Elektroonikaseadmete olemasolu kodus mõjutas linnas elamine rohkem kui sissetuleku tase või rahvus
- 6) Internet olulisus suhtluskanaline oli jätkuvalt kasvav
- 7) Õpilaste usk Internetist pärit informatsiooni tõepärasusse oli ohtlikult kõrge
- 8) Televisioon oli õpilaste hulgas populaarseim meedia, üle 90% õpilastest jälgis seda iga päev
- 9) Interneti kasutasid õpilased rohkem eesmärgipäraseks ja aktiivseks meelelahutuseks, televisioon tähendas passiivsemat ja juhuslikumat meelelahutust
- 10) Üle 90% õpilastest luges mõnikord ajalehti ja ajakirju
- 11) Meedial oli õpilaste vaba aja kasutuses oluliselt suurem roll kui spordil, hobidel või koolitükkide tegemisel

1.5.1 Meedia poolt rahuldatavad vajadused

Katz ja Blumler (1974) küsivad, kas erinevad meediumid teenivad ainult mingisuguseid kindlaid vajadusi. Kas näiteks televisioon teenib ainult inimeste vajadust meelelahutuse järele või on mõeldud täitma nii meelelahutuse, infoallika, eskapismivahendi kui sotsialiseerija rolli? Kas inimeste huvi erinevate meediumide vastu on tingitud meediumi või auditooriumi iseloomust? Järgnevalt pakuvad Katz ja Blumler mõningaid seletusi erinevatelt autoritelt.

McDonaldi järgi teenib meedia auditooriumi eskapistlikke vajadusi, jättes välja kommunikatiivse funktsiooni. Nordenstreng väidab aga, et meediat kasutatakse peamiselt sotsialiseerumisvahendina, Weissi arvates on meedial täita kaks rolli – eskapistlik ning informatiivne. Lasswell pakkus aga välja meediakasutuse neljafunktsioonilise tõlgenduse: meedia kui ühiskonna valvekoer, meedia ja auditooriumi vastastikune sõltuvus, meelelahutus ja sotsialiseerumine/ kultuurivahendus (Blumler & Katz 1974: 27 kaudu).

Blumler ja Katz (1974:26-27) kirjutavad, et raamatute ja kino kohta on leitud, et need võimaldavad indiviididel iseendiga kontakti saada, ajalehed, raadio ja televisioon aga näivad ühendavat indiviide ühiskonnaga. Püstitades siinkohal küsimuse, et mis motiveerib mõndasid inimesi otsima poliitilist informatsiooni massimeediast ja teisi seda vältima, vastavad Blumler ja Katz, et tegemist võib olla psühholoogiliste, sotsioloogiliste ja keskkonna faktoritega, mis määravad inimeste konkreetse meediakasutuse. Robinson (Blumler & Katz 1974:27 kaudu) illustreerib eelnevat: nii televisiooni kui trükimeediat saab kasutada hariduslikel eesmärkidel. Raamatud ja ajalehed kasutavad sarnast tehnoloogiat ja jagavad informatiivset funktsiooni, samas sarnanevad raamatud filmidele oma esteetilisuse poolest. Psühholoogilisest aspektist, rääkides enese täiendamise ja heameele valmistamisest, võib sarnasusi leida raamatute ja kino vahel: nad aitavad leida sidet endaga ning samastuda kangelastega. Ajalehed, raadio ja televisioon seovad näiliselt indiviide ühiskonnaga.

Ka Lauristin ja Vihalemm (1977:44) küsivad, mis ajendab inimesi pöörduma massiteabevahendite poole, mida nad sellest saavad, milliseid vajadusi rahuldavad. Seejuures väidavad nad, et vajaduste rahuldamise konkreetne vorm, aga ka vajaduste endi arenguaste sõltuvad suurel määral teabe saamise ja kasutamise võimalustest. “Teadete valik retsiipiendile kättesaadavatest teabeallikatest oleneb omakorda valiku kriteeriumidest, erinevate kanalite ja teateliikide suhtes väljakujunenud ootustest ja nõudmistest.” Tegurite kohta, mis ajendavad inimest pöörduma massimeedia poole, ütlevad Lauristin ja Vihalemm (1977:45), et tähtsal kohal on vajadus olla informeeritud, ühendatuse, sotsiaalse eneseteostuse, prestiiži, sotsiaalse toetuse vajadus, tunnetuslike, utilitaarsete, esteetiliste vajaduste rahuldamine, emotsionaalne lõdvestus.

“Massiteabekanalite pikaajalisel kasutamisel ilmnevad püsivad isiksuslikud ajendid on seotud inimese sotsiaalse ja kultuurilise arengutasemega, tema elukogemusega, tema tegevuste laadiga, ning sotsiaalsete ja psühholoogiliste suhete iseloomuga. Vastavat isiksuse poolt

täidetavatele sotsiaalsetele rollidele ning teda ümbritsevate inimeste käitumis- ja suhtlemisviisile kujunevad välja tema vajadused, huvid, püüdlused, teadmised, arusaamad, sealhulgas massiteabekanalite kasutamise vajadused ja harjumused.” (Lauristin & Vihalemm 1977:46).

Blumler ja Katz (1974:23) viitavad McQuaili, Blumleri ja Browni 1972. aasta raamatule, kus inimeste motivatsioon massimeedia tarbimiseks on jagatud nelja kategooriasse:

- 1) meelelahutus, diversioon – põgenemine rutiini ja probleemidekoorma eest, emotsionaalne vabanemine
- 2) isiklikud suhted – asenduskaaslus, sotsiaalne kasu
- 3) isiklik identiteet – isiklik referents, reaalsuse uurimine, väärtuste tugevdamine
- 4) järelevalve, seire

Autorite peamine väide on, et inividid kasutavad massikommunikatsiooni enda ühendamiseks (mõnikord lahtiühendamiseks) erinevate teistega (ise, perekond, sõbrad, rahvus jne). Rosengren (1994:147) väidab, et noored inimesed kasutavad sageli massimeediat oma põhiväärtuste, uskumuste ja arvamuste, maitsete ja tujude väljendamiseks, ning sel moel nad aitavad ühiskonnal läbi viia sorteerimisprotseduure, mida selle sotsialiseerimisagendid (siin peamiselt perekond, kool, massimeedia) on taotlenud niikaua, kui noored inimesed on olemas olnud.

Kriisi (1979) uurimustöös ilmnes, et noorte vabas ajas mängib äärmiselt tähtsat rolli massimeedia, aga ka kultuuriline meelelahutus. Selgus, et noored tahaksid vabal ajal meelsasti veelgi rohkem lugeda ilukirjandust, samuti käia rohkem teatris ja kontsertidel. Nii raadio kui teler täidavad noorte jaoks eelkõige meelelahutuslikku funktsiooni, ent ka informeerivat rolli. Teadmiste rikastamise funktsiooni kannavad noorte jaoks ajalehed ja raadio, teleri osakaal väheneb vanuse kasvades. Seevastu ajakirjade ja ajalehtede osa teadmiste hankimisel vanuse suurenedes tõuseb. Kultuurilise arendamise funktsiooni kandvateks kanaliteks on teler ja raadio.

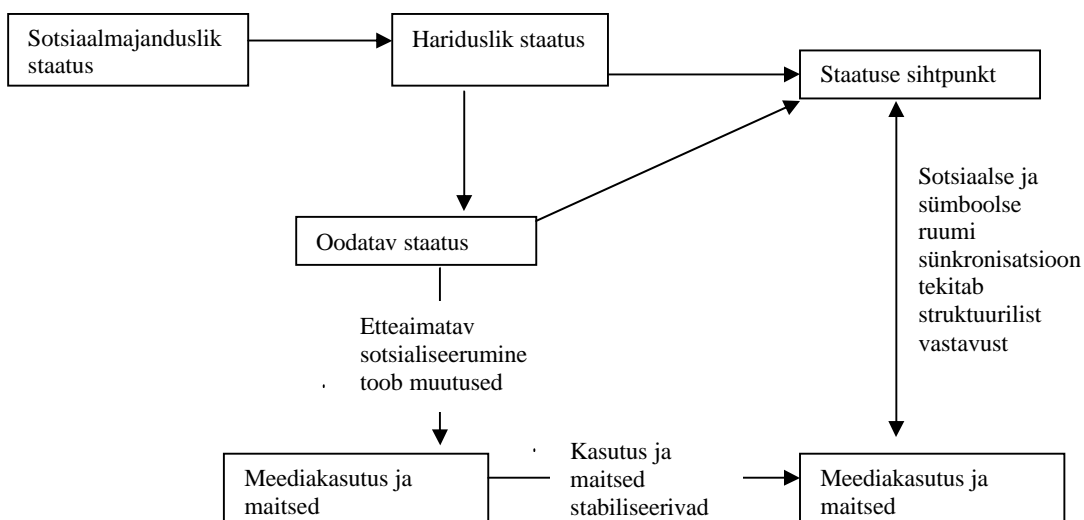
1.5.2 Sotsiaalne taust meedia tarbimisel

Johnstone'i (1974:35) arvates ei koge auditoriumi liikmed meediat anonüümsete ja isoleeritud individidena, vaid pigem organiseeritud sotsiaalsete gruppide liikmetena ja kultuurilises keskkonnas osalejatena. See vaatenurk lubab oletada, et inimesed võivad oma meediatarbimise valikud teha sotsiaalse keskkonna surve ja juhtimise all.

Blumler ja Katz (1974) väidavad, et meediakanali valiku tingivad psühholoogilised kalduvused, sotsioloogilised tegurid ja ühiskondlikud tingimused. Näiteks pingeid ja konflikte tekitavatele sotsiaalsetele situatsioonidele otsitakse kergendust massimeedia kaudu. Samuti teadvustab sotsiaalne situatsioon probleeme, mis nõuavad tähelepanu ja mille tagajärjel otsitakse meediast informatsiooni.

Lauristin ja Vihalemm (1977:47) kirjutavad, et olulistele muutustele massiteabesüsteemi kasutamises viivad muutused üldises ühiskondlikus olukorras, eriti ühiskonna astumine murrangulisse arengujärku, mil inimeste sotsiaalne aktiivsus, sealhulgas kommunikatiivne aktiivsus on suurem, nad suhtlevad rohkem, otsivad teavet, püüavad kujundada oma arusaamasid, tõekspidamisi ja püüdlusi vastavalt pidevalt muutuvale olukorrale. Seega tõuseb tunduvalt massiteabe osatähtsus informeerituse, integratsiooni, sotsiaalse eneseteostuse, sotsiaalse toetuse allikana.

Rootsis läbi viidud uuringud noorte tööalastest ootustest ja nende tegelikust sotsiaalsest liikuvusest näitasid märkimisväärsed seoseid meediakasutusega. (Rosengren 1994).

Joonis 3. Sotsiaalse mobiilsuse ja meediakasutuse ning maitsete omavahelise suhte teoreetiline mudel.
Allikas: Rosengren 1994

Kriisi (1979) uurimistöös ilmnes, et noorte vaba aja struktuur oleneb suurel määral sellest, missugusesse sotsiaal-demograafilisse gruppi nad kuuluvad. Selgus, et hariduse suurenedes suureneb ka huvitatus erinevate valdkondade vastu. Näiteks mida kõrgem on haridustase, seda suurem on soov kuulata tõsist muusikat. Samuti on vanus huvide kujunemisel määrav. Parteitutest suurema huvitusega olid noored, kes kuulusid NLKP-sse või ÜLKNÜ-sse.

1.5.3 Juurdepääs meediale

McQuail (2003:443) määratleb juurdepääsu kommunikatsiooniprotsessi või –süsteemi kontekstis kui saatja võimalust jõuda valitud auditooriumini või auditooriumi võimalust võtta vastu kindlaid teateid või jälgida teatud kanaleid. “Praktikas seondub juurdepääsu mõiste meediakanalite avatuse määraga erinevatele häälele, eriti vähese võimu või piiratud ressurssidega inimestele.” Üldreeglina on juurdepääs McQuaili väitel seotud meedia mitmekesisusega.

Võimalused teatavate massiteabekanalite ja teateliikide valikuks jagunevad teabelevi-poolseteks ja vastuvõtja-poolseteks võimalusteks. Vastuvõtja-poolsed võimalused tähendavad materiaalsete, sotsiaalsete, kultuuriliste, psühhofüüsiliste jne tingimuste olemasolu kontaktiks massiteabekanalitega (töökorras raadio ja teleri olemaolu, teatavate ajalehtede-ajakirjade olemasolu või võimalus neid muretseda, minna sinna, kus nad on olemas; massiteabe tarbimiseks vajaliku aja olemasolu; keeleoskus; nägemis- ja kuulmisvõime jne). Teiste sõnadega, mida ebamugavam ja ebameeldivam on teatavate lugemis-kuulmis-vaatamisvõimaluste loomine, seda suurem peab olema retsiipiendi huvi, et ta asja ette võtaks (Lauristin & Vihalemm 1977: 47-48).

Asjaolu, et tänapäeval on rohkem võimalusi valida, mida, millal, kus, kellega ja millisest meediumist vaadata ja kuulata, mõjutab individuaalset meediakasutust. Rohkem kui varem on inimestel võimalik koostada oma “meedia menüü”, järgida oma eelistusi (Rosengren 1994:97).

1.5.4 Meedia konkurents teiste infoallikatega

Meedia konkureerib teiste vajaduste rahuldamise allikatega. Meedia serveeritud vajadused on vaid osa laiemast inimvajaduste hulgast, ja see, mil määral massimeedia tarbimine neid adekvaatselt rahuldab, varieerub. Vaadeldes meedia rolli vajaduste rahuldamisel, peaks arvesse võtma ka teisi alternatiive, kaasa arvatud tavapärasemaid ja “vanemaid” vajaduste rahuldamise viise (Blumler & Katz 1974).

Carlsson (1997:115) väidab, et meedia roll on vastastikuses seoses teiste sotsialiseerumisagentide rolliga ning igäühe tähtsus muutub vanusest, teemast, isikust ja kultuurilisest kontekstist. Empiirilisteks andmeteks pakub Carlsson kaks projekti: rootslaste Media Panel Program'i ja norrakate Finnmark Study, mis mõlemad uurisid meedia rolli sotsialiseerumisprotsessis. Projektide üks alusidee oli see, et muutused meediatoodangus võivad põhjustada muutusi meedia kasutuses ja järgnevalt sotsialiseerumisprotsessis. Teine aspekt meedia ja teiste sotsialiseerumisagentide vahelises suhtes võib olla suhe meediakasutuse ja teiste tegevuste vahel.

1.6 Teabeväli

“Väli” on Bourdieu (2002:86) järgi metafoor metafoorilise ruumi jaoks, milles on võimalik identifitseerida institutsioone, agente, diskursuseid, praktikaid, väärtusi ja nii edasi. Üks võimalikest väljadest on infoväli.

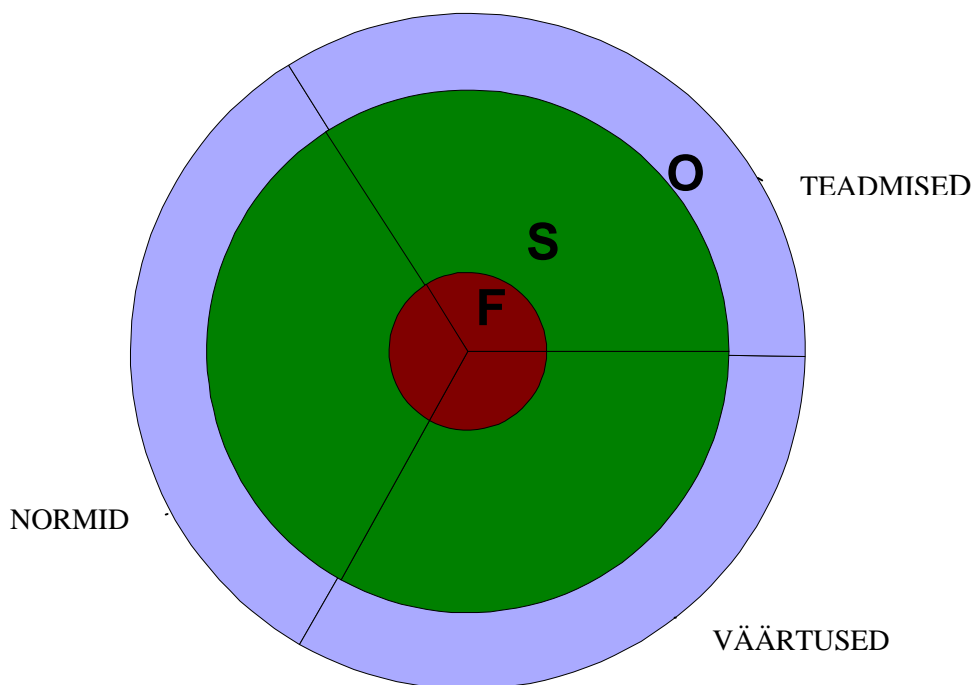
Kalmus (2003) kasutab oma doktoritöös sotsialisatsioonivälja mõistet, mis on tuletatud Bourdieu välja mõistest. Viimane on samuti kujuteldav ruum, milles paiknevad sotsialiseerumisagendid ja sotsialiseeritav indiviid. Kalmus vaatleb sotsialiseerumisagente ja indiviide, kes/mis on omavahel seotud läbi diskursiivsete ja mõjuseoste. See tähendab, et info, teadmised, väärtused jne jõuavad agentidelt indiviidini läbi diskursuste. Teabeväli on ette kujutatav kui sotsialisatsioonivälja kognitiivne osa. Teabevälja vaatlemisel keskendutakse rohkem teabele kui sellisele, agendid jäävad tahaplaanile, kuid on siiski teabevälja kujunemisega seotud.

Sotsiaalse teabe sisus on võimalik eristada kolme põhiaspekti:

- 1) Teadmised ümbritseva looduse, ühiskonna, inimese enda kohta;
- 2) Väärtused ja hinnangud, mis väljendavad inimlikku emotsionaalset suhtumist, subjektiivset eelistust, tegevuseesmäärke;
- 3) Normid – käitumis- ja tegevuseeskirjad, ühiskonnas heaks kiidetud mõtlemis-, toimimis- ja suhtlemismallid.

Nimetatud kolm aspekti moodustavad tervikliku maailmapildi. Kuna kõik teadmised, väärtushinnangud ja tegevusmallid pole isiksuse teabeväljas võrdselt olulised ja püsivad, võib isiksuse teabevälja skemaatiliselt kujutada eri püsivuse ja olulisuse astmega ning erineva tähendusega osadest koosnevana (vt joonis 4).

Teabevälja fundamentaalse osa (F) moodustavad isiksuse maailmapildi põhialuseks olevad veendumused ja arusaamad, mis kujunevad pikaajalises sotsialiseerumisprotsessis ja on hiljem raskesti muudetavad. Teabevälja spetsialiseeritud kiht (S) koosneb konkreetsete eluvaldkondade, olukordade, teadmisharude kaupa eristunud praktilistest ja teoreetilistest teadmistest. Kõige liikuvam ja vähem püsiva sisuga on operatiivne kiht (O), milles kajastuvad ümbritsevas maailmas, inimese olukordades ja meeleoludes toimuvad muutused, päevasündmused, juhusituatsioonid jne (Lauristin & Vihalemm 1980).

Joonis 4. Isiksuse teabevälja ning sotsiaalse teabe sisu. Allikas: Lauristin & Vihalemm 1980

II UURIMISKÜSIMUSED JA HÜPOTEESID

2.1 Uurimisküsimused

- 1) Milline on olnud kolme eri ajajärgu ülikooliealiste noorte teabevajadus?
- 2) Kuidas on ühiskondlik struktuur ning teisalt kitsam elukeskkond mõjutanud teabevajadusi ja teabe kättesaamise võimalusi?
- 3) Millist rolli on erinevad teabeallikad eri perioodidel mänginud sotsialiseerimismõjurina, eeskätt teadmiste allikana?
- 4) Millised on ja mil määral erinevad eri ajajärgude noorte teabeväljad?

2.2 Hüpoteesid

Toetudes üldlevinud teadmistele, noorte meediakasutust kajastavatele uurimustele, sotsialiseerumist käsitlevatele teooriatele ning teadmistele (Eesti ajakirjanduse) ajaloost, võib uurimisküsimustest lähtuvalt formuleerida järgmised hüpoteesid:

Võib oletada, et noorte teabevajadus on põlvkond põlvkonna järel suurenenud ning mitmekülgsemaks muutunud. Samuti võib oletada, et mida demokraatlikum, avatum ning tehnoloogiliselt arenenum ühiskond, seda suuremad on noorte teabevajadused ja nende rahuldamise võimalused. Nõukogude ühiskond, eriti varasemal perioodil, teatavasti piiras inimeste uudishimu ning adekvaatse info levikut. Iseseisvas Eestis ühiskonnapoolseid piiranguid sel moel ei eksisteeri.

Teisalt sõltuvad teabevajadused ja allikate kättesaadavus tõenäoliselt ka inimese kitsamast elukeskkonnast ja selle tingimustest: elupaigast, majanduslikest võimalustest, perekondlikest traditsioonidest, kaaslaste mõjust, isiklikest huvidest, tegevusaladest. Isiklike tegurite mõju arvestades võib oletada, et kolme põlvkonna vahelised erinevused on väiksemad kui ühiskondliku olukorra mõju puhul.

On tõenäoline, et erinevate infoallikate roll noorte jaoks on eri ajajärgudel olnud erinev: mida aeg edasi, seda vähem mõjutab sotsialiseerumist ning jagab eluks vajalikku informatsiooni perekond ja seda rohkem meedia (tänapäeval ka uus meedia). Meedia ja tehnoloogia areng on arvatavasti vähendanud ka raamatute rolli teabeallikatena. Teabeallikad, mille roll eri ühiskondades on ilmselt väiksema erinevusega, on kool, sõbrad, kultuurisündmused.

Teabeväljade puhul võib oletada, et aja jooksul on vähenenud fundamentaalsete teadmiste osakaal noorte teabeväljas ning kasvanud operatiivsete teadmiste osa. See on otseses seoses kättesaadavate infoallikate hulgaga ja informatsiooni olemusega, mis on aastakümnete jooksul märkimisväärselt muutunud. Spetsialiseeritud teadmiste osa võib tänapäeva noorte teabeväljades tänu paremale ja kättesaadavamale haridusele ja ka muudele infokanalitele olla ehk veidi suurem kui kahe varasema põlvkonna puhul, kuid ilmselt on see teabevälja osa kõige sarnasema suurusega eri põlvkondadel.

III METOODIKA JA VALIM

Käesoleva uurimistöö empiirilise materjali moodustavad 36 Tartu Ülikooli Ajakirjanduse ja kommunikatsiooniosakonna ainekursuse Sissejuhatus meediasse raames 2001.-2003. aasta jooksul kirjutatud esseed ja 12 semistandardiseeritud intervjuud Tartu Ülikooli tudengite ja nende perekonnaliikmetega. Esialgne essee arv oli ca 150. Andmete analüüsil kasutati põhinstatud teooria laadset lähenemist.

3.1 Temaatiliselt biograafilised esseed

Igas essees on analüüsitud kolme põlvkonna teabevälja: käesoleva uurimistöö valimisse on valitud 20 esimese, 20 teise ja 20 kolmanda põlvkonna esindaja kohta käivat analüüsi. Kõikide essee puhul ei olnud võimalik kasutada kõigi kolme põlvkonna analüüsi, kuid oli võimalik kasutada neist üht või kaht. Seega polnud oluline, et samast tööst saaksid esindatud kõik kolm põlvkonda. See tähendab ka, et kõikide kriteeriumide puhul vaadeldi igas töös kolme põlvkonda eraldi.

Esseed nimetatud ainekursuse jaoks kannavad pealkirja “Teabeväljade analüüs” ning nende eesmärk oli tunnetada erinevate põlvkondade inimeste erinevusi informatsiooni mõtestamises, hankimises ja kasutamises ning selgitada, millist rolli selles omab poliitiline, sotsiaalne, kultuuriline ja tehnoloogiline keskkond. Analüüsiks tuli valida kolm erinevate põlvkondade esindajat eeldatavalt samast soost ja samast perekonnast, kusjuures üks neist (tavaliselt noorim) oli autor ise. Analüüsida tuli enda, vanemate ja vanavanemate teabevälja sisu ja kujunemise allikaid. Vastust otsiti järgmistele küsimustele:

- 1) millised on (olid) põhilised teabevajadused ja kuidas neid on tinginud ümbritsev keskkond ja isiksuse kujunemistingimused;
- 2) millistest allikatest saadakse millist teavet nende vajaduste rahuldamiseks ning isiksuse teadmiste, väärtuste ja normide kujunemiseks;
- 3) milliseks kujunes teabevälja struktuur, s.o. kui suurt osa selles mängivad teadmised, võrreldes väärtuste ja normidega, ning milline on fundamentaalne, spetsialiseeritud ja operatiivne teabekiht;
- 4) millised on põlvkondlikud erinevused ja sarnasused ja mis seda on tinginud.

Väljavalitud esseedele esitatud tingimused:

1. Analüüsitava põlvkonna esindaja kõnealused aastad on möödunud Eestis.
2. Analüüsitava põlvkonna esindaja juures on ära märgitud tema vanus, sünniaasta või teise ja kolmanda põlvkonna puhul vähemalt aastad, mil isik oli töö autoriga samas vanuserühmas.
3. Essee autori vanus jääb maksimaalselt 20. aastate esimesse poolde (automaatselt laieneb see ka I ja II põlvkonnale, keda autor analüüsib endaga umbes sama vanuselt).
Konkreetselt vanusepiiri ei kehtestatud, kuid valdav osa kolmanda põlvkonna esindajatest, kelle analüüs tingimustele vastas, on vaadeldaval perioodil 18-22 aastased. Seega oleksid üksikud oluliselt vanemad inimesed liialt erinevad üldisest valimist.
4. Selles vanuses peab esimese põlvkonna esindaja olema aastatel 1945-1960, teise põlvkonna esindaja 1970ndatel aastatel ja/või 1980ndate esimesel poolel ja kolmanda põlvkonna esindaja 2000. aastatel (kuna kasutatavad esseed pärinevad alates aastast 2001).
5. Analüüs puudutab põhiosas analüüsitava isiku üle-eelmises punktis mainitud eluaastaid (st mitte esimese ja teise põlvkonna praeguseid eluaastaid; on töid, kus mõne või kõigi põlvkondade puhul on kõne all olnud ka lapse- ja teismeiga, kuid sel juhul peab hilisemat noorusiga puudutav analüüs vastama esitatud tingimustele).
Välja jäid esimese ja teise põlvkonna esindajate analüüsid, milles oli üleni või olulises osas analüüsitud nende isikute praegust eluperioodi; milles oli mistahes põlvkonna esindaja puhul põhirõhk perioodil kuni 18-aastaseks saamiseni; milles oli mistahes põlvkonna esindaja puhul arusaamatult segamini kirjeldatud lapsepõlve, teismeiga ja hilisemaid aastaid või oli raske aru saada, mis perioodist jutt peamiselt käib.
6. Analüüsis on kirjeldatud analüüsitava põlvkonna esindaja teabevajadusi, nende rahuldamise võimalusi, erinevate kanalite/allikate kasutamist, rolli, seda kõike mõjutanud tegureid. Konkreetsemalt oli raske tingimusi sõnastada, seega valiti neile tingimustele vastanud analüüsides hulgast subjektiivse hinnangu järgi välja keskmisest sisukamad. Välja jäid tööd, mille autor oli antud ülesandest valesti aru saanud, mistõttu töö ei vastanud ei algsetele ega antud uurimistöö jaoks seatud tingimustele; tööd või tööde osad, mille vastavus antud punkti tingimustele oli pigem tagasihoidlik, napp või puudulik.
7. Kuna iga põlvkonna esindajate arv valimis oli määratud olema 20, siis jäi välja ka valimisse pääsenud esseedega samaväärseid töid.

Temaatiliselt biograafiliste essee analüüsi kasutamine on tingitud asjaolust, et sobilik empiiriline materjal (essee näol) antud uurimistöö jaoks oli juba eelnevalt olemas ning samaväärset materjali mõne muu meetodiga poleks olnud võimalik koguda.

3.2 Semistandardiseeritud intervjuud

Andmaks esseele juurde usaldusväärsust, kontrollimaks, kas neis sisalduv info on adekvaatne ning täiendamaks nende lünki ja saamaks lisainformatsiooni, viidi läbi 12 suulist semistandardiseeritud intervjuud. Valimi moodustamisel valiti välja kolmanda põlvkonna esindajad, Tartu Ülikooli tudengid, kes ise, ning kelle perekonna esimese ja teise põlvkonna esindajad vastasid antud uurimistöö valimi nõuetele.

Semistandardiseeritud intervjuude jaoks moodustatud valim koosneb nelja perekonna esindajatest, igast perekonnast on esindatud kolm inimest, igaüks erinevast põlvkonnast. Kokku küsitleti 12 inimest. Intervjueeritavate valikul püüti lähtuda sellest, et valimisse satuksid võimalikult erineva tausta ja elulooga inimesed. Kõige noorema põlvkonna puhul oli piiriks küll õppimine Tartu Ülikoolis, kuna kõik uurimistöös kasutatavad esseed on kirjutatud Tartu Ülikooli tudengite poolt.

Esialgne eesmärk oli teise ja kolmanda põlvkonna esindajatena leida ka võimalikult erinevates Eestimaa paikades elanud inimesi, kuid see osutus oodatust raskemaks. Siiski võib öelda, et ehkki kõikide intervjueeritavate 20. eluaastate esimene pool on möödunud linnas ja kokku on erinevaid linnu ainult viis, on erinevate inimeste vaatlusalused aastad möödunud igatüüpi isemoodi ning erinevusi on oluliselt rohkem kui sarnasusi, vaatamata sellele, et nad elasid samal ajal samas ühiskonnas.

Semistandardiseeritud intervjuude jaoks moodustatud valim:

I põlvkond	sünd	sünnikoht	elukoht 20. eluaastate alguses
------------	------	-----------	--------------------------------

naine	1934	Tallinn	Pärnu
naine	1931	Tallinn	Tallinn
naine	1929	Vihula vald	Tallinn, Kuressaare
mees	1930	Tallinn	Tallinn
II põlvkond			
naine	1955	Tallinn	Kunda
naine	1959	Rakvere	Tartu, Tallinn
mees	1958	Pärnu	Pärnu
mees	1957	Tallinn	Tallinn
III põlvkond			
naine	1981	Tallinn	Tartu, Tabivere
naine	1984	Tallinn	Tartu, Tallinn
mees	1980	Pärnu	Tartu
mees	1982	Tallinn	Tartu, Tallinn, Uppsala

Intervjuud viidi läbi ajavahemikus 16. oktoobrist kuni 30. novembrini 2004. aastal. Ühe intervjuu keskmiseks kestvuseks oli 1,5 tundi. Enamasti oli see tingitud intervjuueeritavate piiratud ajast.

Semistandardiseeritud intervjuu küsimustiku koostamisel lähtuti empiirilise materjali teise osa ehk essee sisust. Küsimustiku koostamise eesmärk oli saada vastus samadele küsimustele, millele oli esseedeski vastatud, ning lisaks saada juurde informatsiooni, millest esseedes vajaka jäi ning saada vastused teemakohastele küsimustele, millele essee autorid ei olnud vastanud.

Küsimustik koosnes kahest osast: taustainfo ning teabevajadusi, teabeallikaid ja teabevälja puudutavad küsimused. Taustainfo alla kuulusid küsimused intervjuueeritava vaatlusaluse eluperioodi elupaiga, tegevuste, kaaslaste, hariduse, huvialade, väärtuste ning lisaks teismeliseaastate kohta. Teine, mahukam osa küsimustikust sisaldas küsimusi intervjuueeritava infovajaduste, eri laadi info olulisuse, kõikvõimalike infoallikate (perekonnast televisioonini) rolli, usaldusväärsuse ja kättesaadavuse, välismaailmaga ühendatuse, info väärtuse ning erinevat laadi info osakaalu kohta.

Kõikidele intervjuueeritavatele esitati kõik või suurem osa ettevalmistatud küsimustest, kuid iga intervjuu konkreetne kulg ja saadud vastused olenesid olulisel määral intervjuueeritavast. Kuna esimese ja teise põlvkonna jaoks oli tegemist ammuste aegade meenutamisega, ei saanud eeldada, et kõik intervjuueeritavad oleksid kõigile küsimustele rahuldavalt suutnud vastata. Samuti olenes intervjuu sisu iga inimese elukäigu eripärast. Mis puudutas infoallikaid, siis loomulikult ei saanud vanemate põlvkondade esindajatega rääkida alles eelmise sajandi lõpus kättesaadavaks muutunud teabekanalitest. See asjaolu ning ka mõned teised erinevused vaadeldud ajaperioodide vahel muutsid intervjuud eri põlvkondade esindajatega mõnevõrra erinevaks.

Võimaldamaks vaadelda kolme põlvkonda konkreetses ühiskondlikus kontekstis, oli vajalik määratleda kindlad ajaperioodid, mil analüüsitavad isikud pidid olema varastes 20ndates.

Kolme perioodi määratlemise aluseks olid järgmised tingimused:

- 1) Esindatud peavad olema kolm erinevat põlvkonda, nagu see oli esseedes.
- 2) Ühe põlvkonna esindajad peavad olema võrreldavad põlvkonnakaaslastega, seega mida konkreetsem ajavahemik, seda adekvaatsem on info võrdlus.
- 3) Kuna ajavahemike määramisel mängisid olulist rolli välja valitud analüüsides esinevate inimeste vanused, ei olnud võimalik vaadelda väga konkreetseid, näiteks viieaastaseid perioode. Tuli vaadelda laiemalt. Siiski peaavad igasse perioodi jäävad aastad olema sarnaste tunnustega, enam-vähem tervikuna võetavad.
- 4) Kuna suur osa esimese põlvkonna esindajaid oli 20ndates aastates 1940.-1950. aastatel, jäi see esimeseks vaatlusaluseks ajavahemikuks. 1945-1960 seetõttu, et ei saa võrrelda sõjaaegset ja sõjajärgset aega.
- 5) Kuna suur osa teise põlvkonna esindajatest oli 20ndates aastates 1970ndatel või 1980ndate aastate esimesel poolel, jäi see teiseks vaatlusaluseks ajavahemikuks. 1980ndate esimene pool, kuna teine pool kujunes ühiskondlikult erinevaks.
- 6) Kuna kasutatavad esseed on kirjutatud ajavahemikus 2001-2003 ning intervjuud on läbi viidud 2004. aastal, jäi kolmanda põlvkonna vaadeldavaks perioodiks 2001-2004.

3.3 Subjektide loomingu kasutamine

Veronika Kalmus (2002) kirjutab: “Subjektide loomingu analüüsi poolt kõneleb asjaolu, et see on kergesti kombineeritav teiste meetoditega olukorras, kus vaid ühe (traditsioonilise) andmekogumis- ja analüüsimeetodi kasutamine ei annaks soovitud tulemusi.” Subjektide loomingul all mõistab Kalmus uuritavate inimeste poolt uurimusesisestel või –välistel eesmärkidel loodud kõikvõimalikke tekste.

Sotsiaalteadusliku meetodina on subjektide loomingul Kalmuse hinnangul olulisi eeliseid: see võimaldab koguda andmeid korraga paljudelt indiviididelt, sarnanedes selles osas ankeetküsitlusega, piisava valimi ning sisuka teemapüstituse korral võimaldab rakendada nii kvantitatiivseid kui kvalitatiivseid tekstianalüüsimeetodeid.

Biograafilise meetodi suurimaks puuduseks peab Kalmus töömahukust, mis seab piirid valimi suurusele ja seega tulemuste üldistatavusele. Meetodi suurim potentsiaal avaldub Kalmuse väitel kombineerimisel teiste meetoditega.

Eesti sotsiaalteadustes on subjektide loomingut suhteliselt vähe kasutatud. Veronika Kalmus (2003) on seda teinud uurimuses “Is interethnic integration possible in Estonia? : ethno-political discourse of two ethnic groups.” Kalmus analüüsis 57 eesti- ja vene rahvusest 9. klassi õpilase esseeid, lisaks viis läbi pool-struktureeritud intervjuud neist 13 õpilasega.

Margit Keller ja Triin Vihalemm (2003) on subjektide loomingu analüüsi meetodit kasutanud artiklis “Return to the “consuming West””, kus autorid vaatlevad noorte tarbimise arengut postkommunistlikus Eestis. Empiiriline materjal koosneb 45 esseest ja 25 süvaintervjuust. Lauristin et al. (2004) on subjektide loomingut kasutanud raamatu “She Who Remembers Survives: Interpreting Estonian Women’s Post-Soviet Life Stories” koostamiseks. Oma uurimustes on biograafilist meetodit kasutanud veel näiteks Malle Järve ja Aili Aarelaid-Tart.

3.4 Põhistatud teooria

Põhistatud teooria valiti teiste kvalitatiivsete meetodite seast seetõttu, et see võimaldab kõige paindlikumalt käesoleva uurimuse empiirilist materjali analüüsida. Põhistatud teooriat kasutav tekstianalüüs püüab alati kavandada andmepõhiseid oletusi (Titscher et al. 2000). See on üldine metodoloogia, andmetest mõtlemise ja nende kontseptualiseerimise viis (Denzin &

Lincoln 1998). Uurija ei püüa operatsionaliseerida kogemuse-eelseid teoreetilisi kontseptsioone, vaid otsib andmetest esialgsete kontseptsioonide indikaatoreid.

Andmete kogumine, analüüs ja teooria on omavahel vastastikustes suhetes. Ei alustata teooriaga, seda seejärel tõestades: alustatakse uurimisvaldkonnaga ja see, mis on sellele valdkonnale asjakohane, võib ilmned. Lause lause järel või fraas fraasi järel, pideva võrdluse tulemusel saavad andmed kogutud ja kodeeritud. Analüüsi fookus ei ole pelgalt andmemassi kogumine või järjestamine, vaid paljude ideede organiseerimine, mis on andmete analüüsil ilmnenu.

Põhistatud teooria ei nõua kindlat andmekogumismeetodit – sageli on selleks vaatlus või intervjuud, kuid materjali võib ka muul moel koguda. Andmekogumine ei ole konkreetne faas, mis tuleb lõpetada enne, kui analüüs algab. Sel moel ei ole andmekogumine kunagi välistatud, kuna töö käigus tekib uusi küsimusi, millega saab tegelda vaid uusi andmeid saades või vanu uuesti käsitledes (Titscher et al. 2000). Teooria areneb ja hargneb tegeliku uurimistöö käigus, tehes seda analüüsi ja andmete kogumise pideva vastastikuse mõjustamise kaudu. On võimalik kombineerida kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid analüüsimeetodeid (Denzin & Lincoln 1998).

Kodeerimisprotsess on põhistatud teooria puhul keskne, sellega eristub teooria selgesti klassikalisest kontentanalüüsist. Tekstide ja konteksti teadmiste põhjal arendatakse kontseptsioonid, kategoriseeritakse need ja dimensioneeritakse, samalaadsete rikastatakse need tekstinäidetega.

Straussi (Titscher et al. 2000, kaudu) hinnangul sobib põhistatud teooria iga uurimuse jaoks, kus on vajalik suurtest tekstikogustest aru saamine või kus uued ideed, kontekstid, tagajärjed ja tegevusjuhised peavad olema tekstidest tuletatud. Põhistatud teooriat kasutav uurija võtab vastutuse oma tõlgendava rolli eest (Denzin & Lincoln 1998).

IV KOLME PERIOODI ÜHISKONDLIK TAUST

Kuna töös analüüsitakse noorte teabevajadusi ja nende rahuldamise võimalusi kindlatel ajaperioodidel, seega ka kindlates ühiskondlikes kontekstides, pidas autor asjakohaseks alustada analüüsi vaatlusaluste perioodide põgusa iseloomustamisega, keskendudes paljuski meediale ja teistele teabeallikatele.

Oma raamatus ”Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965 – 2004” jagab Peeter Vihalemm (2004) Eesti sõjajärgse ühiskondliku arengu tinglikult neljaks perioodiks: 1944-1954 Stalini aeg, 1955-1969 sula ja lootuste aeg, 1969-1986 stagnatsioon ning 1987-2003 siirdeaeg.

4.1 1945 kuni 1960

Teise maailmasõjaga hävis pöördumatult sisuliselt keskajal kujunenud agraarühiskond ning algas kiire linnastumine ja industriaalühiskonna areng. 1947 algas kolhooside loomine. 1945. aastast hakati juurutama vene keelt: nii koolides kui ametiasutustes (Aasma & Kasesalu 2004). Aastad 1947-1948 tähistavad külma sõja algust ja ideoloogia karmistumist, 1949-1952 otseseid repressioone ning aastad 1953-1954 terrori leevenemist. 1950ndate teist poolt iseloomustab isikukultuse kriitika, rehabiliteerimiste ja Siberist tagasipöördumiste algus, külma sõja nõrgenemine. Kümnendi lõpus algas kultuuriline elavnemine, kontaktide taastumine Läänemaailmaga (Vihalemm 2004).

Eesti NSV põhiseadusega oli garanteeritud sõna- ja trükivabadus, ent “sotsialistliku korra kindlustamise ja arendamise eesmärgil”, mis tähendas sisuliselt võimulolijatele vastumeelse, kehtivasse ideoloogiasse ja riigikorda kriitiliselt suhtuva mõtte mahasurumist. Ajakirjandusest sai nõukogude impeeriumi propagandamasina oluline osa (Lauk 1994:92,96). Eestis oli kohaliku hierarhia tipus ajaleht Rahva Hää, KP Keskkomitee häälekandja. Ajakirjanduse põhimõte oli rõhutada, et üksikisik on kõigest väike kruvi suures kollektiivses masinavärgis.

Sisu, stiili ja perspektiivi poolest kopeerisid ajalehed Moskva omi, range regulatsioon levis paari aastaga kõigisse väljaannetesse ja teemadesse (Hoyer et al.1993). Ajakirju ilmus 1945-1955 vaid kümnekond- nõukogude propagandasüsteem ei vajanud neid eriti. Seda populaarsemad need rahva seas olid. EKP KK infokanaliks ja poliitiliseks tööriistaks oli

ringhääling, 1944. aastal läks Tallinnast eetrisse esimene sõjajärgne saade. Ent isegi raadios kõlanud "otseülekanDED" olid tsenseeritud (Hoyer et al.1993). 1951 algasid Ameerika Hääle eestikeelsed saated New Yorgist (Vihalemm 2004). 1950. aastate alguses olid "Ameerika Hääle" eestikeelsed saated ainsaks sidemeks välismaailma ja Eesti vahel, ent tänu postiühenduse taastumisele 1950. aastate teisel poolel hakkasid tekkima kontaktid välismaailmaga ning said võimalikuks ametlikud ja eraviisilised sõidud välismaale. Sellegipoolest oli Eesti täielikult Nõukogude Liidu, eriti sõjas osalenud parteinomenklatuuri kontrolli all (Aasma & Kasesalu 2004).

1955. aastast hakati edastama telesaateid, kuid teleajakirjandus sai Eestis alguse alles 1960ndatel, selleks ajaks oli Eestis 58 tuhat telerit ning potentsiaalne auditoorium ulatus 15%-ni elanikkonnast (Vihalemm 2004). Alates 1956. aastast, mil lõppes Stalini isikukultus, toimus teatud vabanemine senise surve alt. Meedia hakkas taas kajastama tõsielu fakte. Kiiresti kasvas raamatute, eriti moodsa Lääne kirjanduse tõlkimine, avalik kultuurisfäär hakkas võrdlemisi autonoomselt arenema. 1956-1958 asutati 11 uut ajakirja (Vihalemm 2004), iseloomulikud sellele perioodile olid satiiriajakirjad. Raadio programm muutus elavamaks ja mitmekesisemaks (Hoyer et al.1993).

1946. aastal toimus raamatukogudes järjekordne "puhastustöö", Tallinna Keskraamatukogust "kustutati" 1946-1951 ligi 150 000 teost. Maa- ja kooliraamatukogudest kõrvaldati pea kogu enne sõda ilmunud kirjandus. Teatrites toimusid suured muutused: peamisteks sündmusteks olid likvideerimised ja reorganiseerimised, teatreid kaotati ja ühendati ning moodustati uusi. 1955: Siberist tagasi tulnud inimesed hakkasid taas kirikus käima. Peatselt algas aga üleliiduline ateismikampaania, kirik kui kultuurinähtus kadus enamike eestlaste elupildist. 1957 hakkas ilmuma "'Loomingu" Raamatukogu", millest sai tõeline väärtkirjanduse raamatukogu. 1958 hakkas ilmuma uus moeajakiri Siluett (Aasma & Kasesalu 2004).

1940ndate lõpul ja 1950ndate alguses toimus kõige suurem linnarahvastiku juurdekasv Eestis: 1950.aastal moodustas maarahvastik 52,9% ning linnarahvastik 47,1% elanikkonnast (Hion et al. 1988). 1949. aastal toimus Suur Priboi ehk Murdlaine nimeline küüditamisoperatsioon Baltimaades. Rahvas pages maalt linna – kolhoosides makstav näljapalk ja tööstuse eelisarendamine tõmbasid Eesti külad inimestest tühjaks.

4.2 1970ndad ja 1980ndate esimene pool

1970ndate aastate esimest poolt nimetab Peeter Vihalemm (2004) ideoloogiliseks tasalülitamiseks, millele järgnesid 1978. aastal venestamiskatsed ning protest nende vastu. 1980ndate keskpaika iseloomustab nõukogude süsteemi agoonia.

1969. aasta lõpus tugevnes märgatavalt ideoloogiline kontroll. Ühiskond sulgus üha enam, kultuurielus toimus lubatu piiride kitsendamine. "1970-1975 algas sisuliselt poliitilise pragmatismi, kuuleka ignorantsi ja passiivse vastupanu periood." Vabamaks eneseväljenduseks otsiti kunstilisi väljendusvahendeid, rohkesti kasutati allegooriat, paroodiat ja irooniat. Rahva keskmine haridustase oli tunduvalt kõrgem sõjaeelsest, kultuurielus osalemine laialdasem, eesti keele ja rahvuslike kultuuritraditsioonide väärtustamine surve tõttu väga kõrge.

Meediakanalites toimus väga vähe muutusi: 18 aasta jooksul tuli juurde vaid kolm uut ajakirja ja üks ajaleht. Meedia- ja kultuuritarbimise kasv Eesti elanike seas aga jätkus: laialdaselt levis televisioon, raamatute ning ajalehtede-ajakirjade tiraažid kasvasid. Koos kirjanduse ja kaunite kunstidega mängis massimeedia olulist rolli Balti rahvaste elujõu säilitamisel. Ajalehed-ajakirjad olid odavad ja õhukesed, aga inimesed lugesid palju (Hoyer et al. 1993). 1980ndate algul luges keskmine eestlane regulaarselt 6 ajalehte ja ajakirja, 57% eestlastest luges ilukirjandust vähemalt kord nädalas, 60% käis vähemalt kord kuus teatris, 74% kontserdil. Lehti ei loetud aga kaanest kaaneni: tugevalt ideologiseeritud teemad jäid kõrvale ning mida vähemoluliseks pidas mingit valdkonda kompartei, seda tähtsam oli see lugejatele.

1972. aastaks olid televisioonist ja raadiost saanud tõsised rivaalid. 1980. aasta küsitluse andmetel olid Eesti raadio ja vabariiklikud lehed enam-vähem võrdse tähtsusega infoallikad, ETV vaid veidi vähemtähtis, teised kanalid kaugelt vähem olulised. Tele-eeter oli eesti-vene-soomekeelne. Soome TV oli kui aken maailma, seda jälgisid peaaegu kõik, kellele see oli kättesaadav, Ameerika Hääle eestikeelseid saateid kuulasid ligi pooled eestlased. Televisioonil oli massidele kõige suurem mõju, populaarseimad olid meelelahutusprogrammid, nii teles kui raadios, uudised seevastu väheolulised (Hoyer et al. 1993).

Kasvas raadioajakirjanike oskus näha ja käsitleda sotsiaalselt-poliitilisi olulisi ning tundlikke teemasid. 1970ndate lõpul-1980ndate algul levinud üksikute eluvaldkondade kriitika kasvas sujuvalt üle kogu ühiskonnakorralduse totaalseks kriitikaks 1980ndate lõpul. Süvenes majanduslik depressioon. Kerkis esile kontseptsioon „nõukogude rahvast“.

1976-1986 oli stagnatsiooniaeg, parteipoliitika muutus järjest küünilisemaks ja ükskõiksemaks, kontroll massimeedia üle vähem jäigaks. Perioodi lõpupoole ei võtnud tsensorid oma tööd enam nii tõsiselt. Ühiskonnas said pinda meelelahutus ja konsumerism (Hoyer et al. 1993).

1983. aastal elas maal 29% rahvastikust, linnas 71% (Hion et al. 1988).

4.3 2001-2004

Eesti on demokraatlik parlamentaarne vabariik, kus kõrgeima võimu esindaja on rahvas. Perioodi 2000 – 2003 nimetab Vihalemm (2004) arengukriisiks ja uue konsensuse otsinguks Eesti ühiskonnas: ”Alates aastast 2000 on Eesti jõudnud uude ajajärku – siirdeperiood kitsamas mõttes on möödas, samal ajal kui transformatsioon kestab veel pikka aega.” 2001. aasta 23. aprillil avaldas Eesti meedia 26 teadlase apellatsiooni pealkirjaga “Kaks Eestit”, põhisõnum oli, et Eesti ühiskond on jõudnud poliitilisse, sotsiaalsesse ja eetilisse kriisi (Lauristin 2003).

Tänase Eesti põhivastuolud tulenevad asjaolust, et ühiskonna loomulik areng pidurdus viimase 50 aasta jooksul, samas ollakse silmitsi globaalse tsivilisatsiooni uute arengutega (Vetik 1999). Viimase kümne aasta kiire majanduse ja tehnoloogia areng Eestis põhineb suuresti globaalsete trendidega kaasaminekul. Nõukogude aja negatiivne kogemus on soodustanud eestlaste kultuurilise vastupanu nõrgenemist lääneliku tarbimiskultuuri ning suurfirmade reklaamimasina suhtes, see on loonud soodsa pinnase kõige lääneliku kiireks omaksvõtuks, sest turumajandus, tarbimine ja demokraatia tundusid olevat üks ja seesama (Vetik 2001: 9-11).

Traditsiooniline modernne avalik sektor (kultuurivahendus, meditsiiniteenindus, haridus) tõmbub järk-järgult koomale ja koondub suurkeskustesse (Vetik 2001). Raamatukogusid

külastab ca 45% inimestest, muuseume külastab eestlane keskmiselt 1,12 korda aastas (Vetik 2003).

”Väljutakse vahetust füüsilise otsesuhtlemise võimalusest (internet, mobiiltelefonid), kus nüansid on kaablitesse varjatud ning kontekstid pealispindsed. Elektroonne võimaluste maailm annab väga suure suhtlusvõrgustike välja (...)” (Vetik 2001). Eesti on infotarbimise riik, mis kasutab aktiivselt ära moodsa kommunikatsiooni infrastruktuuri eelised. 2002. aasta sügisel oli 43% rahvast regulaarne juurdepääs Internetile. Kiirelt laienevad telekommunikatsioonivõrgud loovad uusi töövõimalusi ja on abiks regionaalsele arengule kaugematel aladel (Lauristin 2003).

Eestis valitseb peaaegu piiramatu sõna- ja trükivabadus, tsensuuri ei ole. Perioodi iseloomustab uue meedia kiire areng (räägitakse e-riigist), trükikanalite majanduslik tugevnemine, piiride hägustumine erinevate meedialiikide ning telekommunikatsiooni vahel. Eesti elanike meediatarbimine on ületanud nõ traditsioonilise rahvuslik-korporatiivse ühiskonna piirid. Läänelikule tarbijakultuurile iseloomulikud hedonism ja individualism on Eesti (reklaami)meedias mõjuka kohal (Vetik 2001). Eesti meedia on kogenud dramaatilisi muutusi ja on mänginud aktiivset, mõnikord vastuolulist rolli muutustes. Teisest küljest hakkab meedia mängima otsustavat rolli Eesti ühiskonna ja kultuuri jätkusuutlikus arengus (Vihalemm 2003).

Vihalemma (2003) sõnul iseloomustavad 21. sajandi alguse Eesti meediamaaastikku *infotainmenti* kasv, meediakanalite haarde laienemine, auditooriumi fragmenteerumine, uue meedia leviku jätkuv kasv, meedia enesekriitika tõus, tasakaalustatum pilt reaalsusest ja kasvav tähelepanu tavalise inimese probleemidele, poliitilised skandaalid, jätkuv poliitiliste institutsioonide delegitimiseerimine. Meedia on ühiskonna valvekoera rollis ja toetab aktiivselt kodanikuühiskonna arengut, päeva- ja nädalalehed ehitavad eraldusjoont ”võitjate” ja ”kaotajate” vahele, seadustades sotsiaalsed lõhed. ”Meedia alustab avaliku debati uue sotsiaalse agenda seadmist: sooline võrdsus, vaesus, narkoprobleemid, HIV, inimõigused, uus sotsiaalne konsensus ühiste eesmärkide ja väärtuste suhtes.”

2004. aastal on Eestis 13 päevalehte, 13 kaks-kolm korda nädalas ilmuvat lehte, 31 nädalalehte (neist 20 üleriigilist, 37 kohalikku lehte; 42 eestikeelset, 15 venekeelset lehte; 55 eraomandis ja 2 riiklikus omandis olevat lehte; 52 tasulist ja 5 tasuta lehte). Ajakirjadest on 29

üldsuunitlusega, 62 huvialase ja 80 erialase suunitlusega (neist 59 kommertslikku, 57 osaliselt kommertslikku ja 55 sotsiaalse orientatsiooniga; 133 eesti, 17 vene, 20 inglise ja 1 saksa keeles; 159 eraomanduses, 12 riiklikus omanduses) (Vihalemm 2004).

Uut meediat iseloomustavad arvuti vahendatud kommunikatsioon, uued meediatekstide levitamise ja tarbimise viisid, virtuaalne reaalsus, olemasolevate meediavormide muutus, digitaalsus ja interaktiivsus. Suur osa ajakirjandusest on saadaval Internetis, kus on võimalik vaadata ka TV kanaleid ja kuulata raadiot, lisaks *we-media* (portaaliid, blogiajakirjandus, foorumid, *peer to peer* lahendused jms). Vastuvõtu-keskne auditoorium osaleb nüüd aktiivselt sõnumite loomises. Meedia uued võimalused ei kõrvalda turult vanu, vaid lisavad variatiivsust ja valikuvõimalusi. (Vengerfeldt 2004).

V EMPIIRIKA

5.1 Esimene põlvkond, aastad 1945-1960

5.1.1 Peamised teabevajadused

Sõjajärgse Eesti noored olid oma teabevajaduste poolest üksteisest märkimisväärselt erinevad. Teistest enam oli valimis neid, kellel ei jäänud igapäevase raske eluga toimetulemise kõrvalt kuigi palju aega enese harimiseks ja enda maailma asjadega kurssi viimiseks. Nende noorte

peamine huvi oli see, kuidas argieluga paremini toime tulla (praktiline info eluliste küsimuste kohta), teine oluline vajadus oli info lähedaste käekäigu kohta. Esikohal olid materiaalsed, mitte intellektuaalsed väärtused, elati tööle ja perele. *“Tema (vanaema) teabevajadus oli kindlasti palju väiksem kui minul või mu emal. Paljusid allikaid, mida me tänapäeval iseenesestmõistetavaks peame, tollal ei olnud või ei teatudki, lisaks sellele oli raske majanduslik ning sotsiaalne olukord. Vanaema oli sunnitud keskenduma eluga hakkamasaamisele, oma vaimu harimiseks ei jätkunud tal lihtsalt aega.”* (E.1.13)¹

Kahes essees mainiti ära ka asjaolu, et liigne uudishimu polnud kasulik, kuna võis kaasa tuua riigipoolsed repressioonid. Samuti see, et kättesaadav info ühiskonna kohta polnud nagunii tõene. *“Valitses ideoloogia, mille ustavateks sulasteks tehti paljud, ja need, keda ei tehtud sulateks, sunniti muude vahenditega vaikima ja mitte otsima vastuseid oma küsimustele, kui viimased üldse tekkisid.”* (E1.18) *“Argiprobleemid rusuvad ja seetõttu huvitab mujal toimuv väga vähe. Vähesele uudishimule aitab loomulikult ka kaasa riigipoolne mittesooimine ja isegi ähvardus.”* (E.1.18)

Samas oli ka noori, kes vaatamata vähestele võimalustele püüdsid ennast ümberringi toimuvaga kursis hoida. Neid iseloomustas aga mõnevõrra teistsugune sotsiaalne keskkond. Neiu, kes püüdis end pidevalt uudistega kursis hoida ja seda tähtsaks pidas, kuna tema sõpruskonnas räägiti päevakajalistel teemadel, oli pärit jõukast perest. Tal polnud muresid ning arvatavalt tingis perekondlik taust ka tema huvi raamatute ning hariduse vastu. Analüüsitav, kes luges hoolega ajalehti ja ajakirju, kuna huvitus ühiskondlikust elust, pidas külas raamatukoguhoidja ametit, mis võimaldas ligipääsu nii raamatutele kui ajakirjandusele. 1951. aastal Rakvere Pedagoogilises koolis õppinud ja selleks ajaks juba neli aastat õpetaja olnud noor naine pidas enda jaoks oluliseks uue poliitilise repiimiga harjuvas riigis hoida ennast kursis kõige toimuvaga poliitilisel, sotsiaalsel ja ka kultuurilisel tasandil.

Mis puudutab riigisiseseid ja välismaiseid uudiseid ning poliitikat, siis suurem osa noori ei pidanud neid enda jaoks siiski olulisteks, seda erinevatel põhjustel. Üks põhjus oli negatiivne meelestatus kehtiva korra suhtes ning asjaolu, et ajalehed ei pakkunud huvitavat ja vajalikku informatsiooni. Teisalt oli elukorraldus nii seatud, et infost erilist puudust ei tundudki, seda ei olnud vaja. *“Üldisest elust-olust oli juttu vähe (ajalehes) ja välisuudised praeguses mõttes*

¹ E= essee, 1=esimene põlvkond, 13= kolmeteistkümmes isik

sisuliselt puudusid. Kohalike uudistega sai ennast kurssi viia nii simmanitel, raamatukogudes kui ka muudes kohtumispaikades.” (E.1.17)

Ühel juhul polnud noore naisterahva isiklik huvi riigis toimuva vastu suur, kuid töö külanõukogu esimehena ja valla täitevkomitee esimehena eeldas kursisolekut tööalaste uudistega, ka riigisisesed uudised olid just seetõttu tähtsad. Lähemalt poliitikaga ei tahetud aga kokku puutuda seetõttu, et oli hirm küüditamise ees. Seega tegeles igaüks oma igapäevaste asjadega. Sõja ajal oli olukord mõistagi teistsugune, seda ilmestab hästi üks meenutus tollest ajast: *“Neljakümnendate alguses tunti suurt huvi välispoliitika vastu, vanaema käis naabrite juures salaja “Ameerika Häält” kuulamas – keegi ei tahtnud nõukogude võimu püsijäämist uskuda.” (E.1.1)*

Üldistades võib öelda, et:

- Poliitilisest, sotsiaalsest ja majanduslikust olukorrast tingituna piirdusid noorte teabevajadused enamasti isikliku elu küsimustega, vähemal määral tunti huvi kodukohast väljaspool toimuva ja poliitika vastu.
- Maalt linna kolinud noorte teabevajadused ja nende rahuldamise võimalused suurenesid linnakeskkonnas märgatavalt.
- Mitmekülgsem elu, kõrgema hariduse omandamine ja vaimne töö suurendasid teabevajadusi ja tõid kaasa rohkem infoallikaid.
- Mida paremad olid noorte võimalused info hankimiseks, seda suuremad olid nende infovajadused.

Intervjuudes avanes mõnevõrra mitmekesisem pilt tollaste noorte teabevajadustest: üldjoontes kinnitavad intervjuud esseede analüüsi tulemusi, kuid lisavad nüansse. Kuna tegemist oli linnanoortega, siis ei olnud keegi neist hõivatud talutöödega ja vaimseid huvisid oli neil keskmisest rohkem. Selgesti ilmneb, et huvi piiri taga toimuva vastu oli oluliselt suurem kui huvi NSVL-i sündmuste vastu, valimipõlvkonna ainsa meessoo esindaja jaoks oli huvitav ka Eestis toimuv. *“Kui raadiod tagasi sai, otsisime hirmsat moodi Ameerika Häält, et midagigi kuuleks, mis välismaal toimub.” (I.1.1)²*

² I= intervjuu, 1= esimene põlvkond, 1= esimene isik

Kuid kuna infot oli vähe, ei osatud ka palju tahta ega küsida. *“Ei osanudki tahta, et kõige kohta infot oleks nagu praegu, olime harjunud, et seda ei jagata.” (I.1.4)* Üks intervjuueeritav märgib, et näiteks heas seltskonnas poliitikast ei räägitud. Teine tunnistab, et poliitiline olukord ei huvitanudki, küll aga ajalugu, raamatud, kultuur ja psühholoogia. Meessoos esindaja huvideks olid raadiotehnika, kerge muusika, uued filmid. Raamatuid lugesid intervjuueeritavad palju, samuti suurendasid teabevajadusi töö või õpingud, olulisel kohal oli vaimne info, meelelahutus. Siiski oli vaimsete huvide kõrval väga oluline praktiline info: kust midagi osta (näiteks piima või uusi saapaid). Teisalt polnud infot (v.a eluline info) tollases ühiskonnas suurt väärtust, sellega polnud lihtsalt midagi peale hakata. *“Infot polnud väärtust – maal öeldi, et mis sa sellest vene plärast mulle räägid. Lihtne inimene pidi lõuad pidama ja edasi teenima.” (I.1.3)*

5.1.2 Põhilised teabeallikad ja nende roll

Enamlevinud teabeallikateks olid 1940. – 1950. aastatel ajalehed, raadio, raamatud, kool, perekond ning sõbrad-tuttavad. Töötavatel noortel oli oluline allikas kindlasti ka töö, suurem osa noori hindas ka kultuuri- ja meelelahutuslike ürituste (kino, teater, kontserdid, laulupeod, muud vabaõhuüritused) panust. Ära tasub märkida ka isiklike kogemuste olulisus uue info saamisel. See, millist rolli mingid teabeallikad mängisid, sõltus suuresti inimesest, tema sotsiaalsest ja majanduslikust taustast.

Üldistades võib siiski öelda, et meedia roll oli üldjuhul operatiivse info vahendamine. Teadmised, väärtushinnangud, normid, hoiakud kujunesid perekonna, kooli ja tutvusringkonna, mõnel juhul ka raamatute, töö või kiriku mõjul. *“Kuna meedia osa ühiskonnas oli veel küllaltki väike, sai vanaema suurema osa kogemustest ja infost vahetult läbi elatud sündmustest ja jutuajamistest, loetud raamatutest. Mõjutasid ka sõbrad, tuttavad ja sugulased, eriti normide vallas.” (E.1.1)*

Väljaannetest mainiti Rahva Häält, Sirpi ja Vasarat, Loomingut, Nõukogude Naist, Spordilehte, Vikerkaart, Taluperenaist, Eesti Metsa, Eesti Loodust, rajoonilehti. Erihuviväljaanded olid tellitud neist valdkondadest tõsiselt huvitatud inimestel. Kuigi nii ajalehed kui raadio olid väga propagandistlikud, pidasid noored neid enamasti siiski olulisteks infoallikateks (just päevakajalise info osas), kus oluline teave tuli eristada propagandast.

Kuid oli ka neid, kes raadiost või ajalehtedest tulevat teavet enda jaoks oluliseks ei pidanud. *“Ajalehed, raadio, kultuuriüritused olid allutatud tsensuurile, neist vanaema ka ei huvitund - jällegi, see polnud ka eluks primaarne, oluline informatsioon tuli koolist. Operatiivsus on väike ning vähetähtis.” (E.1.9)*

Välismaailmast enam-vähem adekvaatset infot pakkuvaks allikaks peeti “Ameerika Häält”, kuid seda mainiti vaid mõnel korral ja üldiselt kardeti selle kuulamisele järgnevat karistust. Ühel korral mainiti ka Soome raadiot enamvähem adekvaatse info allikana.

Televiisorist võisid inimesed tol ajal vaid unistada. Ühe analüüsitava jaoks mängis kino suurt rolli meelelahutajana, samuti huvitasid filmidele eelnenud panoraamvaated ja päevakajalised kokkuvõtted maailmas toimunud *“...filtreerides nähtut-kuuldut, sealt liigset kommunismi ja Stalini ülistamist välja jättes võis saada pildi riigis toimuvast.” (E.1.1).* Teisel juhul räägitakse filmidest kui olulistest infoallikatest.

Teadmisi saadi peamiselt koolist ja pereliikmetelt, kõrgkoolis õppijatele olid erialane kirjandus ja õppematerjalid olulised infoallikad. Oluline osa infost tuli ka nn kogukonna liikmetelt, eriti kuna suur osa infost liikus tol ajal suust suhu, ja säärane info puudutas isiklikku elu kõige rohkem.

Tähtsamaks kui meediat peeti mõistagi raamatuid. Mitmed lugesid raamatuid nii palju ja tihti kui võimalik. Raamatud pakkusid nii reaalsest maailmast põgenemist kui teadmisi ümbritseva maailma kohta. *“Ta (vanaema) on tunnistanud, et siis, kui ema pani ta tuppa lõnga ketrama või mõnd muud tubast tööd tegema ja ise välja talitama läks, jooksis ta ruttu teise tuppa, tõmbas ülemise sahtli lahti, kus oli avatud raamat, ja luges nii palju, kuni kuulis, et ema jälle tuppa tuleb.” (E.1.11)* Raamatute puhul olid raamatukogud paljude jaoks tänuväärased paigad, sest kodune kirjanduse hulk oli tõenäoliselt enamasti üsna olematu. Loomulikult ei olnud aga kõik tollased noored lugemishimulised. *“Peale piibli ja kooliõpikute ei osanud vanaema raamatutest midagi meenutada. Vaevalt oleks nende lugemiseks ka aega jäänud.” (E.1.13)*

Märkimisväärsed infoallikad ja meelelahutuse pakkujad olid kõikvõimalikud kultuuriüritused. Linnanoortel olid mõistagi oluliselt paremad võimalused külastada teatreid ja kontserte kui maanoortel, kuid üritusi toimus ka maapiirkondades. Seetõttu oli iga külla või alevikku tulnud

teatrietendus, filmiseanss või kontsert väga oodatud. Samas ei olnud kõik linnanoored kultuurilembesed, üsna mitmel juhul siiski. Üldiselt oli kultuurielu ja noorte omavaheline läbikäimine võrdlemisi aktiivne, vaid paaril juhul selgub, et sääraseid üritused ei pakkunud huvi. Erinevus maa ja linna vahel on selles, et linnanoortel oli rohkem võimalusi individuaalselt üritusi ja asutusi külastada, maal koguneti üritustele ühiselt, kuna neid oli vähe.

Kiriku roll teabeallikate seas paistab olevat väga väike, sel on ka loogiline põhjus: Nõukogude Liidu ajal oli kirikus käimine keelatud.

Intervjuud kinnitavad kõiki põhilisi teabeallikaid ning nende rolle, kuid valgustavad neid rolle märksa põhjalikumalt. Samuti leidis kinnitust, et linnanoortel oli teabeallikate valik oluliselt suurem kui maanoortel: mitmesugused üritused, ekskursioonid, raamatud, sõbrad, kolleegid, huviringide kaaslased, kool, rahvaülikoolide loengud, kino, teater, ajalehed-ajakirjad, erialased kursused, kirjavahetus, raadio, vanemad, muusika, isetegevusõhtud, klubid.

Ajalehti ei loetud eesmärgiga ennast toimuvaga kurssi viia, sealne info oli väga ühekülgne: pigem loeti sporditeateid, teatri- ja raamatuarvustusi, kuulutusi. Ajakirjad (Looming, Nõukogude Naine, Horisont, Kolhoositar) mängisid suuremat rolli. Televisorit ega telefoni selle aja noortel ei olnud, kuid raadio pakkus muusikaprogramme, kuuldemänge, päevauudiseid, olmesaateid, huumorisaateid, loeti ridade vahelt, kuulati Ameerika Häält ja Vaba Euroopat. Raamatutest loeti nii maailmaklassikat, populaarkirjandust kui kõike muud (isegi Leninit ja Stalinit) – väärt infot pakkusid “Maailm ja mõnda” ning reisikirjad üldiselt. *“Kirjandusest sai mingisuguseid võrdlevaid momente, see oli ainus, mis mind päästis.” (I.1.3)*

Vanemate ja sugulastega palju ei suheldud, küll aga eakaaslastega – suust-suhu leviv info oli väga oluline, ehkki sellele sageli omalt poolt juurde lisati. Kaugemal elavate inimestega peeti kirjavahetust. Teater mängis eriti olulist rolli tollal Tallinnas sõjaväes teeninud noormehe jaoks, kes koos teiste sõduritega vastutasuks teatris tehtud abitöödele tasuta etendusi jälgida said (kuna saale ei suudetud alati täis müüa). Temale oli ka telefoniside kättesaadav (kahjuks vaid öösiti) – sõjaväes telefonikeskjaamas töötades.

5.1.3 Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusväarsus

Võimalused info hankimiseks olid sõjajärgsete aastate noortel küllaltki erinevad. Kõige kättesaadavam meediakanal oli raadio, kuid siiski mitte kõigi jaoks. Kolmel juhul on mainitud, et kodus polnud raadio kuulamise võimalust, ühel juhul neist polnud majas elektritki.

Kohalikud ajalehed tundusid olema kättesaadavamad kui üleriigilised, mistõttu oli ka nende roll inimeste jaoks suurem. Maal oli ajalehtede kättesaadavus loomulikult halvem kui linnas, ühel korral on mainitud, et ajaleht käis harva, kui üldse kohale jõudis. Ka üks noorusaja suvesid maal veetnud vanaema täheldas, et suvel maal olles oli ajalehti raske kätte saada.

Enamasti suhtuti meediasse umbusuga. *“Polnud võimalust jälgida meediakanaleid, ajalehtede ostmiseks polnud raha ning neis kirjutatud ei usutud nagunii.” (E.1.18)* Meedia vähene usaldusväarsus oli tingitud paljudest põhjustest, näidetena võib tuua ebausutava, tugevasti moonutatud info, tegelike sündmuste varjamise, valitseva repiimi ülistamise, ebasoovitava info vältimise, samuti on mainitud meediasse ebasoosiva suhtumise põhjustena toimepandud küüditamisi, ülikooli raamatute põletamist, õpilaste väljaviskamist (üliõpilase poolt). Vaid ühe analüüsitava kohta on öeldud, et ta pidas meediat usaldusväärseks ja objektiivseks ning uskus avaldatava informatsiooni tõesusesse.

Nagu juba mainitud, olid kultuur ja meelelahutus maakohas elavatele inimestele märksa raskemini kättesaadavad kui linnaelanikele. *“Neid harvu kordi, kui kohalikus kultuurimajas toimus rändkino seanss või tantsuõhtu, võttis vanaisa vastu siira heameelega, meelelahutust oli tol ajal vähe. Teatrisse lihtnimene ei jõudnudki, sestolud olid sõjajärgsetele lastele karmid: vanaisa kursusekaaslastest enamus olid kasvanud sõjas langenud isata, õpingute ajal koduse materiaalse toetuseta ning napist stipendiumist jätkus vaevalt toiduks-peavarjaks.” (E.1.15)*

Suur probleem oli, küll vaid ühe analüüsitava jaoks, eestiaegse erialase (geograafia) kirjanduse puudumine. Õpikud olid hävitatud, uusi polnud, maakaardid olid salastatud. Olenes õppejõust, kui palju keegi julges rääkida. Siinkohal aitasid probleemi pisut leevendada antikvariaadid.

Side välismaailmaga oli pea olematu, lisaks “Ameerika Häälele” on ühel korral ära märgitud Soome raadio.

Intervjuud kinnitavad, et kui maanoortele olid paljud teabekanalid halvasti kättesaadavad, siis linnanoortel see probleem tõepoolest nii terav ei olnud, vähemalt lubatud allikate piires. Televiisorit siiski ei omatud, see oli tollal veel luksuskaup, samuti nagu telefon. Raadiod korjati sõja ajal ära, kuid hiljem täitsid need jälle oma osa. Erinevalt esseedest ei tõusnud esile, et raadio oleks olnud üks kõige paremini kättesaadav kanal. Kultuur oli tähtis, kuid intervjuudest selgub, et hea filmi korral polnud kinopileteid sugugi kerge saada ning raamatuid samuti mitte.

Üldiselt noored mõistsid, et edastatav info polnud adekvaatne, vaid üks intervjuueeritav on täheldanud, et sai usutud enam-vähem kõike, hoolimata sellest, et valetati, oli kergeusklikkust. Erinevad inimesed meenutavad: raske oli leida konteksti, poliitikast teadsime vaid kuulujuttude tasemel, argielu küsimustest veidi rohkem, kodumaa elust niipalju, et millised direktiivid tulid, toimus valetamine, vassimine, asjade teistpidi keeramine, kusagilt küsida ega nõuda polnud võimalik, tänaval ei tohtinud suhelda välismaalastega, salajast infot võis saada parteis olevate sugulaste käest. “*Kui hakkasid riigi või poliitika kohta uurima, tuli pahandus.*” (I.1.3) Välismaailmaga sidet ei olnud – 1960ndatel anti turismituusikuid vaid valitutele. “*Ümbritseva elu tundmine oli null.*” (I.1.3) “*Tollane elu oli nagu kinnises ruumis kompimine.*” (I.1.3)

5.1.4 Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad

Tolleaegsete noorte väärtushinnangute, normide ja hoiakute suurimateks mõjutajateks olid ennekõike perekond, seejärel ka sõbrad-tuttavad, kool ja raamatud. Kui vanemate ja kodu rolli peavad tähtsaks vähemalt pooled inimesed valimis, sõpru-tuttavaid nimetas kuus ja kooli ning raamatuid viis, siis teised mõjutajad olid juba individuaalsemad. Olulise mõjutaja ja väärtuste kujundajana mainiti veel töökollektiivi, noorkotkaste organisatsiooni, kursusekaaslasid, igapäevast iseseisvat elu, kirikut.

Oli ka paar teistest eristuvat juhtumit. Tollal valla täitevkomitee esimehe ametis olnud neiu pidas väärtuste ja normide mõjutajatena olulisteks kommunistliku partei põhikirja ideid.

Lisaks ideoloogilistele väärtustele hindas kõnealune tütarlaps kõike sõjas säilinut, kohalikke inimesi ja rahvakultuuri. *“Mis puutub normidesse, leiab vanaema, et elu ise dikteeris need. Nii olidki olulisel kohal kommunistliku partei ideed, samas hinnati väga ka traditsioone, mistõttu vähemalt varasel sõjajärgsel perioodil olid esivanemate kogemused ja tõekspidamised inimeste eludes väga tähtsal kohal.”* (E.1.4)

Ühel juhul on normide ja väärtuste kujundajana mainitud sõjajärgset uut aega: sundkollektiviseerimine, küüditamise hirm, kolhoosist saadav tilluke rahasumma ja muud sääraseid tegurid olevat muutnud väärtusi ja norme, uus aeg seadis uued nõuded. Lisaks on kirjas: *“Kuna tal (vanaemal) ei olnud püsivat perekonda, siis kujunesid tema põhiväärtused ja normid igapäevast elu jälgides, mille tõttu on minu vanaema maailmavaade tunduvalt liberaalsem ja paindlikum kui paljudel temaealistel.”* (E.1.13)

Massiteabevahendid noori sel ajal üldjuhul mõjutada ei suutnud (välja arvatud ehk neid üksikuid, kes ühiskonda valitsevad ideed omaks võtsid). *“Kuna tegemist oli ühiskondlikust elust huvituva inimesega, luges ta (vanaema) huviga ajalehti ning ajakirju, mis talle kättesaadavad olid. Sellegipoolest ei suutnud ajakirjandus tema elu mõjutada nii suurel määral kui raamatud – eelkõige luule, kuid ka ilukirjandus ja ajaviitekirjandus.”* (E.1.6)

Intervjuudes ei tule suuremad mõjutajad nii selgelt esile: suurim roll on siiski, nagu ka esseedes, kodul ja vanematel, kus kujunesid väärtushinnangud ja huvid. Kahel juhul oli oluliseks infoallikaks ka vanaema. Väga selgelt tuleb kodu mõju välja ühe intervjuueeritava puhul: vanemate musikaalsus ja nende musikaalne tutvusringkond suunasid ka tütre muusikateele. Samas selgus sellest intervjuust, et üldiselt elas igaüks vaikselt oma elu ja eeskuju polnud kusagilt võtta. Teisel juhul läks tütarlaps õppima Tallinna Õpetajate Instituuti, kuna ema ja vanaema väärtustasid haridust. Raha ja karjäärivõimalused tolle aja noori ei mõjutanud – väärtushinnangud olid hoopis teised, eluks ei tehtud suuri plaane, ambitsioonid olid väikesed.

5.1.5 Elukoha seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

Võib öelda, et Teise maailmasõja järgne linnaühiskond ja maaühiskond erinesid seal elavate noorte teabevajaduste ja nende rahuldamise võimaluste poolest üksteisest olulisel määral.

Lapsest saati talutöid teinud ja vaid loetud aastad külakoolis käinud noorte silmaring oli väiksem kui linnanoortel, samuti olid väiksemad nende infovajadused ja info hankimiseks polnud samaväärseid võimalusi kui linnas. Maal suheldi vähemate inimestega, huvituti vähematest asjadest ning igapäevaelu probleemid olid tähtsamad kui enda silmaringi laiendamine.

Mitmel korral on mainitud, et maal oli info hankimine raskendatud, sidet kodukohast väljapoole jääva maailmaga pakkusid enamasti vaid üksikud ajalehed, raadio (mitte igas külas ja peres), suust-suhu leviv info. *“Raadiot ja mõistagi televiisorit sellel ajal (1947) veel külades ei olnud. Esimene raadio saadi 1950ndatel, kui vanaema juba vanaisaga abielus oli. Ajalahti sealkandis ei loetud - hea kui nad oma vähese rahaga esmavajadusedki rahuldatud said. Põhiline informatsioon välisilma kohta saadi teiste inimestega suhtlemisel, kuid eks põhiliselt keerles elu ja jutt siiski oma kandi ja selle inimeste ümber.”* (E.1.13)

Intervjuudes ei ole elukohal seoses teabevajadustega säärast rolli, kuna kõik intervjuueeritavad elasid linnas.

5.1.6 Perekonna ja kodu seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

Otseselt perekonna ja kodu mõjust teabevajadustele ja teabeallikatele on juttu vähestes esseedes, kuid sageli on neid seoseid muu jutu sees märgata. Kõige otsesemalt kirjeldab perekonna rolli järgmine väljavõte: *“Kuna vanemad olid usklikud, õpetati lastele ausust, inimlikkust ja ligimesearmastust, neid väärtusi hinnati kaugelt kõrgemalt kui päevapoliitikat.”* (E.1.8)

Keskmisest jõukamas perekonnas kasvanud tüdruk sai kodust kaasa lugemise ja hariduse tähtsaks pidamise. Paremal järjel pered lihtsalt said oma lastele selliseid asju rohkem võimaldada. Niisuguseid kodusid, kus laste silmaringi, haridust ja teadmiste hulka väga väärtustatud oleks, olid sel ajaperioodil (oludest tingituna) siiski väga vähe. Tüüpiliseks näiteks on 21. eluaastaks 8 klassi läbinud noormees: *“Edasiõppimisvõimalused olid selle aja tingimustes suhteliselt piiratud, kuna puudusid hariduse omandamiseks vajalikud ressursid. Kuna selle aja prioriteetide hulka ei kuulunud niivõrd laialdane hariduse propageerimine, oli*

see tema jaoks üsnagi loomulik asjade kulg. Tema perekonna väärtushinnangute hulka kuulus eelkõige füüsilise töö tähtsustamine, haridusel oli aga teisejärguline roll.” (E.1.10)

Kindlasti oli iseloomulik, et paljulapselistes peredes kasvanud noored said õdede-vendade ja nende sõprade kaudu rohkem informatsiooni ümberringi toimuva kohta kui väiksemate perede võsud. Näiteks üks noor daam kuulas ammulisui, kuidas vanemad vennad küllatunud sõpradega rääkisid, ja sai palju elutarkust juurde.

Üldiselt seostuvad omavahel elukoha ja perekonna mõju, kuna maaperedes oli rõhk tihtilugu majapidamistöodel, linnas oli võimalik endaga rohkem tegelda. Sestap kasvasid ka maalt linna kolinud noorte infovajadused ja nende rahuldamise võimalused.

Intervjuudes ei ilmne palju seoseid kodu ja teabevajaduste vahel, kuid taas võib näiteks tuua, kuidas tänu sellele, et ema ja vanaema haridust hindasid, noor neiu kooli pandi. “*See on vanaema teene, et juba väikse tüdrukuna tundsin huvi kultuuri vastu.*” (I.1.3) Sel tütarlapsel olid juba 11-aastaselt loetud Tõde ja Õigus, Koidula luuletused jms. Vanaemale lisaks tekitas tüdruku isa huvi ajalehtede jutulisade vastu, mida ta tavatses välja lõigata. Teine intervjuueeritav täheldab, et ehkki otseselt keegi teda lugema ei sundinud, luges isa palju, ja tema ka.

5.1.7 Tegevusalade ja huvide seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

Võib väita, et noorte teabevajadused olid üsna tugevasti seotud sellega, millega nad tegelesid, millest huvitusid, kes nad ühiskonnas olid. Peab märkima, et tegevuste ja hobide poolest on valimisse sattunud isikud suhteliselt erinevad, mistõttu suuri üldistusi ei saa teha, kuid olemasolevad näited on üsna iseloomulikud.

Kultuuri armastavad noored käisid igal võimalusel teatris ja kontserdil, laiendades nii oma silmaringi ja rahuldades emotsionaalseid ja intellektuaalseid vajadusi. Harjumus kultuuriüritustel käia võis kujuneda ka maalt linna kolinud noortel. Sotsiaalselt aktiivsed noored võtsid osa laulukooridest, näiteringidest, komsomolist, spordiühingutest ja muudest “koosviibimistest”, kus muuhulgas arutleti maailma asjade üle, seega laiendati silmaringi.

Mõistagi oli ka neid, kes töö või kooli kõrvalt eriti kusagil ei käinud - sellevõrra oli väiksem nende noorte suhtlusringkond ja infovahetus. Hoopis piiratum oli maanoorte tegevus, kellel tihtilugu polnud igapäevaste toimetuste tõttu võimalik süveneda huvipakkuvatesse valdkondadesse, eriti kui tegemist oli pereinimestega.

Kõrgkoolis õppima asunud noorte teabevajadused ja teabeallikate hulk kasvasid võrreldes senise eluga märkimisväärselt. Spetsialiseeritud ja operatiivsete teadmiste hulk suurenes ja kodust kaasa saadud fundamentaalsete teadmiste roll jäi väiksemaks. Ainuüksi suurde linna kolimine avaldas silmnähtavat mõju. *“Senini ühes kohas elanud neiu elus toimus kannapööre, ta lahkus esimest korda kodukohast ja suundus Tartu Meditsiinikooli halastajaõeks õppima. Seal avanesid uued võimalused, tekkisid uued huvid ja sellega seoses ka vajadused. Helve avastas enda jaoks teatri, temast sai regulaarne Vanemuise külastaja. Koorilauluga tegelemine andis talle võimaluse käia laulupeol. Seni kauge imemasina rolli jäänud raadio sai oma koha seoses “Ameerika Hääle” saadetega, mille kuulamine muu maailma lähemale tõi. Suurde linna kolimine avardas arusaamist maailmast, kuna nüüd tekkis võimalus “suure kodumaa” piirides vabalt ja odavalt reisida.” (E.1.8)*

Tähtis roll oli kindlasti ka töö – need noored, kes pidasid mingisugust ametit, vajasisid seoses tööga vastavat informatsiooni ning pidid end tööd puudutavaga kursis hoidma. Näiteks leevendas väikelinna piiratud võimalusi ühe noore naise jaoks töötamine raamatukaupluse müüjana, kuna müüjana oli võimalik lugeda väga erinevat kirjandust ning seda ka ise koguda. Müüjatöö kõrval mängis tolle naise jaoks rolli ka laulukoor, tänu millele samuti tuli juurde palju uusi kontakte.

Üks spordihuviline noormees, kes ise ka spordiga tegeles, rahaldas oma infovajadusi koguni Soome raadiost spordivõistluste, näiteks olümpiamängude ülekannete kuulamisega.

Intervjuud laiemas mõttes kinnitavad esseede analüüsi tulemusi, kuid kuna iga juhtum on iselaadne, ei saa suuremaid üldistusi teha. Üks on ometi kindel: tegevusaladel ja huvidel on teabevajaduste ja nende rahuldamisega ilmne seos. Noore naise töö raamatukogus võimaldas tal palju lugeda, müüjana töötades oli enesetäiendamine oluline. Muusikakoolis õppinud neiu ei jäänud õpingute ja tööotsade kõrvalt kuigi palju muuks aega. Õpetajate instituudis õppides oli noore naise infovajadus seotud peamiselt erialaga. Sõjaväes olles kadusid sõduritel ära paljud teabe hankimise võimalused.

5.1.8 Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega

Nõukogude võimu kehtestamisega kaasnenud tsensuur, propaganda ja tugev keskvõimu kontroll ühiskonna üle mõjutasid noorte infovajadusi ja eelkõige info hankimise võimalusi rohkem kui ükski teine tegur. Laias laastus võib jagada tollased noored kaheks: ühed, kes leppisid olukorraga, mängisid ühiskonna reeglite järgi ega püüdnudki rohkem teada saada, kui ette nähtud oli, ja teised, kes siiski tahtsid rohkem teada saada, kui ametlikult lubatud oli. Viimaseid oli kindlasti vähem. *“Esimese põlvkonna ajal valitsev poliitiline süsteem valitses pea 100% selle aja inimeste soovidest, teabevajadustest. Poliitiline režiim kehtestas kõik reeglid ning sellel põlvkonnal ei jäänud üle muud kui alluda. Igasugune teabevajadus oli väike, kuna liigne uudishimu võis kaasa tuua riigipoolsed repressioonid, samuti polnud enamasti võimalik saada tõest infot ühiskonnas toimuva kohta.” (E.1.18)*

Suhted ja infovahetus välismaailmaga olid äärmiselt piiratud, koolihariduses valitses nõukogudemeelsus, haridust ei väärtustatud nagu täna. *“Oluline oli, et mees tuleks toime pere ülalpidamisega, oleks silmapaistev töömees ja eelkõige tubli kommunist.” (E.1.15)* Kõige enam tundus noorte teabevajadusi mõjutavat asjaolu, et ühiskonna kohta jagatav info polnud tõepärane, lisaks oli see üksluine, etteaimatav, isikliku elu jaoks tihtilugu ebavajalik. See tingis igasuguse huvi vähenemise ühiskonnas toimuva ja meedias kajastatava suhtes. Ka riigipoolsete infokanalite hulk oli piiratud. Raske majanduslik olukord ning ajakirjanduse võrdlemisi puudulik kättesaadavus etendasid oma osa.

“Ajastule oligi omane äärmine praktilisus – sõjajärgne aeg oli raske, primaarne oli eeskätt materiaalse vajaduste rahuldamine, (...). Teadmisi tähtsustati eelkõige kui vahendit töökoha saamiseks (...). Õppimine oli rangelt raamides püsiva õppekava järgimine, mis ei propageerinud omaalgatuslikkust ega ärgitanud huvi tundma kõige õppekava välise, maailmas toimuva suhtes. (...) See omakorda soodustas vanaema passiivsust ja huvipuudust teistes eluvaldkondades.” (E.1.9)

Intervjuudes ei tule esile, et ühiskondlik kord oleks mõjunud halvavalt noorte teabevajadustele, kuid need olid siiski üsna kitsad, sest polnud mõtet palju tahta, kui infot

nagunii ei olnud. Elati suletud ringis: kogu välismaine info oli keelatud, muu info tsenseeritud ja juurde küsida polnud kelleltki. Paaril korral on märgitud, et oli hirm midagi vale välja öelda. Muus osas annavad intervjuud esseele analüüsi tulemusele igati kinnitust.

5.1.9 Teabevälja struktuur

Sõjajärgsete noorte teabeväljas oli kõige olulisem roll väärtustel ja normidel, teadmiste osa hinnati mõnevõrra väiksemaks. Väärtushinnangud kujunesid enamasti kodu ja sõprade, aga ka kirjanduse, kultuuri, isiklike kogemuste ja mõnel juhul ka riigi mõjul. Väärtuste tähtis osa tuleneb ühelt poolt sellest, et ühiskondlik olukord oli segane, info moonutatud, ja kõige kindlam oli toetuda elu jooksul omandatud isiklikele tõekspidamistele. Normid kujunesid tolleaegsetel noortel ühelt poolt kodus ja perekonnas, teiselt poolt ühiskonna ja meedia mõjul, kindlasti ka koolis, mõnel juhul tööl käies. Üldistusi on raske teha, kuna osadele seostuvad normid lapsepõlves õpituga, teistele ühiskonna poolt pealesurutuna ja nende käsitus on erinev.

Fundamentaalsel kihti – veendumusi, arusaamu – pidas viis inimest kaheksast kõige kaalukamaks. Vaid ühel juhul oli mainitud, et fundamentaalsed teadmised moodustasid väikse osa teabeväljast. Fundamentaalsete tõekspidamiste kujunemisel mängisid suurt rolli enamasti vanemad, kodu, sõbrad, vahel ka kool.

Spetsialiseeritud teadmisi – kodus, koolis, tööl, elu jooksul omandatud teadmisi – hinnati kas suhteliselt nappideks või keskmisteks ja nende päritolu on inimeseti üsna erinev. Peamiselt saadi teadmisi koolist ja töölt, aga ka raamatutest, vähem meediast. Elu muutumisega muutus suuresti ka spetsialiseeritud teave noorte teabeväljas: näiteks maalt linna kolides ja mõnes õppeasutuses haridust omandama asudes tuli juurde palju teadmisi, mida varasem elu ei pakkunud. Maanoortel puudutas osa teadmisi kindlasti talutöid, juurde ammutati neid koolist, leerist, raamatutest. *“Spetsialiseeritud kiht laienes karjahoidmisoskustelt kaugemale seoses kolimisega Tartusse ning meditsiinialaste teadmiste omandamisega. (...) Lapsepõlves polnud tal ka juurdepääsu raamatukogule nagu paljudel linnalastel, kodus leidis ainsa lugemisvarana Piibel (...).” (E.1.8)*

Operatiivset infot oma teabeväljas hindasid mitmed analüüsivad väheseks. Põhjusteks info kehv liikumine, selle vähene huvipakkuvus ja tõepärasus, väike tutvusringkond, päevapoliitikaga kursis olemist mitte-eeldav töökoht. Operatiivse info allikateks nimetati meediat, sõpru, lähiümbrust. Raamatupoe müüjana töötanud neiu operatiivsed teadmised olid kogukonna inimestega võrreldes tänu tööle mõnevõrra rikkalikumad.

Teabevälja struktuuri ei pidanud intervjueeritavad ennast pädevaks nii pika aja möödudes enam iseloomustama.

5.2 Teine põlvkond, 1970-1985

5.2.1 Peamised teabevajadused

Võrreldes esimese põlvkonnaga, on teise põlvkonna noorte teabevajadused märksa suuremad ja mitmekülgsemad. Aeg on edasi läinud ja ehkki meedias ja mujal avaldatavat infot ei saa tõe pähe võtta, on noorte huvi maailmas toimuva vastu oluliselt kasvanud ning seetõttu ka info tarbimine.

Suurem osa noori luges mitut ajalehte ja ajakirja, kuulas raadiot ja kel aega ja võimalust, jälgis ka telesaateid. Peale selle hakkab silma suur huvi raamatute, veidi vähemal määral muusika (eriti lääne päritolu) vastu ning veelgi suurem huvi igasuguste kultuuriürituste (teater, kontserdid, näitused) vastu.

Umbes pooled analüüsivatest tunnistasid rohkemat või vähemat huvi poliitiliste teemade ja uudiste vastu – Eestis ja mujal toimuv läks noortele inimestele korda ja oli aktuaalne. Ükskõiksed ei olnud ka need, kes aktiivselt päevapoliitikat ei jälginud. Probleem oli muidugi see, et Eesti meediast saadud info oli propagandistlik ega vastanud tegelikule olukorrale, adekvaatset infot kodu ja välismaa kohta oli raske saada, palju tuli ridade vahelt lugeda. Seetõttu ei jälginud paljud noored kodumaiseid poliitikauudiseid, ehkki huvi oli suur. *“Ta (ema) mäletab, et infonälg oli nii suur ja võõrriigi poolt valikuliselt edastatav teave nii moonutatud, et õhtuti kuulati kodudes salaja Ameerika Häält ja teisi välismaa raadiojaamu.*

Seda takistati igati ja segati raadiolaineid, et sõnad ei oleks kuuldavad. Aga läbi suure kahinagi püüti igat sõna.”(E.2.19)

Ühel juhul mainiti ka seda, et kuna lapsest peale oli sotsialismi pähe tambitud, siis oli huvi poliitika vastu suhteliselt väike, kuid välispoliitika vastu suur. Võibki täheldada, et mõnikord ei peetud riigisisest poliitilist infot enda jaoks tähtsaks selle moonutatuse tõttu, kuid maailmas toimuv huvitas ikkagi. Üks noormees kuulas näiteks õhtuti raadiot selleks, et saaks teada, kuidas välismaal elatakse ja mis uudiseid on Vene riigi vastu. Loomulikult oli ka neid, kellele ei läinud ühiskondlikud teemad niivõrd korda ja teabevajadused piirdusid isiklikumat laadi infoga.

Üks eluks oluline info puudutas igapäevaeluga toimetulemist, eriti neil, kes ennast ise majandama pidid. Üsna levinud oli ka, et ülikooli ajal saadi oma esimene laps, mistõttu noorte emade jaoks oli tähtis ka lapse kasvatamist puudutav teave. Antud valimist käib see kolme noore naise kohta.

Teine suur valdkond on erialane info, mis oli oluline tudengitele. Ülikoolis või mõnes muus kõrgemas õppeasutuses õppimine oli tolle aja ühiskonnas laialt levinud, ehkki sel ajal piirdusid paljud keskharidusega, kuna kõrgharidus suuremat palka ei toonud ja müüjad või taksojuhid teenisid hoopis paremini. Õppurid aga vajasid pidevalt uut infot enese täiendamiseks ja õpingute edukaks kulgemiseks.

Individuaalsematest huvidest (märgitud vähem kui kolmel korral) võib välja tuua tehnika, spordi, tööga seonduvad küsimused, ajaloo, reisimise, teised kultuurid, inimsuhted, perekonnaelu, noori puudutavad teemad, sõpradega suhtlemise, moe, rahvamuusika. Paaril korral on ka öeldud, et hästi informeeritud olemine polnud tähtis. Ühel juhul tuli see sellest, et esikohal olid töö ja laps, teisel juhul oli väidetavalt mõjutajaks ühiskond. *“...ei olnudki tarvis olla laia silmaringiga. Tarvis oli teada, mida tohib ja mida mitte – ehk siis norme.” (E.2.10)*

Intervjuud kinnitasid noorte suurt huvi pigem välispoliitika kui sisepoliitika vastu. Ühel korral räägiti ka huvist mineviku vastu. *“Sel ajal huvitas väga see info, mis oli enne 1940ndaid. Huvitas ka see, mis oli väljaspool raudset eesriiet. Suure kodumaa uudised jätsid praktiliselt külmaks.” (I.2.1)* Üldiselt oli ka intervjuueeritavatele oluline, mis ümberringi toimus, ehkki maailm näis kauge. Rohkem hinnas oli mõistagi normist erandlikum info, selline, millest

ajalehed ei kirjutanud. Kolmel juhul rõhutatakse igapäevaelu info olulisust: Kundas elanud noorele naisele oli oluline näiteks see, kas kranist vett tuli või kuhupoole tolmu oli, Tallinnas elanud noormehele oli kulda väärt info selle kohta, kust näiteks vorsti või uusi saapaid osta sai. *“Argielu küsimused olid tähtsamad - et kui õnnestus osta kaks tekikotti või rätikuid kusagilt.”* (I.2.3) Spordiga tegelnud Pärnu noormees hindas spordiinfot.

Naissoo esindajatele oli vägagi oluline vaimne info, kultuuriüritused. *“Vaimne info oli väga oluline, et mitte ära manduda ega kapselduda.”* (I.2.2) Samas olid kaks tollast noort naist oma infovajaduste poolest üsna erinevad: Kundas elanud naisel polnud erilist huvi maailma sündmuste vastu, pigem oli oluline kodukohas toimuv, olmeinfo ning õpingutega seotud info, Tallinnas elanud intervjuueeritav luges algusest lõpuni läbi kõik kättejutuva alates kirjandusest, lõpetades ooperiarvustustega, infonälg oli nii suur.

5.2.2 Põhilised teabeallikad ja nende roll

Nii, nagu olid kasvanud teise põlvkonna teabevajadused, oli kasvanud ka teabeallikate valik ja hulk. Peamised infoallikad võib jagada kümnesse gruppi: kool, ajalehed-ajakirjad, raadio, televisioon, kirjandus, huviringid, sõbrad-tuttavad, kultuur (kino, näitus, teater, kontsert), perekond, reisid. Suurem osa analüüsitavatest on nimetanud oma teabeallikatena küllalt paljusid erinevaid.

12 inimest 20-st on nimetanud teabeallikana õpinguid ja/või erialast kirjandust, kuid üldiselt on kool erialaste teadmiste omandamise koht, vähesed pidasid kooli tähtsust laiemaks. Ajalehed-ajakirjad mängisid tolle aja noorte teabeallikatena väga suurt rolli: peaaegu kõik analüüsitavad pidasid neid enda jaoks oluliseks, eelkõige päevakajalise info allikatena. Ajakirjad olisid siiski populaarsemad kui ajalehed, ilmselt oma vähempoliitilise sisu ja suurema teemadevaliku tõttu.

Esines muidugi ka skeptilisust ajakirjanduse suhtes, mistõttu hindasid mitmed noored muudest allikatest (välismaa meedia, raamatud, sõbrad jm) saadavat infot rohkem.

“Sõpru on ema nimetanud kõige olulisemaks teabekanaliks, mille põhjuseks võib olla meedia ühesuunalisus ja selle väike usaldusväärsus.”(E.2.13) *“Ema luges lehest põnevusega vaid*

järjejuttu ja lühiauudiste veergu. Ka elulugusid ja reisikirjeldusi, poliitilisi teemasid polnud mõtet lugeda.(E.2.19)

Ajalehtedest leidsid äramärkimist Noorte Hää, Kirjanduslik Ajaleht, Edasi, Pärnu Kommunist, Sirp ja Vasar, Rahva Hää, Universitas Tartuensis, Sovetskaja Estonija, Izvestii, Pravda, Moskovskij Komsomolets Loetuimad olid Edasi ning Sirp ja Vasar. Ajakirjadest tulid inimestel meelde Noorus, Nõukogude Naine, National Geographic (sugulased saatsid) , Loodus, Nauka i Pizn, Vokrug Sveta, Zdorovje, Krestjanka, Burda, Stiil, Pikker, Herilane, Siluett, Täheke ja Pioneer (eriala tõttu), Looming, Sport, Soomest saadud interjööriajakirjad. Loetuimad olid Nõukogude Naine ja Siluett (ilmselt naiste suure osakaalu tõttu valimis).

Raadio oli tähtis allikas veidi vähematele noortele (13-le 20-st) – peamiselt oli raadiol kolm rolli: aktuaalse info vahendamine, välismaa info vahendamine, muusika (eelkõige välismaise) kanal. Kõige populaarsem välismaine jaam oli Ameerika Hää, vähem kuulati Radio Luxemburgi ja Soome raadiot. Paljudele oli raadio ainsaks välismaise info allikaks. Kõigil tolleaegsetel noortel oma elupaigas aga raadiot ei olnud, kõigil polnud ka aega või huvi seda kuulata, kuid sellised inimesed olid siiski selges vähemuses.

Televiisor tundub olema peaaegu sama populaarne kui ajalehed-ajakirjad. Raadioga võrreldes oli televisioonil ka rohkem rolle: uudiste ja päevakajalise info vahendamine, meelelahutus (sh muusikasaated ja filmid), välismaise info vahendamine, silmaringi laiendamine. Populaarseim programm oli Aktuaalne Kaamera, üldse oli uudistel suur roll. Kord mainiti ka Valdo Pandi “Täna 25 aastat tagasi”, ühele noormehele oli tähtsaim kord nädalas eetris olev muusikasaade, vaadati ka Vene ja Põhja-Eestis Soome TV-d. Viimane oli, nagu raadiogi, välismaailma vahendajaks ja maailmapildi mõjutajaks. Vaid mõnele üksikule analüüsitavale ei olnud televiisor oluline infokanal, üks põhjuseid oli ka teleri puudumine elupaigas.

Kirjandust pidasid oluliseks teabekanaliks pooled analüüsitavad. Üldiselt võib küll öelda, et 1970.-1980. aastate noori iseloomustas suur lugemisharjumus ja kirjanduse hindamine. Raamatutest saadi nii teadmisi kui väärtusi ja norme, ehkki nõukogude raamatud pakkusid sageli mõnevõrra puudulikku informatsiooni. Üldiselt ei omanud raamatud nii suurt rolli kui meedia, kuid oli ka neid noori, kelle jaoks raamatud tol ajal väga olulised olid.

Sõpru-tuttavaid üldiselt väga esile ei tooda (ühel juhul nimetatakse sõpru kõige olulisemateks allikateks), kuid paljude jaoks mängis suhtlusringkond siiski olulist osa info saamisel ja vahendamisel. Huviringidest mainiti laulukoori, rahvatantsuansamblit, rahvamuusikaansamblit, keskkooliaegset Toomas Alatalu välispoliitika ringi, spordilaagreid, klubisid ja huviringe üldiselt. Märjiti ka komsomoli. Ansamblid olid eriti tänuväärseid seetõttu, et tänu neile said noored reisida.

Kultuuriüritused olid nõukogudeaegsete noorte jaoks lausa elementaarsed: pooled inimesed valimis külastasid sageli kino, teatrit, kontserte ja/või näitusi. Mitmed pidasid enda jaoks oluliseks ka muusikat. Kultuur pakkus nii emotsionaalset naudingut kui infot maailma kohta. *“Saima igapäevaelu oli tihedalt seotud kultuurilise teabe saamisega, kuid sellega kaasnes ka poliitilise info levimine, olulistel teemadel rääkimine.” (E.2.18)*

Perekonda mainitakse mitmel korral, kuid vaid paaril juhul põhjendati perekonna tähtsust infoallikana. Ühel juhul oli selleks intellektuaalsete vestluste pidamine vanematega, teisel juhul oli kodul suur roll poliitiliste ja ajalooliste teadmiste allikana, kolmandal juhul meenutati hea sõnaga samas linnas elanud venda, kes ühtepuhku juhendas ja nõu andis. Reisimine (väljaspool Eestit) sai osaks vähestele, kuid avardas silmaringi kahtlemata olulisel määral.

Intervjueeritavad on oma teabeallikaid ja nende rolle iseloomustanud märksa põhjalikumalt kui see on olnud võimalik esseedes, ja see annab kinnitust, et teise põlvkonna noorte teabeallikate valik ja nende rollid olid tõesti oluliselt mitmekesisemad kui esimese põlvkonna noortel.

Võrreldes esseedega oli ajakirjanduse osa intervjueeritavate elus sarnane, kuid varieerus inimeseti: kes väärtustas rohkem ajalehti, kes televisiooni. *“Lehtede ja raadio infoga olin hästi kursis, sellega, mis ümberringi toimus. Kõik, mis vähegi lugeda-kuulata andis, seda jälgisin.” (I.2.3)* Ridade vahelt lugemine ja pärlite otsimine käis samuti asja juurde, nagu ka see, et uudiste asemel loeti meelsamini tele-, kino-, teatri- ja kontserdikava, ilmateadet, naljanurka ja TASSi karikatuuri. Ameerika Hääli, Vaba Euroopa ja Soome raadio ning TV olid asendamatud välisinfo allikad peaaegu kõigi nelja noore jaoks, vaid ühel korral peeti suusõnalist infot (isalt, Inglismaa tädilt) välismaa kohta peamiseks.

Sõprade ja kaaslaste rolli hindasid intervjuueeritavad suuremaks kui see esseedest selgub. Huvitavam info tuli pigem kaaslastelt, kellega tollal palju näost-näku kohtuti, kui meediast. Maailma asju arutleti pigem sõprade, kooli ja töökaaslastega kui pereliikmetega. Üks intervjuueeritav märkis, et iga info jaoks oli oma allikas: seksist rääkis ta vanema kursuseõe ja elukaaslase kursuseõega, lapse kasvatamisest õe ja ämmaga, teiste tudengitega kirjandusest, teatrist, raamatutest, Noorte Hääle kolleegidega aga poliitilistel teemadel, ehkki mitte päris otse.

Raamatuid lugesid ka kõik intervjuueeritavad suure huviga, mis tähendab, et lugemisharjumus ja kirjanduse ostmise oli tolle põlvkonna noortele iseloomulik. Ka kultuurihuvi sai kinnitust – kino, teater, kontserdid ja muud üritused polnud võõrad ühelegi intervjuueeritavale, pigem vastupidi. *“Teater.Muusika. Kino, Looming - ei tulnud kõne allagi, et neid poleks läbi lugenud.”* (I.2.3) Eriline lemmik oli kino, kus 1980ndate alguses sai ümber India teema ja tulid USA ning Prantsuse filmid. *„Kui kinos oli Eesti film, mindi kinnisilmi vaatama, see oli nagu aamen kirikus.”* (I.2.3)

Lisaks esseedes mainitud allikatele tulid välja veel järgmised: entsüklopeediad, kaugekõneautomaat, kirjasõbrad, tänavaplakatid, naabrid ja peod. Huvitava allikana nimetas üks noormeestest sõjaeelseid ajakirju, mida ta maal vanadest majadest suure põnevusega otsimas käis, et tõde leida.

5.2.3 Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusväärsus

“Ema pidas meedia poolt pakutavat informatsiooni usaldusväärseks, ent arvas siiski, et tihti, eriti päevapoliitiliste lugude puhul, kumas tekstist kommunistliku partei propagandat.” (E.2.4) Üldiselt oli siiski nii, et meedia oli küll infoallikaks, kuid selle nõukogudemeelsust ja tsenseeritust teati, mistõttu valdav osa noori ei võtnud ajakirjandusest saadavat infot kui puhast tõde, õpiti kriitiliselt lugema. *“Ta (ema) küll kasutab meediat teabevahendina, kuid interpreteerib teavet tugiedes oma väärtustele ja hinnangutele.”* (E.2.11) *“Siiski oli enamik infoallikaid valitsuse käpa all, mistõttu kahanes ka usaldatavate infoallikate ring.”* (E.2.8) Küll vähe, aga leidus ka neid, kes ajakirjanduse vastu propaganda tõttu suuremat huvi ei tundnud.

Üks analüüsitav tõi välja tabava erinevuse enda ja eelmise põlvkonna infotarbimise vahel: *“Teabeallikate suhtes oli ema vanaemast selektiivsem (sai endale “lubada” tõrjereaktsiooni sotsialistliku propaganda suhtes (...).” (E.2.17)* Sarnane mõte on kirjas ka ühes teises essees, kus tuuakse välja, et teabeallikaid oli üsna suur hulk, info oli kergemini kättesaadav (kui põlvkond varem), mistõttu toimus pidev selektsioon – mida tähtsaks pidada, mida mitte.

Ajakirjanduse kättesaadavusega noortel olulisi probleeme ei olnud: hinnad olid taskukohased, lisaks oli võimalus ajalehti-ajakirju lugeda raamatukogus, töö juures, vanemate või sõprade juures. Televiisori ja raadio omamine polnud kõigile jõukohane, kuid nende populaarsus lubab arvata, et leiti võimalusi jälgimiseks. Halvemas olukorras tundusid olevat ühiselamute elanikud. *“Alles Tallinnasse elama tulles ei olnud tal (emal) ühiselamus ei telerit ega raadiot, tema põhilisteks infoallikateks olid ajalehed ning harvemini siiski ka televisioon ja raadio, mida ta sai jälgida olles vanemate juures Elvas või sõpradel külas.” (E.2.5)*

Kuna suurem osa kõnealuseid noori elas tol perioodil linnas, oli erinevate infoallikate (koolid, ajalehed-ajakirjad, üritused, teised inimesed) kättesaadavus neile kindlasti märksa parem kui maanoortel. Eriti puudutas see kino, teatrit, kontserte ja muuseume, mille piletihinnad olid odavad ja mida noored ka igal võimalusel külastasid. Ka raamatud maksid vähe ja kes ei soovinud osta, sai laenutada raamatukogust.

Mis puudutab sidet välismaailmaga, siis see oli nõrk. Infot pakkusid peamiselt välismaised raadiojaamad, sõltuvalt inimesest ka ajakirjad, sõbrad, sugulased, Soome TV. Reisimise võimalikkus näib vastuoluline küsimus: üks analüüsitav väidab, et kasutas ära odava reisimise võimalusi, rännates isegi Krimmi, teine väidab samas, et reisimine oli peaaegu võimatu. Ehk on siinkohal mõeldud reisimist Nõukogude Liidust väljapoole, selliseid reise jätkus küll vaid vähestele valitutele, näiteks tublidele sportlastele.

Kokkuvõttes võib öelda, et ajakirjanduse usaldusväärsus oli alla keskmise, teiste allikate usaldusväärsusega probleeme ei olnud, kättesaadavus (vähemalt linnakeskkonnas) oli allikatest sõltuvalt rahuldav või väga hea, välja arvatud välismaise info kättesaadavus.

Intervjueeritavad kõnelesid teabeallikate, eriti meedia usalduse suhtes üldjoontes sama, mis esseedes analüüsitud noored: suust-suhu info oli usaldusväärsem, meediat valitses tsensuur ja nõukogudemeelsus, kõike kahtlustati, kuid samas tunnistati enda kohatist naiivsust. „*Kui kõik*

teadsid, et uudis pole see, mida diktor ette loeb, siis jälgiti, mis näoga diktor loeb. Pidev kahtlustamine käis.” (I.2.3) „Tollal ei osanud analüüsida meedia usaldusväärsust, võtsin palju asju tõe pähe oma lihtsameelsuses. Midagi polnud halvasti ja polnud põhjust otsida tõe.” (I.2.2)

Muust maailmast äralõigatust tunnetati teravalt, samuti tunti puudust isiklikust telefonist, mis oli sõjaveteranide, invaliidide ja teiste väljavalitute privileeg. Teised käisid helistamas telefoniputkas. „*Telefoni kui said, see oli ilmaime.*” (I.2.4) Ühel korral mainiti ka seksialase kirjanduse puudumist, mistõttu tuli sedalaadi teavet hankida endast vanematelt. Kõige kättesaadavamad ja levinumad allikad tundusid olevat ajalehed, raadio ja teater.

Eksootikat igapäevaellu töid välismaal käinud sugulased-tuttavad, noortele ei olnud liidust välja reisimine üldjuhul võimalik. Üks intervjuueeritav meenutas, kuidas Rootsis elavad sugulased Burdat ja mänguasju saatsid, Burdas leidis ka reklaame ja selle ajakirja pärast olevat kodus kõva taplus käinud. „*Ükskord saadeti toidupakk, sain esimest korda salaami vorsti.*” (I.2.4) Lisaks mäletas too isik, kuidas tema sõber 1970ndatel Egiptuses käis, ja kuidas see meeletut kadedust tekitas. Soomet ja Rootsit nõukogude noored ikka teadsid, kuid näiteks Ameerika kohta ei osatud suurt midagi arvata. „*Ei olnud ju näinudki muid ühiskondi, Dallas jooksis, aga ilus välismaa tuli päevakorda alles siis, kui tekkisid kokkupuuted sellega.*” (I.2.3)

5.2.4 Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad

Teise põlvkonna noorte puhul ei tule välja domineerivaid mõjutajaid, nende ring on mitmekesine ja konkreetsetest isikutest sõltuv. Kindlasti olid hoiakute, väärtuste ja normide mõjutajateks perekond, sõbrad, eakaaslased, kool, kultuur, haridus, raamatud, aga ka omaette linna elama kolimine ning huviringides osalemine. „*Rita hakkas juba varasest lapsepõlvest peale lugema väga eripalgelist kirjandust (enamuses maailmaklassikat) ning kahtlemata mõjutas see nii tema teadmisi, maailmavaateid ning ka käitumist. (...) Rita väärtuste kujunemist mõjutas see, et ta juba suhteliselt varases nooruses liikus väga erinevates inimgruppides ning seltskondades (muusikakool, trennid, malevad, kool jne). Murranguks oli kahtlemata ka Tallinna elama asumine ning ülikooli läbimine, mis paistas ta hoopis teise keskkonda, kus väärtushinnangud erinesid tugevasti väikese kogukonna omadest.*” (E.2.3)

Kuigi massimeediumid olid edasi arenenud, ei saa öelda, et neil oleks olnud tähelepanuväärne mõju noortele: mõjutajateks olid kõige usaldusväärsemad ja autoriteetsemad teabeallikad, nõukogude meedia selleni aga ei küündinud. „*Ideoloogilise mõjutamise katseid pidasid ema ja eakaaslased pigem naljakaiks ega pööranud kuuldule eriti suurt tähelepanu.*” (E.2.1) Vaid ühel juhul on ära märgitud, et massikommunikatsiooni areng tõi kaasa arvamusiidrid, rohkem arvamusiidritest juttu ei ole.

Siiski oli ühiskonnal oma mõju, mis seisnes kõige enam suure hulga normide etteandmises. „*Karjääri ning kommunistliku ideoloogia asemel määrasid ema väärtused hoopis haridus ja kultuur, normidena olid tunnustatud aktiivsus ühiskondlikus elus, muretus tuleviku ees, tutvuste kasutamine ning partei üldised korraldused.*” (E.2.4) Lisaks ühiskonnale kujundasid norme olulisel määral ka perekond ja sõbrad.

Huvi kultuuriürituste vastu pärineb mitmel juhul perekonnast, samuti on mainitud koduse raamatukogu ja vanemate lugemisharjumuse edasikandumist. On loomulik, et mõjutajate ring sõltus suuresti sellest, millises keskkonnas ja seltskonnas keegi oma aega veetis: mõnel juhul oli tugevam sõpruskonna mõju, teisel juhul kooli ja hariduse mõju. Võrreldes varasema põlvkonnaga on noori mõjutanud teabeallikate hulk suurem, mitmekülgsem.

Samuti nagu esseede puhul, ei saa teha erilisi üldistusi intervjueeritavate mõjutajate ja kujundajate kohta, need varieerusid inimeseti, või vähemasti oli see nii nende mälestustes. Olulisemad eeskujud olid erinevatel inimestel oma perekond, vanemad, sport, sõbrad, õppejõud, kool, kolleegid ajalehed, laps, ühiskond ning maletaja Robert Fischer. Muusikat õppinud neiu pidas eeskujudeks pereliikmete saavutusi, kelle seas oli mitmeid haritud inimesi, isegi professoreid. Tartu Ülikoolis ajakirjandust õppinud neiu hindas kõrgelt kateedri õppejõude ning kolleege Noorte Häälest.

„*Mõju oli ka ühiskonnal – ka Kundas elades tahtsin olla keegi, ühiskonna kiitust pälvida.*” (I.2.2) „*Pähe taoti punaseid sadiste, nemad polnud küll mingid eeskujud.*” (I.2.4) Väärtused ise olid noorte lõikes vastuolulised: kui enamus materiaalistest hüvedest ei mõelnud, sest kõik olid võrdsed, siis Tallinnas elanud noormehe jaoks olid väärtused just maja, suvila ja auto, mis ta ka tööd rügades omandas.

5.2.5 Elukoha seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

Nagu iga põlvkonna puhul, omasid linnas elanud noored eeliseid teabeallikate suhtes. Teine info hankimist soodustav tegur oli Põhja-Eestis levinud Soome televisioon. Keelest hoolimata seda väga sageli jälgiti, kuigi oli kindlasti ka neid (antud valimist selgus üks), kes Soome kanaleid ei vaadanud, kuna ei osanud keelt. „Isa arvab, et kui ta oleks kasvanud ainult kodus, siis tema areng oleks olnud teistsugune, ka maailmavaade. Nüüd on ta teistsugune just silmaringi ja elust arusaamise mõttes, sest linna keskkonnas levib info palju kiiremini ja teistsugune info on tähtis.” (E.2.14) Teistsuguse all peeti silmas majandusliku iseloomuga infot. Üks analüüsivälja, et võrreldes sünnipaiga Hiiumaaga ümbritses teda Tallinnas elades märksa rohkem informatsiooni, tehnoloogiline keskkond oli arenenum ning suhtlusringkond heterogeensem (puututi kokku ka vene rahvusest inimestega). Tehnoloogia kättesaadavust mõjutas elukoht sel määral, et võõras linnas (ühiselamus) elades polnud noortel alati telerit või raadiot, mistõttu nende roll infokanalina vähenes.

Intervjuudes mõjutas elukoha vahetus vast kõige enam noort naist, kes oma partneriga Tallinnast Kundasse oli sunnitud kolima. Võõras keskkond, mahajäänud sõbrad ja sugulased tingisid selle, et nädala sees suheldi peamiselt kolleegidega. Väikses linnas polnud ka piisavalt lastetuid paare, kellega oleks saanud suhelda. Tartus ajakirjandust õppinud neiu võõrduis aga Tallinnast Tartusse kolides oma suguvõsast üsna olulisel määral. Telerit ei olnud ka temal ei ühiselamus ega veelgi vähem korteris.

5.2.6 Perekonna ja kodu seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

Kõige levinum seos perekonna ja kodu ning teabevajaduste vahel oli vanemate mõju noorte kultuuritarbimisele. Oli selleks siis lugemisharjumus või huvi teatri ja kunsti vastu. Armastust raamatute vastu kujundas vahel ka kodune raamatukogu. Samuti on vanemad etendanud rolli vestluspartneritena erinevatel teemadel. Ühel korral on märgitud, et kodust pärinesid esimesed teadmised ajaloost ja poliitikast ning oskus ajakirjandust kriitilise pilguga vaadata.

Meremehest võõrasisa tõi kaugetelt maadelt muusikat ning muudki, mis kasvatas kasutütres huvi välismaa muusika, teiste kultuuride, reisimise ja maailma vastu. Moega kaasas käinud ja kodus õmmelnud ema pärandas tütrele huvi moemaailma vastu. Edumeelne, teadmishimuline

ning tark isa toetas igati tütre ülikooliõpinguid. Samas olid teabevajadused mõnel juhul mõjutatud ka negatiivsest kodust: pidevalt tülitsenud vanemate tütar põgenes raamatute maailma, mis sai talle omaseks ja eluaegseks huviks. Koos perega kitsukeses korteris elanud neiu üritas võimalikult palju viibida kodust väljas, mis tekitas mitmeid uusi huvisid ja harjumusi.

Intervjueeritavate puhul on pere ja kodu roll sarnane, ent juures on ka uusi aspekte. Keskkooliaega meenutades tõdes üks intervjueeritav, et tema aktiivne eluviis tuli kodust kaasa: trennid, laulukoor, komsomol, pioneerilaagrid jms olid enesestmõistetavad, nendeks tuli kodust julgustus. Säärane aktiivne eluviis tingis kahtlemata ka suuremaid teabevajadusi. Hilisemate muusikaõpingute kohta ütles kõnealune isik: *“Haridus polnud ühiskonnas primaarne, aga ma tahtsin eriala lõpuni õppida, sest suguvõsas oli palju haritud inimesi ja see tundus normaalne.”* (I.2.2) Samas tõdes üks meessoos esindaja, et tema püüdis vanemate õpetustele risti vastupidi talitada, pidades ennast piisavalt targaks ning uskudes probleemide korral pigem sõpru-tuttavaid.

Teine naissoos esindaja märkis, et kodus loeti hästi palju, mõlemad vanemad olid laia silmaringiga, isaga räägiti teatrist, koolist ja muusikast ning tõlgiti koos inglisekeelseid laulusõnu, emalt kuulis mineviku ja isalt oleviku kohta. Arvestades neid tingimusi ja seda, et tütarlapsest kasvas mitmekülgsete infovajadustega noor naine, võib oletada, et kodul on roll teabevajaduste kujunemisel.

5.2.7 Tegevusalade ja huvide seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

Peamine seos tegevusalade ning teabevajaduste ja nende rahuldamise vahel ilmneb kõrgkooliõpingute puhul. Pooled analüüsivad tõid välja, et õpingud tähendasid enese pidevat täiendamist ja erialase kirjanduse lugemist, seda mistahes eriala puhul. Seega oli kool ka oluliseks infoallikaks. Ilmneb ka, et kõrgkooliõpingud suurendasid noorte üldist huvi maailma asjade vastu ning laiendasid silmaringi. Kahel juhul on teabevajadusi mõjutanud väike laps, kelle kõrvalt ei ole enese täiendamine ja silmaringi laiendamine olnud primaarne. *„25-aastasena olid elus esikohal töö ja laps. Kuna abielu oli lahutatud ja rahalised probleemid väga suured, pidi ise hakkama saama. (...) Teadmised piirdusid kesk-eri*

haridusega (...)Edasine teadmiste arendamine ja ühiskonnas toimuva jälgimine ei olnud primaarne.” (E.2.11)

Individuaalsete mõjuritena võib veel välja tuua näiteks keskkooliaegse välispoliitika ringi, mis kasvas ühe noore neiu huvi välispoliitiliste teemade vastu või edumeelse sõpruskonna, kus oli kombeks end erinevate allikate poolt pakutavaga kursis hoida. Kahtlemata oli tollastel noortel ka märkimisväärne huvi kultuurisündmuste vastu, mis viis neid sageli kinno, teatrisse, kontserdile ja mujalegi.

Intervjuude valimi kaks naissoo esindajat, kes kõrgkoolides õppisid, olid kahtlemata mõjutatud õpingutest, osalt seetõttu, et õpingute ja töö või õpingute ja lapse kõrvalt muuks suurt aega ei jäänud, teisalt õpingutest saadava info tõttu. *“Ülikool alles avas minu silmad – erialaloengutes oli palju näiteid välismaa kohta ning see tekitas huvi ja küsimusi. Enne ülikooli ei tundnud ma maailma vastu üldse nii palju huvi. Maailm oli kuidagi hoomamatu.”* (I.2.3) Enne ajakirjandusõpinguid uskus too tütarlaps, et temast saab kultuuriajakirjanik, mistõttu ta suhtles kunstiringkonnaga ja oli koguaeg informeeritud selles vallas toimuvast.

Neiu, kes kooli kaugõppe kõrvalt oma elukoha muusikakoolis õpetaja oli ja kultuurimajas ansamblit juhendas, ei vajanud aga tööga seondult uut infot, nagu arvata võiks. Selle töö jaoks olid olulised teadmised ja neid jätkus piisavalt.

Noormees, kes aktiivselt sõudmisega tegeles, huvitus üsna vähestest muudest asjadest, kuna sport ja perekond täitsid suurema osa tema elust. Kindlasti mõjutas sport aga tema huvi spordialase kirjanduse, ajakirjanduse ja muu säärase vastu.

5.2.8 Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega

Ühe analüüsitava ütlus *„Issand, see oli ju sügav stagna-aeg!”* (E.2.2) iseloomustab hästi 1970.-1980. aastate ühiskondlikku olukorda, mil poliitiline ideoloogia kontrollis suurt osa inimeste võimalustest. Ühiskondlik olukord tekitas noortes palju küsimusi ja suurt infonälga, ent usaldusväärset teavet oli saada väga piiratud hulgal, enamasti ei saanud vähemalt massimeediumeid pidi levivat infot usaldada. Tekkis vajadus lugeda ridade vahelt, leida

varjatud sõnumeid, kuulata keelatud raadiojaamu. Üks oluline piirang oli kindlasti ühiskonna suletus ja välismaise info mittesoosimine ning välismaale reisimise võimatuks tegemine enamike inimeste jaoks.

Teisalt oli ühiskondlik kliima piisavalt vaba, soodustamaks näiteks õppimist ja enese harimist, ehkki elu näitas, et kõrgharidus head äraelamist ei taga, mistõttu nii mõnigi kord otsustati kooli asemel töö kasuks. Kõrge informeeritus ja suur silmaring ei olnud iseenesest eluks vajalikud väärtused.

Küll aga ei olnud puudust kultuurilisest infost, vähemasti kohalikust. Hästi kättesaadav kultuur (odav ja laialt levinud teater, kino, kontserdid, näitused) tõi kaasa selle, et noored veetsid suhteliselt suure osa oma vabast ajast kultuuriüritustel. Ühel juhul on ka mainitud, et tollane aeglasem elutempo võimaldas nii palju üritustel käia. Erinevalt teatrist või muusikast oli kirik vaadeldaval perioodil tabu ja ei mänginud noorte elus rolli. *“Kunstil ja kultuuril, mis tegelikkuses üldiselt seisabki väljaspool ühiskondlikke norme ja on subjektiivne, oli suur tähtsus totalitaarsest režiimist üleolekul ja selle vastu passiivselt seismisel.”* (E.2.20)

Intervjuudest ilmnevad ennekõike surve ja piirid, mida ühiskond noortele rakendas. Adekvaatne ettekujutus maailmast puudus, vajalik info oli varjatud, ühiskondlikke teemasid ei olnud õhus nagu täna, millegi poole püüelda polnud, globaalne mõtlemine puudus. *Inimesed olid naiivsed ja hirmul. “Meil oli ju väärakas maailmapilt sel ajal.”* (I.2.1) *“Maailmakodaniku tunne täiesti puudus nagu tänapäeva noortel. Elased nagu mutt oma urus – tööle ja koju.”* (I.2.3)

Haridus polnud primaarne, infot ei olnud väärtust, igäüks oli ametis omaenese väikese maailmaga. *“Informeeritud oli hea olla, aga seda välja paista lasta oli ohtlik.”* (I.2.1) *“Info on praegu raha, aga tollal – mis sa tegid selle infoga? Info ei maksnud mitte midagi.”* (I.2.4) Üks intervjuueeritav tunnistas siiski, et tema isiklikult poliitilist survet ei tundnud, ehk eriala (muusika) tõttu ning oli rahul sellega, mis tal oli.

5.2.9 Teabevälja struktuur

Oma teabevälju on 1970.-1980. aastatel noored olnud inimesed kujutanud väga erinevalt. Kui esimese põlvkonna noorte teabeväljades kippus domineerima fundamentaalse info osa, samas kui operatiivse teabe kiht oli suhteliselt õhuke, siis teise põlvkonna kohta midagi sarnast öelda ei saa. Küll võib väita, et erinevat liiki info osakaalud on saanud võrdsemaks. Fundamentaalne teave ei mängi enam nii suurt rolli (ehkki on oluline), spetsialiseeritud teabe omandamise võimalused on avardunud ning operatiivset teavet on kättesaadavama massimeedia, rohkemate kontaktide ja mitmekülgsema elu (rohkem võimalusi tegelda paljude erinevate huvialadega) tõttu noorte teabeväljades rohkem kui põlvkond varem.

Mitmed analüüsivad on märkinud, et teadmiste, väärtuste ja normide osa nende teabeväljas võis olla enamvähem võrdne. Samas oli ka neid, kes pidasid kõige suuremaks kas normide osa (ühiskondlikust olukorrast tingituna) või teadmiste osa (rohkem allikaid kui aastaid tagasi, õpingud, töö jms). Valdavalt on väärtused kujunenud kodu, sõprade, kultuuri, teadmised kooli, raamatute, töö ning normid ühiskonna ja meedia mõjul.

Ka intervjueeritavad on oma teabevälja struktuuri erinevalt hinnanud. Ühel juhul arvati fundamentaalne osa olevat ülekaalus, teisel juhul hinnati see enamvähem võrdseks spetsialiseeritud teabe osaga (kokku $\frac{3}{4}$ teabeväljast). Ühel juhul mainiti, et tollal ei osanud selliseid asju analüüsida, mistõttu praegu on raske teabevälja hinnata. Samas lisati, et kõige rohkem oli peas vast argist infot ja et mõttemaailm keerles ülikooli, lapse, toimetuleku ja mehe ümber.

5.3 Kolmas põlvkond, 2001-2004

5.3.1 Peamised teabevajadused

Võrreldes esimese põlvkonnaga, on kolmanda põlvkonna noorte teabevajadustes märksa vähem erinevusi. Üks põhjus on kindlasti nende kõigi tudengiks olemine Tartu Ülikoolis. 21. sajandi noorte teabevajaduste üheks kõige iseloomulikumaks jooneks on see, et tuntakse vajadust ajaga kaasas käia ja ühiskonnas toimuvaga kursis olla, et nö. konkurentsipüüdis.

“Ühiskond eeldab oma kiire elutempo juures inimeselt laialdasi teadmisi, aktiivset kaasahaaratust toimuvasse.” (E.3.13) “Kui varem oli infovajadus pigem inimese eraasi, mitte töölase edukuse mõõdupuu, siis nüüd peab teistest edukam või vähemalt võrdne olemiseks omama varasemast oluliselt rohkem infot.” (E.3.8) Kuna infotulv on suur, siis peetakse vajalikuks ka oskust oluline teave ebaolulise seast üles leida. “Ühiskonnas edukalt hakkama saamiseks on vaja oskust pideva infotulva seest endale vajalik välja otsida. Võrreldes varasemaga on suurenenud ka vajadus omada teavet teabe enda kohta ehk oskust eristada terasid sõkaldest.” (E.3.8)

Huvi maailmas toimuva, nii sise- kui välisuudiste vastu on kõnealusele põlvkonnale suhteliselt loomulik, eriti kuna tegemist on ülikoolis õppivate noortega, kes oma silmaringi laiendamiseks ilmselt keskmisest aktiivsemalt tegelevad. Ühel korral on mainitud, et välisuudised on sama olulised kui siseuudised. Päevakajaliste teemade ja uudiste jälgimine kuulub suurema osa kolmanda põlvkonna igapäevaellu.

Lisaks päevakajalisele infole mängivad tähtsat rolli spetsiifiline (enamasti erialane) ning meelelahutuslik info. Oluline teabevajadusi tingiv tegur on seega Tartu Ülikoolis õppimine, mis eeldab tänaastelt noortelt mahukat iseseisvat infokogumist. Samuti huvitatakse nii mõnigi kord erialaga seotud valdkondadest ka väljaspool kohustuslikku korda. Meelelahutuse juures mainitakse peaaesjalikult kultuurilise info vajadust – huvi teatri, kino, muusika, kunsti, raamatute vastu. Kultuurialane info on oluline 12-le noorele 20-st.

Info hankimisel on tänaste noorte jaoks oluline, et info oleks kiiresti kättesaadav, kvaliteetne, usaldusväärne. Üks analüüsiv tõi näiteks, et tänapäeval pole vaja kõike meedle jätta, vaid vajadusel see info uuesti üles leida. *“Tähtis polegi aga see, kui palju ma mäletada suudan, vaid see, et ma oskaksin selle info uuesti üles leida (...).” (E.3.5)*

Ühel korral on märgitud, et enam ei piisa lihtsalt sõnumitest, vaid on vaja nende analüüsi. *“Tänapäeval on oluline olla paindlik ning kohaneda kiiresti muutuvate oludega. Seega ei oota me tänapäeval eam teateid, mis koosnevad vaid faktidest, vaid ootame kõrgemat taset – analüüsi.” (E.3.19)*

Intervjueeritavad on oma teabevajaduste poolest üsnagi erinevad ning erinevaid asju märkimist väärivaks pidavad. See tõestab, et humanitaaralade õpingud Tartu Ülikoolis, veel vähem siis laiem keskkond, ei määra niivõrd noorte teabevajadusi kui kitsam elukeskkond ja

elustiil, isiklikud huvid. Kuna intervjuud olid märksa põhjalikumad kui esseed, ilmneb intervjuueeritavate teabevajadustes rohkem üksikasju ja hoiakuid kui esseedes.

Kui esseedes oli üheks iseloomulikuks jooneks noorte vajadus konkurentsisis püsimiseks end ümbritsevaga kursis hoida, siis intervjuueeritavatest ei maini sellist probleemi keegi. Päevakajaliste teemadega ning ka muu infoga kursis olemine näib olevat pigem igäühe isiklik huvi või äärmisel juhul tingitud vajadusest seltskonnas ja koolis kaasa rääkida. Kõikidele on enim oluline info isiklikku igapäevast elu puudutav info, ehkki kolm neljast noorest tunnevad selle kõrval märkimisväärtset huvi ka globaalsete sündmuste vastu.

Huvi päevakajalise info vastu leidis intervjuudes ootuspäraselt kinnitust, ehkki inimeseti on see huvi mõnevõrra erinev. Üks intervjuueeritav peab maailma asju enda jaoks kaugeks ning hoiab ennast kursis vaid elementaarsete asjadega, poliitika läheb korda siis, kui otseselt enda elu mõjutab; teine huvitub pigem majandusküsimustest, Euroopas ja Venemaal toimuvast; kolmas ei pea päevaprobleeme enda jaoks huvitavaks, huvitub hoopis laiematest probleemidest ja analüüsides ning mõistab, et ühiskonna probleemid on tihti liiga hoomamatud, et need korda läheks; neljas hoiab ennast uudistega kursis, et seltskonnas kaasa rääkida, kuid maailma asjad ja poliitika lähevad talle suhteliselt vähe korda, kui pole just toimumas midagi erilist. *“Läheb korda info, kus keegi analüüsib ühiskonda, aga adekvaatselt, mõistlikult, argumenteeritult. Seda on vähe. Enamus, mis ümbritseb, on müra.” (I.3.3)*

Erinevalt esseedest kerkis esile küsimus pseudo-teabevajadustest. *“Tegelikult ma ei vaja mingisugust infot, see on müüt, et seda hirmsasti vaja on.” (I.3.3)* *“Pole mõtet luua illusioone, et ma muretsen universumi tuleviku pärast. Need probleemid pole mulle ihule lähedal.” (I.3.3)* Geograafiliselt läheb noortele ootuspäraselt korda ennekõike kodulinnas toimuv, siis Eestis ning seejärel maailmas toimuv. Ajakirjandust õppiv noormees sooviks lugeda ka teiste Baltimaade ning Skandinaavia uudiseid, kui keeleoskus võimaldaks.

Ilmneb, et noormehi huvitavad rohkem globaalsed probleemid ning neidusid sotsiaal-, haridus- ja kultuuriküsimused. Üks naistudeng toob välja, et loengu raames vaadatavad BBC uudised on küll huvitavad, kuid ise ei hakkaks ta kunagi otsima infot Aafrika või Araabia kohta, sest on harjunud kuulma neist riikidest, mida Eesti meedia kajastab. *“Meedia on teinud maailma väiksemaks kohaks kui see tegelikult on.” (I.3.4)* Samas tõdeb ta, et mingi riigi uudised saavad kohe tähtsaks, kui mõni lähedane selles riigis viibib.

Erinevalt esseedest tuli intervjuudes selgesti ilmsiks, et kõige rohkem läheb noortele korda siiski argielu ja isiklikke tegemisi puudutav teave. Perekond, kodulinnas toimuv, koolis toimuv, tööl toimuv, kaubanduses pakutav. Sellega seoses on traditsiooniliste kanalite kõrval olulised ka sellised teabeallikad nagu kohalikud ja koolilehed, kliendilehed, reklaam, telefon, infotelefonid. Reklaam puudutab nii ürutusi kui postkastidesse ja korvidesse jäetavaid ostupakkumisi, viimased on tähtsad naissoo esindajatele. *“Kui on kohe midagi vaja, helistan 1182, kui midagi defitsiitset tahan, kuulan maad tutvusringkonnas.”* (I.3.4) Ajakirjandust õppivale noormehele on tähtis ka artiklite kirjutamiseks vajaminev info, mida ta peab ehk kõige olulisemaks, sest millestki elatuda on vaja.

Sõprade ja ühiste huvidega inimestega suhtlemine näib olulisem kui esseedes, ehkki selle jaoks pole enamasti piisavalt aega ning suur osa suhtlusest leiab aset Interneti vahendusel. *“Kui üles ärkan, teen arvuti lahti ja vaatan, mis mulle kirjutatud on.”* (I.3.4) *“MSN on tänuväärne, aga üldiselt arvuti teel suhtlemine ei kompenseeri näost näkku suhtlemist.”* (I.3.4)

5.3.2 Põhilised teabeallikad ja nende roll

Kolmanda põlvkonna teabeallikate hulk on võrreldes kahe varasema põlvkonnaga kasvanud tänu kättesaadavate meediakanalite suurele hulgale ja uue meedia tulekule, kuid ka näiteks reklaami rollile tänases ühiskonnas. *„Teabekanaliteks pole enam vaid traditsioonilised raadio, televisioon ning raamatud, vaid majaseinad, valgusreklaamid, rämpspost, internetiportaalid, bussiküljed ning kõik muu igapäevaselt ettejääv.”* (E.3.8) Peamiste teabeallikate arv kõikide analüüsitud igapäevaelus on tunduvalt suurem kui varasemal ajal. Traditsiooniliste infokanalite kõrval mängib suurt rolli Internet, kuid ka traditsioonilisemad allikad pole oma tähtsust kaotanud.

Kindlasti on mõnevõrra muutunud aga erinevate teabeallikate roll ja tähtsus noorte elus. *„Meedia ei ole enam pelgalt operatiivse informatsiooni edastaja, meedia suhtleb inimestega, kujundab isiksuse väärtusi, teadmisi, isegi teatavaid norme. Meedial lasub nii informatiivne kui meelelahutuslik funktsioon, ta on loomult mitmekülgen, eritahuline.”* (E.3.13) *„Raamat ei*

toimi enam infoallikana ega ka aknana maailma, kuid võin väita, et minu väärtushinnanguid ja teadmisi on kirjandus oluliselt vorminud.” (E.3.13)

Internet kui uus meedium on leidnud pea kõigi analüüsitavate igapäevaelus loomuliku koha. Internet on noortele nii mistahes laadi informatsiooni otsimise kanal, pere ja sõpradega suhtlemise kanal, õpinguteks ja igapäevaeluks vajaliku teabe otsimise kanal, uudistekanal, e-kirjade saatmise kanal kui ajakirjanduse lugemise kanal. Kolmandik analüüsitavaid on rõhutanud Interneti olulisust teabellikana. Eriti hinnatakse Interneti kui infoallika kiirust ja kasutusmugavust. Ühel korral on räägitud Internetist kui olulisest kanalist maailmapildi kujunemisel. Ühel korral on mainitud ka Interneti kui virtuaalset riigi- ja keelepiiride ületajat. Üks noormees tõi välja, et tänu Interneti püsiühendusele saab ta igal hommikul kohvi kõrvale värsket Postimeest “sirvida”. Siiski ei pea päris kõik noored Interneti infoallikana asendamatuks, ühel juhul toodi välja muu eelistus. „*Interneti infole eelistan raamatutest teavet hankida, mida pean oluliselt usaldusväärsemaks ning paremini struktureerituks.*” (E.3.11)

Televisiooni peab tähtsaks infokanaliks 17 noort 20-st. TV roll on aga inimeseti erinev: osadele on televisioon peamiselt uudiste allikaks, osadele peamiselt meelelahutusliku info allikaks, osadele nii seda, teist kui kolmandat. Lisaks aktuaalsele infole ja meelelahutusele (filmid, kultuuriprogrammid, mälumängud jms) peetakse televisiooni veel silmaringi avardavaks kanaliks. Ühel korral on nimetatud televisiooni parimaks teabeallikaks maailmas toimuva kohta. Samas on TV kohta öeldud ka, et vajalikku infot saab sealt vähe ja korrapäratult. Viimased kaks näidet on siiski erandlikud. Võrreldes Internetiga on aga vaid üksikud noored nimetanud TV-d igapäevaseks allikaks.

Ajalehti-ajakirju on oluliste teabeallikatena maininud suurem osa analüüsitavaid (15), seega jääb nende populaarsus elektroonilisele meediale veidi alla. Ajalehed on noortele peamiselt päevakajalise info ja uudiste allikaks, paljudele neist igapäevaselt. On ka selliseid noori, kes ajalehti loevad peamiselt vanemaid külastades. Ühel korral on ajalehti nimetatud kõige olulisemaks massimeedia kanaliks: “(...) *see meediakanal paneb mind kõige paremini asjade üle järele mõtlema, kuna ajalehed annavad ehk parima võimaluse välja kujundada enda subjektiivne arvamus.*” (E.3.14) Konkreetselt on mainitud järgmisi väljaandeid: Postimees, Eesti Ekspress, Luup, National Geographic, Universitas Tartuensis, Sirp,

Teater.Muusika.Kino, Eesti Päevaleht, Tervis Pluss, Kodukolle, Kodukiri. Üks analüüsiv nimetas suuremate Eesti päevalehtede kõrval ka Venemaa, Inglismaa ja USA ajalehti.

Raadiot on teabeallikana maininud samuti 15 analüüsivat. Ka raadio roll varieerub taustakanalist igapäevaste uudiste allikani, kuidas kellelgi. Üks osa noori ei iseloomustanud raadio rolli lähemalt. Üldiselt jääb mulje, et raadio on noorte jaoks olemas, kuid see ei ole enamike noorte jaoks piisavalt atraktiivne allikas, pigem on see operatiivse info ja taustamuusika kanal. Ühel juhul mainiti ka konkreetset programmi, mida kuulatakse – Ööülikool.

Raamatud mängivad teabeallika rolli taas 15 analüüsitava jaoks, osale neist tähendavad raamatud küll pigem erialast kirjandust, mida kooli jaoks lugeda tuleb, kuid valdavalt loetakse raamatuid ka vabal ajal. Tõsi on see, et raamatute roll on kõigi muude infokanalite kõrval oluliselt väiksemaks jäänud kui varasemate põlvkondade puhul, kuid samas on kirjandusel oma koht moodsa meedia kõrval. Enamasti ei iseloomustata raamatute rolli lähemalt. Kahel juhul on nimetatud loetavaid kirjanduse liike.

Kooli (Tartu Ülikool) roll teabeallikana ei tundu olevat ülemäära suur kolmanda põlvkonna noorte jaoks, kuid umbes pooled analüüsivad on kooli vähem või rohkem olulisena ära märkinud. Üks analüüsiv on teistest enam hinnangud kooli panust: *“(...) olulist rolli minu teabevajaduste rahuldamisel mängib Tartu Ülikool, mis suunab ning kujundab mind hetkel väga olulisel määral.”* (E.3.6) Kui tavaliselt peetakse ülikooli (spetsialiseeritud erialase) teabe allikaks, siis ühel juhul omistati sellele laiem roll: *“Minu jaoks on ülikool pigem koht, kus ma arendan ennast ja kogun mitmekülgeid teadmisi ning võrdlen oma maailmapilti õppejõudude ja kaasõpilastega. Eriala omandamine on veidi teisejärgulisem.”* (E.3.11) Võib oletada, et ülikooli säärane roll kehtib tegelikult ka paljude teiste tudengite puhul.

Sõpru-tuttavaid peab oluliseks infoallikaks pool analüüsivatest noortest. Lisaks on mainitud veel kaastudengeid, üliõpilasorganisatsioonide liikmeid, vahetusüliõpilasi. Kuid vaid pooltel juhtudel märgitakse ära ja sõprade-kaaslaste roll: erinevatel inimestel on selleks sotsiaalselt ülimalt olulise info saamine, muusika kohta info saamine ja teabe arutamine ning hindamine, väärtushinnangute kujundamine, kultuuriinfo saamine.

Perekonna roll infoallikana näib olevat suurem kui sõpradel, vähemalt kvantitatiivselt, sest pere või kodu on maininud 11 noort 20-st. Erilist tähtsust perele tavaliselt ei omistata, kuid perekonnast räägitakse näiteks kui vaadete ja maitsete kasvatajast, teadmiste allikast ja fundamentaalsete teadmiste ja väärtuste allikast. Üks analüüsiv kirjutab, et tema arutab vanematega telefoni teel päevakajalisi sündmuseid. Teine analüüsiv märgib, et vanemad on vähem tähtsad teabeallikad kui sõbrad.

Teater, muusika või kino on märkimist väärt teabeallikateks veidi enam kui pooltele analüüsivatele. Seda nii meelelahutuse kui kultuurilise teabe allikatena. Siiski ei mängi sedalaadi info noorte jaoks meediaga võrreldavat rolli, vaid lisab mitmekülsust.

Reklaami kui väga tänapäevast infoallikat pidas oluliseks mainida vaid kaks noort.

Telefoni kui teabeallika märkis ära neli analüüsivat, peamiselt kui igapäevase info saamise ja edastamise kanali. *“Enamkasutatavaks teabe edastamise ja hankimise viisiks on kujunenud telefon ja e-mail.” (E.3.16)*

Intervjueeritavad mainisid teabeallikatena kõiki neid, mis essee autoridki, lisaks korporatsioonikaaslast, mõningaid välismaa ajalehti ja telekanaleid (Financial Times, Economist, The Village Voice, BBC, Arte, CNN), Orkuti suhtluskeskkonda, näitusi ning kirikut.

Interneti roll on inimeseti erinev: ühel juhul pole see eluks oluline, teisel juhul on Internet peamine infoallikas ja number üks allikas millegi kohta teada saamisel. Kindlasti on Internet aga oluline suhtluskanalina, sellele lisaks mobiiltelefon – oluline on operatiivsus. Televisiooni roll ei tundu olevat samavõrd suur kui esseedes keskmiselt: teatud määral on see uudiste allikas, rohkem aga otsitakse sealt enese harimist ja meelelahutust (dokumentaalfilmid, tõsielulised saated, huumorisaated). Raadio roll on võrreldav esseedes ilmnenuga, või on isegi veel väiksem: kaks intervjueeritavat ei maininud seda üldse ja vaid ühe jaoks on raadio olulisemate teabeallikate hulgas.

Trükimeedia on igapäevaseks infoallikaks kolmele neljast intervjueeritavast ehk võrreldav essee analüüsi tulemustega. Samuti on ajalehtede roll päevakajalise infoga kursis hoidmine, kui välja arvata sellised mainitud väljaanded nagu KesKus või The Village Voice. Ühel juhul on ka mainitud, et ajalehti on mõttekam Internetist lugeda, kuna 50% on neis reklaami.

Reklaam teabeallikana on intervjuudes arvestatav teabekanal. *“Alati vaatan kaubanduse pakkumisi, olen neid ka ära kasutanud, see on hea kiire viis kaubani jõudmiseks.” (I.3.1)*
“Reklaam on selles mõttes infokanal, et vaatan, mis on moes, huvitav jälgida ideid, mida üritatakse levitada.” (I.3.3)

Kirjanduse ja kultuuriürituste roll sõltub inimesest, kuid seda võib pidada keskmiselt oluliseks, raamatud ei ole enam arvestatavad infoallikad ja teatrisse jõutakse harvemini kui meeldiks, mis kinnitab ka esseede analüüsi tulemust. *“Ajalooline romaan on kindlasti infoallikas, hea on teada, kust asjad pärinevad. Kaur Kender ei paku midagi peale roppude sõnade ja mehe arusaama armastusest.” (I.3.4)*

Kooli rolli peavad intervjuueeritavad üllatavalt väikeseks, märksa olulisemad teabeallikad on ülikoolist saadud tutvused. Ühel juhul mainitakse ka leerikooli ja selle kasulikkust. Erinevad inimesed (kooli-, töö-, trenni-, seltsikaaslased) mängivad teabeallikatena suurt rolli, mis näitab, et vaatamata Interneti populaarsusele ei ole oma kohta kaotanud reaalsed inimesed. Vanemate ja sugulaste roll noorte teabeallikatena jääb pigem minevikku, ülikooli ajal vahetatakse nendega peamiselt isiklikku elu puudutavat infot, ehkki perekonna olulisus sõltub ka suuresti sellest, kui lähedased ollakse omavahel. *“Kui vanaema räägib mõnd uudist, on sel teistsugune emotsioon juures kui ajalehest loetul.” (I.3.4)*

5.3.3 Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusvärsus

Infoallikate kättesaadavust 21. sajandil ning 20. sajandi keskpaigas võrrelda ei saa. Info rohkus on noorte arvates kujunenud isegi teatavaks probleemiks, kuna pidevas infotulvas ei ole alati kerge orienteeruda ning tahtmatult tuleb vastu võtta suurel hulgal ebasoovitavat teavet. Räägitakse mõistest “infomüra”. Ent vähemasti on oluliselt paranenud adekvaatse info kättesaadavus ja levik. Võrreldamatult on paranenud ka side välismaailmaga – nii ajakirjanduse, Interneti, SAT TV kanalite kui reisimise läbi. *„Tänapäeval on infoallikaid sedavõrd palju, et on raske orienteeruda nii keerulistes ja võimalusterohkes teabejagamissüsteemis. Küsimuseks ei ole enam info kättesaadavus, vaid kui kiiresti sa vajaliku teabe leiad ning kui usaldusväärne ja põhjalik allikas on.” (E.3.8)*

Informatsiooni usaldusväärsusest palju ei räägita, see ei ole veel kujunenud oluliseks teemaks. Vaid kaks analüüsitavat mainib usaldusväärsuse küsimust. „*Mina enamasti usaldan meedia vahendatud informatsiooni, kuid mul on ka paremad võimalused info õigsust kontrollida.*” (E.3.11) Enamikest tekstidest jääb mulje, et usalduse küsimus ei ole kuigi aktuaalne, et sellega ei ole probleeme.

Ainus allikas, mis tänastele noortele raskemini kättesaadav on kui üks põlvkond vanematele noortele, on kultuur. Suhteliselt kallid piletid ei ole enamikule tudengitele taskukohased ning hoolimata huvist ei saa nad kultuuriüritusi külastada nii tihti, kui sooviksid. „*Kultuuriüritused on minu jaoks olulised, aga kuna tänases Eestis on kultuuri tarbimine luksus, tuleb teatri-, kino ja kontserdikülastusi ette harvem, kui sooviksin.*” (E.3.6)

Väga olulist rolli teabe kättesaadavuses mängib noorte jaoks Internet, mis on ise noortele hästi kättesaadav. Internet võimaldab juurdepääsu enamale infole kui ükski teine allikas, muuhulgas ka näiteks ajakirjandusväljaannetele, mida pole seetõttu tingimata vaja osta. Samuti mängib Internet olulist rolli inimestega suhtlemisel, tuues ka kaugel elavad inimesed “lähedale”.

Ükski noor ei kurda mingisuguse info puuduse pärast, välja arvatud kallite kultuuriürituste piletite pärast ja paaril korral ja televiisori puudumise pärast. Ühel korral mainitakse küll majandusliku olukorra mõju teabeallikate kättesaadavusele, kuid selle all mõeldakse rohkem perekonna olukorda (näiteks seda, milliseid väljaandeid on koju tellitud).

Kui esseedes peeti mitmel korral inforohkust isegi probleemiks, siis intervjuudes ei valmista see noortele erilist muret: vaid ühel korral on mainitud, et infot on liiga palju selleks, et süveneda, mis on muutnud inimesed pealiskaudseks. Kaks intervjuueeritud noormeest ei näe tänapäevale omases infotulvas üldse küsimust. “*See, et nüüd on infotulv, meenutab seda, et nüüd on terrorismioht. See tulv lõpeb täpselt siis, kui lülitad raadio välja.*” (I.3.3) Enamus teabeallikaid on kättesaadavad, vajaka jääb intervjuueeritud noortel teatrist, reisimisest, kursuste reklaamidest, keeleoskuse puudumise tõttu välismaistest ajalehtedest, kuidas kellelgi.

Hoopis aktuaalsem küsimus on info usaldusväärsus, mis esseedes jäi pigem tagaplaanile. Intervjuueeritud noored ei ole saadaoleva info suhtes sugugi sinisilmsed ja igati usaldavad. “*Poolt usud, poolega saad petta.*” (I.3.1) “*Internetti ei saa võtta tõsiselt, selle usaldusväärsus*

varieerub.” (I.3.2) Meediat jälgitakse suhteliselt skeptiliselt, nimetades ebausaldusväärsete allikatena lisaks Internetile USA ja Venemaa ajalehti, SLÕhtulehte ja Delfi portaali. Probleemina ei nähta alati valeinfot, vaid pigem info ebaolulisust, vähest tõsiseltvõetavust.

5.3.4 Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad

Võrreldes kahe eelmise põlvkonnaga, võib öelda, et noorte autoriteedid, väärtuste ja normide mõjutajad ei ole enam nii kindlalt paigas. Ühelt poolt peetakse oluliseks perekonna ja kooli mõju, teisalt avaldab tugevat mõju ühiskond ja meedia. Keda ja mida oluliseks peetakse, on üsnagi individuaalne ja erineb inimeseti märkimisväärselt. „Aga mina tunnen ennast miljoni raja ristteel ja kuulen, kuidas kõik rongid must alatasa mööda vuhisevad. (...) Mul ei ole siidamaani kindlat tulevikuplaani ning selle tõttu üritangi hoida tules mitut rauda (...)” (E.3.15)

Pere, kodu ja lähedased on oluliste mõjutajatena ära märkinud suurem osa analüüsitavaid, kuid pigem on nende roll fundamentaalsete teadmiste ja väärtuste mõjutajana, mitte enam niivõrd igapäevaste otsuste mõjutajana. „Sedamööda, mida perekonnaga suhted lõdveneivad ning välismaailmaga tugevnevad, muutub ka kodust saadud väärtuste-teadmiste pagas väiksemaks ja vähemtähtsaks.” (E.3.13) „Perekonna roll on taandunud käesolevaks sajandiks majandusliku kindlustaja ja hoolitseja ning tihti ka emotsionaalse toe tasemele.” (E.3.12) Sõbrad ja teised sotsiaalsed grupid räägivad kaasa nii üldiste mõjutajatena kui väärtuste ja normide kujundajatena. Suurem osa noori peab sõpru oluliseks, ent nende seas on ka isepäisemaid: „Sõprade roll väärtuste puhul ei ole minu jaoks allikas, vaid pigem ümberkujundav – nad võivad juhtida tähelepanu ning viidata autoriteetidele, kuid ei oma ise väärtuste kujundajatena autoriteeti.” (E.3.11)

Uudsena võrreldes vanemate põlvkondadega on noorte väärtuste mõjutajana oma koha leidnud meedia, ehkki meedia rollist räägib otseselt vaid väike osa noori. Seevastu ühiskonda ja selles toimuvaid muutusi peavad olulisteks mõjutajateks peaaegu pooled noored. Muutuste põhjustajateks on ühiskonna kiire areng, globaliseerumine, suurenenud vabameelsus, sõnavabadus ja arvamuste paljususe, ühiskondliku aktiivsuse tõus, turumajandus, konkurents. „(...) minu teabevälja kujunemist on mõjutanud üsna suurel määral Eesti ühiskonna kiire arengviimase kümne aasta jooksul. Need normid, mis kehtsid minu lapsepõlves, on

praeguseks tundmatuseni muutnud.” (E.3.14) „Ühiskonna moraal avatakse olevat alla käinud, üldkehtivad väärtused ja kirjutamata reeglid ei lähe kellelegi korda.” (E.3.15)

Kooli mainitakse normide ja väärtuste kujundajana mitmel korral, kuid enamasti seda eriliselt esile ei tõsteta. Veel väiksem roll näib olevat kirjandusel. Siiski on ka neid, kelle jaoks mõni üldiselt vähemlevinud allikas väga oluline on. „*Filmid, ajalehed, õpikud, loengud raamatud – need muudavad vahest isegi seda, mida pidasin muutumatuks.*” (E.3.9)

Oluliste mõjutajatena on individuaalselt ära märgitud veel näiteks erialased eeskujud, organisatsioonid, haridus, karjäärivõimalused, sõltumatus, kodused ja rahvuslikud tavad, olulised teised, erinevad teadused, õpetajad, juhtivad ühiskonnategelased, kultuur, internet, reklaam, huviringid, kirik, infoküllus, tehnoloogia areng, vaba ajakirjandus. „*Samas on selge, et muutuvast ning üha enam kosmopoliitsetes maailmas tasakaalustavad kõike uut meie esivanemate traditsioonid.*” (E.3.4)

Intervjueeritavatel on erinevaid mõjutajaid ja eeskujusid üsna palju, lisaks esseedes mainitutele olid ära märgitud elukaaslane, elukogemus, välismaal elamine, keskkond, keskkooli kunstikallak. „*Enne ülikooli olin ääretult sinisilmne, ei teadnud, mis tegelikult maailmas toimub.*” (I.3.1) Vaid üks inimene on oluliseks pidanud ka iseennast: „*Mingi aeg tagasi oleks mõjutajaks olnud kool, aga praegu mulle tundub, et mõjutan iseennast. Autokommunikatsioon on väga tihe, vaidlen pigem iseendaga.*” (I.3.3)

Nagu esseedeski, hinnatakse vanemate rolli pigem fundamentaalsete teadmiste mõjutajana ning sõprade-kaaslaste oma igapäevaste otsuste tegemisel. Siiski ei allu ükski intervjueeritavates pimesi sõprade tõekspidamistele. Meedia rolli peetakse kord alateadvust mõjutavaks, kord ilmseks. Viimasel juhul nähakse probleemi valede asjade väärtustamises (raha ja kuulsus), mis paneb noortele peale tohutu pinge.

5.3.5 Elukoha seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

Kuna kõik kolmanda põlvkonna noored analüüsivad oma Tartu Ülikooli aega, siis peamine elukoht on kõigil Tartu, vähemal määral teised paigad, mistõttu erinevate elukohtade mõju välja ei tule. Samas on selge, et elupaik linnas pakub noorte teabevajaduste rahuldamiseks

oluliselt rohkem võimalusi kui maa-asulad: teatrid, kultuuriüritused, kinod, raamatukogud ja teised infoallikad on koguaeg käepärast. Teisalt ei ole omal käel Tartus elades igapäev näiteks teleri vaatamise võimalust – seda tehakse näiteks kodus vanemate juures.

Üks analüüsitav on võrrelnud oma senist elu väiksemas asulas suure linna eluga: *“Oma kogemuste põhjal tean, kuidas erinevad linnas kasvanute teabeväli ja väärtushinnangud mõneti väiksemates asulates kasvanud inimeste omast (...). Seal on kergem olnud leida rakendust ja mõistmist loodusearmastuse vastu, raskem aga arendada intellektuaalseid vestlusi hariduse ja koolis õpitu põhjal.” (E.3.14)*

Intervjueeritavatel seostub elukoht kõige otsesemalt teabevajaduste ja nende rahuldamisega sõprade ja perekonna puhul. Peamine suhtlusringkond kujuneb linnas, kus suurem osa ajast õpitakse ja elatakse. Hea näide on ka väikeses asulas kasvanud tütarlaps, kelle teabevajadused ja maailmapilt rikastusid oluliselt Tartusse kolides ja ülikoolis õppima asudes.

5.3.6 Perekonna ja kodu seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

Vanemad ja kodu on kolmanda põlvkonna noorte teabevajadusi mõjutanud eeskätt nende kodus elatud aastate jooksul, mil on kujunenud noorte väärtused, hoiakud, osa harjumusi. *“Juba väga väikesest peale on vanemad püüdnud mind harjutada teatris ja kontsertidel käimisega ning tolerantsiga erinevate kunsti ja kultuurivormide vastu, mis on pannud mind arvama, et parim viis informatsiooni saamiseks on seda ise hankides ja läbi elades. Võibolla just sellepärast ei ole minu peamiseks teabeallikaks, nagu paljudel minuvanustel, saanud televisioon.” (E.3.14)*

Ülikooli ajal vanemad enam erilist mõju ei avalda, pigem on nendelt päritud teatud harjumused. Näiteks kultuuri väärtustavas peres kasvanud neiu huvitub ka ülikooli ajal kultuurivallas toimuvast ning hoiab end nende teemadega kursis. Kristlikus perekonnas kasvanud neil on kombeks üksi või koos tuttavatega piiblit tõlgendada, üks neiu armastab ema ja vanaema eeskujul raadiot kuulata, filmi ja teatri alal tegutseva isa poeg huvitub samadest valdkondadest. Üks analüüsitav noormees kirjutab, et kuna tema ema eesmärk oli anda poegadele hea haridus, käis ta kogu elu linnakoolis, mille hea tase sisendas vajaduse

teadmisi omandada, pakkus palju koolivälist tegevust, õpetas oskust otsida ja kasutada erinevat infot.

Perekonna mõju teabevajadustele intervjuudes oluliselt esile ei tooda, osaliselt kinnitavad intervjuud esseede analüüsi tulemusi siiski. Näiteks kirjeldab üks intervjuueeritav, kuidas tema eesti keele õpetajast vanaema suunas ema lugema ja ema omakorda teda, mistõttu olid tollel neil keskkoolis kohustuslikud raamatud juba kord või kaks läbi loetud. Käesoleval ajal hindab too tütarlaps ajakirjandusväljaannete hulka, millega tal on tänu ema ajakirjanikuametile võimalik tutvuda. Teine naissoo esindaja märgib jällegi ära, et ta sooviks rohkem teatris ja üritustel käia, kuid elukaaslane pole eriti seda tüüpi.

5.3.7 Tegevusalade ja huvide seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

Samuti nagu teise põlvkonna puhul, on ka kolmanda põlvkonna teabevajaduste mõjutamisel suur osa ülikooliõpingutel. Kooli rolli on maininud veidi vähem kui pooled analüüsitavad. Ühelt poolt tingib ülikoolis õppimine suurema teabevajaduse ja rohkema info hankimise, kui see ehk muidu oleks (kodused tööd, referaadid jne nõuavad palju iseseisvat tööd). Teisalt on mainitud ka erialast tulenevaid huvisid erinevate valdkondade vastu: humanitaarala tudengina kultuurivaldkondade vastu, politoloogiatudengina võimussuhete, riigi, ühiskonnakorralduse vastu. Teisalt vähendavad õpingud arvatavasti isiklike huvide rahuldamise aega. Ühel korral on mainitud, et erialase kirjanduse lugemise kõrvalt ei jää eriti aega ilukirjanduse jaoks.

Lisaks õpingutele suurendavad ja mitmekesistavad teabevajadusi ja teabe hankimist mitmesugused organisatsioonid, kus noored osalevad. Antud valimis on mõne organisatsiooni liikmeid kaks.

Sama suur kui ülikooli mõju, on noorte huvide ja hobide mõju. Mitmed on maininud huvi raamatute, teatri, muusika, kino või kunstiürituste vastu, mis tähendab, et püütakse ennast nende valdkondadega kursis hoida ja/või vähem regulaarselt vastavasisulist infot hankida, üritustel osaleda. *“Minu suurimaks huviks on viimastel aastatel olnud teater, mis on samuti minu teabeväljale tähelepanuväärset mõju avaldanud.” (E.3.17)*

Intervjuudes õpingute seost teabevajadustega eriti ei rõhutata, pigem ilmneb, et need võtavad suure osa ajast, mistõttu jääb teisteks vajadusteks vähem aega. Ühel korral siiski on analüüsitud kooli rolli: *“Õpingud on suurendanud infovajadusi – tihti tuleb analüüsida meedias avaldatut, ise intervjuusid teha, elu-oluga tuleb kursis olla. Hea start iseseisvaks eluks. Ise pead kõik otsima, keegi ei pista sulle õpikut pihku.”* (I.3.4) Kaks neljast intervjuueeritavast tunnistavad, et ülikooliga seoses on raamatute lugemine märksa vähemaks jäänud. Kindlasti mõjutavad huvialad teabevajadusi: olgu selleks siis muusika, reisimine, inimesed, mõni tudengiorganisatsioon või filosoofia. Ainsana on üks intervjuueeritav täheldanud, et kuna päev möödub arvuti taga (tööl olles), siis õhtul ei taha ta üldse arvutiga tegelda.

5.3.8 Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega

Eesti NSV-st on saanud Eesti Vabariik, tsensuur on kadunud, ühiskond on avatud, infoliikumine võrreldes varasemaga võrreldamatult paranenud. Kuna poliitilisi ega tehnoloogilisi piiranguid info hankimiseks põhimõtteliselt ei ole, siis puudust noored mingisuguse info järele ei tunne, pigem vastupidi – infot on liiga palju. Suuresti on seda mõjutanud Interneti tulek ja kiire levik, uue meedia võidukäik, mis on teabemahtu ning ka selle kättesaadavust märkimisväärselt suurendanud.

Ühelt poolt on info kergesti kättesaadav, teiselt poolt ootab ühiskond inimestelt hästi toime tulemiseks ka suuremat informeeritust. *“Võrreldes varasemaga esitab ühiskond indiviidile rohkem nõudmisi, eeskätt informeerituse koha pealt.”* (E.3.18) 9 noort 20-st on ära märkinud ühiskonna senisest suuremad nõudmised indiviidile: ühiskonna silmis arvestusväärseks püsimiseks on vaja ajaga kaasas käia, edukas olemiseks on vaja pideva infotulva seest oluline välja otsida, kiirete muutustega sammu pidamiseks on vaja rohkem informatsiooni kui varem, mida haritum inimene, seda paremad on tema võimalused elus läbi lüüa.

Seega pole oma silmaringi laiendamine 21. sajandi noorte isiklik asi, vaid suuresti püüd ühiskonna normidele vastata. Mure tuleviku pärast on suurem kui kunagi varem. *“Seoses muutunud riigi- ja majandusoludega on tõusnud teravalt päevakorda ka konkurentsiküsimus.*

Seega on väärtinfo omamine märgatavalt kaalukam kapital kui oli seda veel mõnekiilne aasta eest.” (E.3.8)

Oma roll on ka globaliseerumisel, mis on välismaise info muutnud kohati sama oluliseks kui siseriikliku. Noored on järjest kosmopoliitsemad, samuti on lai silmaring, mitmekülgsed teamised ja kogemused ning haritus tugevad väärtused. Ühiskonna avatus, vabameelsus, arvamuste paljus, sallivus ja normide väike roll teevad mistahes teabe levimise lihtsaks.

Inimestevaheline infovahetus on võrreldes varasemate kümnenditega ülilihtne: Interneti suhtluskeskkonnad, mobiiltelefonid, e-mailid ning mingil määral ka lauatelefonid on muutnud infovahetuse oluliselt operatiivsemaks, mugavamaks, kättesaadavamaks.

Võrreldes esseedest saadud informatsiooniga, tõid intervjuueeritavad ühiskonna küsimuses teemasse uusi nüansse, esseeanalüüsi tulemusi eriti mitte korrates. Tänapäevasele ühiskonnale iseloomulikke jooni toodi välja järgmiselt: *“Negatiivset on palju, pigem räägitakse surmast kui sellest, mida keegi head on teinud.” (I.3.1)* *“Infol on kindlasti oluline väärtus, see on nagu majanduslik väärtus, seda on lihtsam hinnata kui haridust.” (I.3.3)* *“See, mis koduses reaalsuses toimub, tundub olevat olulisem kui see, et Elcoteq laseb lahti 2000 inimest. Normaalse meediakriitikat ka pole.” (I.3.3)* Seda, et konkurentsipüsimine nõuab head informeeritust, pidas oluliseks ära märkida ainult üks neljast intervjuueeritavast.

5.3.9 Teabevälja struktuur

Teadmistel, väärtustel ja normidel on kolmanda põlvkonna noorte teabeväljades küllaltki erinev roll. Üldistades võib siiski välja tuua, et enamasti on teadmistel ja väärtustel normidega võrreldes suurem osakaal. Infoliikidest on kõige väiksema osakaaluga fundamentaalne info ning operatiivne info on kaalukam või enam-vähem võrdne spetsialiseeritud teabe osakaaluga.

Teadmiste rolli teabeväljas hindavad kolmanda põlvkonna noored mõnevõrra suuremaks kui väärtuste rolli, kuid neil kahel on üllatavalt võrdne osakaal. On nii neid, kes väidavad teadmistel olevat kõige suurema osa, kui ka neid, kes peavad väärtuste osa suuremaks või siis võrdseks teadmiste osaga. Normide roll on kõige vastuolulisem: noored hindavad normide osa enda jaoks üsna erinevalt. 12 noort 20-st peavad normide osa teabeväljas kõige väiksemaks,

samas väidab kaks analüüsitavat normid olulised olevat. Üheks põhjenduseks on see, et tähtis on olla ühiskonna aktsepteeritud liige. Rohkem arvatakse siiski, et tänapäeval ei oma normid enam nii suurt tähtsust kui varem, kuna ühiskond on muutunud liberaalsemaks. *“Normidel on minu teabeväljas kõige väiksem osakaal, seda ilmselt tänu kosmopoliitsele postindustriaalsele ühiskonnale, mis on kasvavalt vabameelne ning kus eksisteerivad sõnavabadus ja arvamuste paljusid ja üldine tolerantsus ning areneb jõudsalt kodanikuühiskond.”* (E.3.4)

Fundamentaalne teave on kolmanda põlvkonna noorte jaoks oluline, kuid sellel on teabeväljas üldiselt siiski kõige väiksem osakaal: igapäevast ja vähem igapäevast infot koguneb niivõrd palju. *“Olles üles kasvanud ajal, mil ühiskond on läbi teinud märkimisväärsed muutusi, on Riina jõudnud arusaamani, et väga palju on elus suhtelist ning subjektiivset ning seetõttu on Riina fundamentaalne teabevälja kiht küllaltki väike nii teadmiste, normide kui väärtuste osas.”* (E.3.3) Samas on valimis noori, kes vaatamata tänapäeva inforohkusele fundamentaalsele teabekihile üsna suure osakaalu omistavad.

Spetsialiseeritud teadmiste osa hindavad noored nii suureks kui võrdlemisi väikeseks, olenevalt inimesest. Üldiselt kipub see jääma oma osakaalult fundamentaalse ja operatiivse teabekihi vahele. Operatiivse teabekihi hindavad analüüsitavad enamasti kõige paksemaks või suhteliselt paksuks, võrreldes seda ka eelmiste põlvkondadega.

Oma teabevälja struktuuri hindamisel jäid intervjueritavad veidi hätta, sest see olevat suhteline. *“Kui ma olen pikemalt ühe koha peal, on operatiivne kiht suurem, kui kodukohta muudan, tulevad teised kihid esile, et siis jälle tagaplaanile vajuda.”* (I.3.2) Üks noormeestest analüüsis teabevälja nii, et spetsialiseeritud kiht on oluline, kuid kõik kasvab välja fundamentaalsest kihist, operatiivne kiht võib teatud ajal oluline olla, kuid tegelikult on see kõige väheolulisem, seega on piire raske tõmmata. Ühel korral leidis äramärkimist asjaolu, et erialane (spetsialiseeritud) info vajub unustusse, kui seda ei kasuta. Kaks inimest kolmest jagaksid teabevälja ringina kolmeks enam-vähem võrdseks osaks.

5.4 Analüüsi tulemusi märksõnadena kokkuvõttev tabel

	I põlvkond 1945 –	II põlvkond 1970 –	III põlvkond 2001-
--	-------------------	--------------------	--------------------

	1960	1980ndate I pool	2004
Peamised teabevajadused	-praktiline info argieluga toime tulemiseks - kodukohas toimuv - meelelahutus -poliitika ja uudised läksid vähe korda -infot ei osatud tahta, sel polnud väärtust - uudishimu polnud kasulik	- igapäevaelu praktiline info -päevakajaline info - poliitiline info, eriti välismaal toimuv - info vaimule, meelelahutus -huvi kirjanduse ja kultuuri vastu - õpingutega seotud info	- isiklikku elu puudutav info - päevakajaline info - sise- ja välisuudised - õpinguid puudutav info - meelelahutus - infotulvast vajaliku info üles leidmine - vajadus ühiskonnas toimuvaga kursis olla
Põhilised teabeallikad ja nende roll	- perekond, sõbrad (teadmised, väärtused, normid), isiklikud kogemused, kogukond (kohalik info), töötavatel noortel ka töö	- sõbrad-tuttavad, pere (fundamentaalne teave), ajakirjad (mittepoliitiline info), televisioon (palju rolle), huviringid, reisid (silmaring)	- pere, sõbrad-tuttavad, ajakirjad, televisioon (uudised, meelelahutus, silmaring), Internet (mistahes info otsimine, suhtluskeskkond, ajakirjanduse jälgimine), reklaam (ostuinfo)
ajalehed	päevakajaline info	päevakajaline info	päevakajaline info
raadio	päevakajaline ja välisinfo	päevakajaline ja välisinfo	taustakanal, uudised, muusika
raamatud	teadmised, reaalsest elust põgenemine	teadmised, väärtused	info vaimule
kool	teadmised	erialainfo	erialainfo, tutvused
kultuur	meelelahutus	meelelahutus, info vaimule	meelelahutus, teave
Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusväarsus	-võimalused erinevad - raadio ja kohalikud ajalehed kättesaadavamaid kanaleid -side välismaailmaga pea olematu - meediasse suhtuti umbusuga	- ajakirjandus ja kultuur kättesaadavad ja taskukohased - raadio ja TV vähem kättesaadavad - side välismaailmaga nõrk - meedias	- inforohkus kohati probleem - adekvaatse info kättesaadavus hea - elektrooniline meedia, sh Internet kättesaadavam kui trükimeedia - side välismaailmaga hea

		avaldatut ei võetud puhta tõena - infot rohkem, tuli selekteerida	- kultuur halvemini kättesaadav - kohati skeptilisus info sisu suhtes
Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad			
perekond	+	+	+
sõbrad-tuttavad, eakaaslased, teised sotsiaalsed grupid	+	+	+
kool	+	+	+
raamatud	+	+	-
massiteabekanalid	-	-	+
kultuur	-	+	-
omaette elama kolimine	-	+	+
huviringid	-	+	-
ühiskond	+	+	+
Elukoha seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega	- olulised erinevused linna- ja maakeskkonna vahel (maal infot oluliselt raskem hankida)	- info hankimisel eelised linnanoortel - Põhja-Eestis Soome TV	- kõikidel elukohaks Tartu
Perekonna ja kodu seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega	- harituse ja kultuuri väärtustamine kandus edasi - maanoortel kodutööde kõrval vähe aega muuks	- vanematel mõju noorte kultuuritarbimise ja lugemise harjumustele - haridust hindavate perede lapsed läksid ülikooli	- vanemad kujundanud hoiakuid ja harjumusi lapse- ja noorpõlves, ülikooli ajal perekond olulist mõju ei avalda
Tegevusalade ja huvide seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega	- kultuurihuvi ajendas külastama kultuuriüritusi - tööl käimine tekitas uusi teabevajadusi	- kultuurihuvi ajendas külastama kultuuriüritusi - lapse kasvatamine ühelt poolt tekitas, teisalt kitsendas teabevajadusi	- huvid ja hobid (teater, muusika, kino, raamatud jne) ajendavad teavet hankima
kõrgkool	suurendas infovajadusi ja infoallikate hulka	suurendas infovajadusi ja infoallikate hulka	on suurendanud teabevajadusi, teisalt tekitanud

			uusi huvisid
Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega	<ul style="list-style-type: none"> - tsensuuril, propagandal, keskvõimu kontrollil tugev mõju - info sageli hall ja ebahuvitav - informeeritust ega haritust ei väärtustatud - eraldatus välismaailmast - enamus leppis olukorraga, mõned püüdsid keelatud infot hankida 	<ul style="list-style-type: none"> - poliitilisel ideoloogial suur mõju - olukord tekitas infonälga, infot aga ei jagatud - usaldamatus, ridade vahelt lugemine - informeeritust ega haridust ei väärtustatud - kultuur levinud ja kättesaadav - ebaadekvaatne maailmapilt, suletus muust maailmast 	<ul style="list-style-type: none"> - vabal ja avatud ühiskonnal suur mõju - puudust mistahes info järele ei ole - suur roll tehnoloogia arengul - ühiskonnal kõrged ootused noorte informeeritusele - globaliseerumine on muutnud välisinfo oluliseks - inimestevaheline suhtlus kiire ja mugav - info on väärtus
Teabevälja struktuur	väärtused ja normid olulisemad kui teadmised; esikohal fundamentaalne teave, seejärel spetsialiseeritud teave, kolmandana operatiivne teave	teadmiste, väärtuste, normide osa suhteliselt võrdne, kohati suurem roll teadmistel või normidel; fundamentaalne, spetsialiseeritud ja operatiivne info suhteliselt võrdse osakaaluga	teadmised ja väärtused olulisemad kui normid; esikohal operatiivne teave, seejärel spetsialiseeritud teave, kolmandana fundamentaalne teave

VI JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

6.1 Vastused uurimisküsimustele

6.1.1 Noorte teabevajadused erinevatel perioodidel

Esimese põlvkonna noorte teabevajadusi ja nende rahuldamise võimalusi piirasid sageli rasked majanduslikud ja sotsiaalsed olud, mistõttu enese harimine ja silmaringi laiendamine jäid tagaplaanile. Domineerisid materiaalsed, mitte intellektuaalsed väärtused ja huvid. Vähemusse jäid need, kes hoolimata keerulisest ühiskondlikust ja majanduslikust olukorrast igati infot üritasid hankida ning oma silmaringi laiendada, sellistel noortel olid teistsugused võimalused ja teistsugune sotsiaalne või majanduslik keskkond. Üldiselt valitses noorte teabehankimise võimaluste osas üsna suur ebavõrdsus.

Riigis ja maailmas toimuv, eriti poliitika, läks noortele suhteliselt vähe korda, sest selle kohta levis äärmiselt vähe adekvaatset infot. Pigem huvitas kodukohas toimuv, lähedastega toimuv ning praktiline informatsioon eluga toime tulemisest. Linnanoored ilmutasid siiski üsna suurt huvi välismaailmas toimuva vastu. Samuti oli neile oluline meelelahutuslik info. Teisalt ei olnud informeeritus ENSV-s soositud, info oli moonutatud, ja see mõjutas omakorda vähese huvi kujunemist maailma asjade vastu. Infot ei osatudki tahta.

Teise põlvkonna noorte teabevajadused olid juba küllaltki suured: loeti mitut ajalehte-ajakirja, kuulati raadiot ja vaadati televiisorit. Märkimisväärne on teise põlvkonna noorte lugemisharjumus ja huvi kirjanduse vastu. Veelgi suurem oli huvi kõikvõimalike kultuuriürituste vastu. Paljud noored huvitusid Eestis ja välismaal toimuvast, päevakajalise info hankimine kuulus igapäevase elu juurde. Siiski oli välismaal toimuva ja välispoliitika vastu tunduvalt suurem huvi kui kodumaa sündmuste vastu, mis on ka loogiline. Palju kuulati salaja välismaa raadiojaamu. Ühiskondliku info kõrval polnud vähem oluline info igapäevase elu vajaduste kohta, eelkõige selle kohta, kust midagi osta oli võimalik, sest poed olid tühjad. Kuna valimis oli palju tudengeid, oli ka õpingutega seotud infol suur roll noorte teabevajaduste seas.

Kolmanda põlvkonna noorte teabevajadustesse on tekkinud uusi aspekte. Informeeritus pole enam isiklik asi, vaid see on vajalik ajaga kaasas käimiseks, konkurentsipüsimiseks, teistega võrdne olemiseks. Kuna infot on rohkem kui vaja, on päevakorda kerkinud vajaliku info ülesleidmise oskus. Huvi maailmas toimuva vastu on kolmanda põlvkonna noorte puhul loomulik, siseuudiste kõrval on olulised ka välisuudised, ehkki ennekõike läheb korda kodukohas toimuv ja siis alles Eestis ning seejärel maailmas toimuv. Uue teabega kursisolek on iseenesestmõistetav, kuid kõige olulisem on noortele siiski isiklikku elu puudutav info: mida kauplustes pakutakse, millal koolitööd esitada tuleb, kuidas emal ja vanaemal läheb.

Hüpoteesile kinnitust otsides võib öelda, et noorte teabevajadused on tõepoolest aastakümnete jooksul kasvanud ja mitmekülgsemaks muutunud. See tuleneb mitmest tegurist ja võib väita, et:

- 1) mida parem oli teabeallikate kättesaadavus, seda suuremad olid teabevajadused;
- 2) mida rohkem jäi aega üle olmeküsimuste kõrvalt, seda enam tegeldi teistlaadi teabevajaduste rahuldamisega;
- 3) mida rohkem levis adekvaatset infot ning mida soositum oli informeeritus, seda suuremad olid teabevajadused;
- 4) mida olulisem oli informeeritus elus edukalt hakkama saamiseks, seda suuremad olid teabevajadused;
- 5) mida avatum ja vabam oli ühiskond, seda suuremad olid teabevajadused.

Kõik need eeldused suurenesid aja jooksul, olles esimese põlvkonna jaoks kõige väiksemad ning kolmanda põlvkonna jaoks kõige suuremad. Oluline mõju oli nii suletud ühiskonna avatumaks muutumisel, poliitilise olukorra muutumisel ja informatsiooniajastu kujunemisel kolmanda põlvkonna ajal kui ka tehnoloogia arengul, uute teabeallikate levikul ja olemasolevate allikate mitmekesisustumisel.

Nende suurte erinevuste kõrval on kolme põlvkonna teabevajadustes ka sarnaseid jooni:

- 1) olenemata ajastust huvitas noori kõige enam isiklikku elu ja kodukohta puudutav info;
- 2) meelelahutuslikku infot pidasid vajalikuks kõik põlvkonnad, ehkki teise ja kolmanda põlvkonna esindajatel olid selleks paremad eeldused;
- 3) välismaailmas toimuv pakkus suurt huvi nii teisele kui kolmandale põlvkonnale, ehkki veidi erinevatel põhjustel;

- 4) lugemis- ja kultuurihuvi iseloomustas kõikide põlvkondade noori, olles kõige suurem teise põlvkonna noortel ja kõige väiksem esimese põlvkonna noortel;
- 5) linnanoortel olid olenemata ajastust keskmiselt mitmekülgsemad teabehuvivid kui maanoortel;
- 6) kõikide põlvkondade õppurite jaoks oli kooliinfo suur roll.

6.1.2 Ühiskonna ja isikliku elukeskkonna mõju teabevajadustele ja nende rahuldamisele erinevatel perioodidel

Esimest põlvkonda mõjutas ühiskondlik olukord väga suurel määral: tsensuuri, propaganda, moonutatud ja varjatud info tõttu olid noored informatsiooni suhtes umbusklikud, neil puudus adekvaatne maailmapilt. Kuna edastatav info puudutas isiklikku elu vähe, vähenes noorte huvi ümberringi toimuva suhtes. Teadmistejanu, uudishimu või haridus polnud soositud. Enamus leppis sellise olukorraga, mõni tõrkus vastu. Teabekanalite hulk oli väga piiratud, adekvaatne välismaine info oli ametlikult keelatud. Side välismaailmaga oli tollastel noortel peaaegu olematu.

Teabeallikate kättesaadavus ei olnud noortele ühesugune: kõige suuremad erinevused olid tingitud elukohast, linnanoortel oli märksa rohkem võimalusi kui maanoortel. Kui maal levisid peamiselt raadio, aeg-ajalt kohalik ajaleht ning mõnikord mõni kultuuriüritus, siis linnas olid nii ajakirjandus kui kultuur suhteliselt hästi kättesaadavad, sellega seoses oli ka noorte huvi suurem. Maanoorte vajadused olid väiksemad: kodused tööd ja raske elu nõudsid oma ja muudeks huvideks jäi vähe aega. Linna kolides kasvasid nii teabevajadused kui nende rahuldamine. Ka kõrgkooli õppima asumine või tööl käimine tekitas uusi infovajadusi/enese täiendamise vajadusi ja teabeallikaid. Esimese põlvkonna noorte peamiseks mõjutajateks ning eeskujudeks olid pere, sõbrad, kool ja raamatud. Massimeedia mõjutajarollis ei olnud. Mis perekonda puudutab, siis neid peresid, kus väärtustati teadmisi ja haritust, ei olnud valimis palju.

Ühiskonna mõju teabevajadustele ja nende rahuldamisele oli teise põlvkonna noorte puhul silmapaistvam kui isikliku elulaadi mõju. Tsensuur ja poliitiline ideoloogia tingisid vähese usalduse info suhtes, ridade vahelt lugemise, kahtlustamise, adekvaatse maailmapildi puudumise, info vähesus põhjustas kohati naiivsust. Ühiskondlik olukord tekitas küsimusi ja

infonälga, kuid küsida polnud kusagilt. Välismaa oli enamikele inimestele üldse kättesaamatu. Infoallikaid oli juba pisut rohkem, mis võimaldas nende vahel oma valiku teha. Kultuur ja ajakirjandus olid kättesaadavad ja taskukohased isegi tudengitele. Meedia roll ühiskonnas polnud siiski see, mis tänapäeval. Haridus ei olnud primaarne, ehkki õppimiseks olid võimalused loodud. Infol polnud erilist väärtust.

Teise põlvkonna noori mõjutasid ja suunasid peamiselt pere, sõbrad, eakaaslased, kool, kultuur, raamatud, huviringid ja omaette elama asumine. Vanemate mõju väljendus kõige paremini kultuuriliste harjumuste kujundajana, samuti kandusid edasi vanemate haritus ning intellektuaalsed huvid. Tegevustest mõjutasid teabevajadusi enim kõrgkooliõpingud, huvisid ja silmaringi laiendades. Elukoha juures oli oluline vahe linnal ja väiksematel asulatel, viimastes levis oluliselt vähem informatsiooni, võimalusi ning tehnoloogiline keskkond oli vähemarenenud. Eelisolukorras olid Põhja-Eestis elavad noored: Soome TV oli tollal oluliseks lüliks välismaailmaga.

Ühiskonna mõju kolmanda põlvkonna teabevajaduste rahuldamisele iseloomustab hästi tänapäevase ühiskonna inforohkus või infomüra, mis on paljudele lausa häiriv. Oluline on enda väljalülitamise oskus. Tsensuuri pole, ühiskond on kiirelt arenev, globaliseeruv, avatud, tolerantne, valitseb sõnavabadus, piiranguid on vähe. Kindlasti on seejuures paranenud adekvaatse info kättesaadavus ning info usaldusväärsususes kahtlevad üsna vähesed noored. Info parem kättesaadavus on tinginud ka suuremad ootused selle tarbijatele, kes tunnetavad omavahel pidevat konkurentsi.

Meedia pole üksnes info jagaja, vaid ka inimeste mõjutaja. Väga oluline roll on uuel meedial: noorte jaoks on elektrooniline info paremini kättesaadav kui paberil või füüsiliselt eksisteeriv info. Ka suur osa suhtlusest toimub virtuaalses keskkonnas, see on kiire ja mugav. Kultuur on suhteliselt kallid, samuti paberile trükitud ajakirjandus, mistõttu on Internetil tänuväärne roll.

Kolmanda põlvkonna noorte mõjutajad ei ole selgelt paigas, omavahel võistlevad perekond ja kool ning ühiskond ja meedia. Linnaelu ja õpingud ülikoolis on noorte teabevajadusi ja teabeallikate valikut oluliselt rikastanud, samas röövivad õpingud suure osa ajast. Infovajadused sõltuvad suuresti ka noorte huvidest ja hobidest, mida tänapäeval noortel on võrdlemisi palju. Kodust on noored kaasa saanud fundamentaalsed väärtused, perekonna mõju jääb ülikoolis õppides igapäevaselt üha väiksemaks.

Uurimistöö kinnitas ühiskonna ja isikliku elulaadi mõju teabevajadustele ja nende rahuldamise võimalustele. Enam kui kitsama elukeskkonna mõju, ilmnes uurimistöös ühiskonna mõju, kuid võis tõdeda ka elupaiga, perekondlike traditsioonide, kaaslaste, isiklike huvide, tegevusalade ning vähesel määral majanduslike võimaluste mõju teabevajadustele ja nende rahuldamise võimalustele. Esialgne oletus, et ühiskondlik olukord on põhjustanud rohkem erinevusi eri põlvkondade teabevajaduste rahuldamises kui isiklikud mõjurid, peab selles mõttes paika, et perekonna, kooli või huvialade roll on aja möödudes olnud sarnane, ühiskonna mõjud aga muutuvad.

Võib väita, et:

- 1) mida tugevam on riigipoolne kontroll info üle, seda väiksem on noorte huvi ümberringi toimuva vastu ja seda puudulikum on noorte maailmapilt;
- 2) mida soositum on ühiskonnas informeeritus ja haritus ning mida suurem väärtus on infol, seda suuremad on noorte teabehuvid;
- 3) ootused noorte informeerituse tasemele on põlvkond põlvkonna järel kasvanud;
- 4) teabehuvide mõjutajate ring ning eriti rollid on aja jooksul mõnevõrra muutunud;
- 5) meedia roll pelgalt infoedastajana on aja jooksul pidevalt vähenenud ja meedia roll väärtuste ja hoiakute mõjutajana on pidevalt kasvanud;
- 6) mida demokraatlikum ühiskond, seda suurem on noorte usaldus meedia vastu;
- 7) linnanoortel on alati olnud suuremad võimalused teabevajaduste rahuldamiseks kui maanoortel, mis omakorda on tekitanud suuremad teabevajadused;
- 8) kõrgkool ja töö on alati tinginud suurenenud teabevajadused ja teabeallikate hulga;
- 9) perekond ja sõbrad on alati mõjutanud fundamentaalseid teadmisi, väärtusi ja norme ning olnud teadmiste ja arvamuste allikaks.

6.1.3 Erinevate teabeallikate roll sotsialiseerijana, eeskätt teadmiste allikana erinevatel perioodidel

Esimese põlvkonna põhilisteks infoallikateks olid ajalehed, raadio, raamatud, kool, perekond ja sõbrad, töötavatel noortel ka töö. Enamuse jaoks mängis rolli ka kultuur (sh kino) ning isiklikud kogemused. Meedia roll oli operatiivse info edastamine, perekond, kool ja kaaslased pakkusid teadmisi ja väärtusi, neid saadi ka teatud määral raamatutest ja töölt. Üldiselt oli

operatiivne info vähetähtis. Sõprade ja kaaslaste roll infoallikana oli suurem kui vanemate ja perekonna roll, ehkki üldiselt oli kogukond ja sealt saadav info noorte jaoks tähtis.

Välisinfo koha pealt oli asendamatu allikas raadio ehk Ameerika Häääl, raadio pakkus lisaks muusikat, huumorit, uudiseid, olmeinfot jms. Raamatud etendasid suuremat rolli kui meedia, pakkudes nii teadmisi kui reaalsusest põgenemise võimalust. Ajalehed olid küll uudiste allikaks, kuid enam läksid noortele korda mittepoliitilised tekstid nagu kuulutused, arvustused, spordiinfo. Kirikus käimist ENSV ajal ei olnud. Vastavalt võimalustele pakkusid teavet ja laiendasid silmaringi ka näiteks kirjavahetus, isetegevus, klubid, huviringid ja ekskursioonid.

Teise põlvkonna peamiseks teabeallikateks olid kool, ajalehed-ajakirjad, raadio, televisioon, kirjandus, huviringid, sõbrad-tuttavad, kultuur, pere ja reisid. Kooli tähtsus seisnes eelkõige erialase teabe pakkumises, ajalehed pakkusid päevakajalist infot ja väikses mahus ka mittepoliitilist materjali, ajakirjad kõrgelt hinnatud vähempoliitilisi teemasid, raadiost saadi nii aktuaalset infot, välismaist infot (Ameerika Häääl, Vaba Euroopa) kui muusikat. Televisiooni populaarsus oli võrreldav trükimeedia omaga: see kanal oli nii uudiste, meelelahutuse ja välismaise info jagaja (Soome TV) kui üldiselt silmaringi laiendaja.

Raamatud olid noorte seas armastatud, pakkudes nii teadmisi, väärtusi kui võrdlusmomenti ümbritseva ühiskonnaga. Kultuuriinfo ja –sündmused olid tollase põlvkonna jaoks üsna elementaarsed, pakkudes nii vaheldust ja meelelahutust kui ka teadmisi ja väärtusi. Eriti populaarne oli kino. Perekonna roll piirdus peamiselt fundamentaalse teabe allikana, jooksvad küsimused tulid jutuks ennekoike sõpradega. Reisimine oli võimalik vähestele, kuid see oli sel juhul oluline silmaringi laiendaja.

Kolmanda põlvkonna puhul on traditsioonilistele teabeallikatele lisandunud Internet ja selle erinevad võimalused (suhtluskeskkonnad, e-mail, online-ajakirjandus jne) ning reklaam igas võimalikus variandis. Uuel meedial on oluline roll, kuid ka “vana meedia” pole oma kohta loovutanud. Kolmanda põlvkonna jaoks pole meedia aga enam üksnes info edastaja, vaid suunaja ja mõjutaja.

Internet on kõikide jaoks loomulik teabekanal, võimaldades kiirelt ja mugavalt leida mistahes infot, suhelda inimestega, lugeda ajalehti. Interneti tähtsus aga varieerub inimeseti.

Televisioon ei ole noortele nii igapäevane kanal kui Internet, ent oluline siiski: kellele pigem meelelahutus, kellele uudised, kellele mõlemad. Raadio täidab pigem taustakanali rolli, ehkki pakub ka uudiseid. Raadio on loomulik teabekanal, ainult mitte kuigivõrd oluline ja populaarne. Ajalehed kuuluvad paljude noorte igapäevaellu, olles ennekõike päevakajalise info vahendajad.

Raamatute roll on vähenemas, kuid siiani veel üsna oluline, siiski mitte niivõrd teadmiste allikana. Kooli rolli ei ole noored väga esile toonud, enamusele on kool erialase teabe allikas, olulisemad on sealt saadud tutvused ehk sotsiaalne kapital. Sõbrad-kaaslased ja perekond on noorte elus olulisel kohal: pere roll jääb siiski ennekõike minevikku, olevikku mõjutavad sõbrad rohkem. Kultuur on paljude jaoks loomulik, pakkudes nii teavet kui meelelahutust, kuid seda tarbitakse aja või raha nappusel soovitusel vähem. Reklaami roll peitub ennekõike ostuinfo pakkumises.

Hüpotees, et erinevate teabeallikate roll noorte sotsialiseerijana on aastakümnete jooksul muutunud, peab paika, kuid samas on vähemalt osa rollidest jäänud samaks. Ajalehed pakuvad ikka päevauudiseid ja televisioon meelelahutust. Meedia ja tehnoloogia areng on kindlasti vähendanud raamatute rolli noorte elus, raamatutest saadav info ei ole enam nii asendamatu. Kinnitust sai ka oletus, et kooli, sõprade ja kultuuri roll teabekanalina ei ole erinevatel aastakümnetel nii erinev kui näiteks meedia roll.

Ei leidnud aga kinnitust oletus, et mida aeg edasi, seda vähem mõjutab sotsialiseerumist ning jagab eluks vajalikku informatsiooni perekond ja seda rohkem meedia. On tõsi, et meedia roll on tugevasti muutunud ning lisaks teadetekanalile on meediast saanud ka sotsialiseeriya, kuid perekonna roll on läbi aegade olnud pigem fundamentaalse info jagamine ning noorte mõjutamine varasemas eas kui sotsialiseerimine ja eluks olulise info jagamine noortele tudengieas. Perekonna roll vähenes iseseisvalt elama asudes samamoodi nii esimesel kui kolmandal põlvkonnal.

Võib väita et:

- 1) põhilised teabeallikad on eri põlvkondade puhul samaks jäänud, kolmandal põlvkonnal on lisandunud nendele Internet ja mobiiltelefon;
- 2) meedia on viimasel vaadeldaval perioodil muutunud lisaks operatiivse info edastajale inimestega suhtlejaks, hoiakute, väärtuste ja normide levitajaks, oluliseks meelelahutajaks, erinevate arvamuste allikaks, ühiskonna valvekoeraks jne.;

- 3) kultuuriüritused pakkusid esimesele ja teisele põlvkonnale suurt vaheldust muidu nii mustvalge ja päevast päeva korduva info kõrval, kolmandale põlvkonnale on kultuur pigem enese harimiseks ja kultuursuse tõstmiseks;
- 4) sõprade-kaaslaste roll operatiivse teabe allikatena on alati olnud suurem kui perekonnal;
- 5) raadio tähtis roll välismaise info kanalina esimese ja teise põlvkonna ajal on muutunud olematuks, ennekõike on raadio operatiivse teabe ja taustakanal;
- 6) televisiooni roll on sarnane nii teise kui kolmanda põlvkonna noorte jaoks;
- 7) raamatuid on hinnanud kõikide põlvkondade noored, kuid nende roll on seoses meedia arenguga vähenenud ja teisenenud;
- 8) reklaam ei mänginud mingisugust rolli esimese põlvkonna noorte jaoks, kuna seda peaaegu ei esinenudki, teise põlvkonna jaoks oli reklaam väga väheoluline, kuna seda esines vähesel määral, kolmanda põlvkonna jaoks on reklaam suhteliselt oluline igapäevaelu info allikas;
- 9) kirik ei ole mänginud teabeallikana olulist rolli ühegi põlvkonna noorte jaoks.

6.1.4 Noorte teabeväljade struktuur erinevatel perioodidel

Esimese põlvkonna teabeväljas on sarnaselt oluline osa väärtustel ja normidel, teadmiste osakaal on väiksem. Väärtuste rolli võib põhjendada segase ja keerulise ühiskondliku olukorraga. Kõige suuremat rolli mängivad fundamentaalsed teadmised, spetsialiseeritud teadmised on keskmise osakaaluga või pigem napid. Töö ja õpingud on selle teabekihi osakaalule küll mõju avaldanud. Kõige kõhnemaks peeti operatiivset teabekihti.

Teise põlvkonna teabeväljades on erinevat liiki info suhteliselt võrdse osakaaluga: fundamentaalse teabe tähtsus on vähenenud, spetsialiseeritud teabe hankimise võimalused avardunud ning operatiivset infot on rohkem saadaval. Väärtuste, normide ja teadmiste roll on sageli enam-vähem võrdne.

Kolmanda põlvkonna teabeväljades mängivad teadmised ja väärtused enam-vähem sama suurt rolli, normide roll tänapäeva ühiskonnas on märgatavalt väiksem. Kõige õhema kihi moodustab fundamentaalne teave, spetsialiseeritud teave on keskmise osakaaluga või võrdne operatiivse teabekihi, mida on kolmanda põlvkonna noorte teabeväljades kõige rohkem. Siiski tuli esile teabevälja eri kihtide hindamise suhtelisus.

Hüpotees, et aja jooksul on vähenenud fundamentaalsete teadmiste osakaal noorte teabeväljas ning kasvanud operatiivsete teadmiste osa, leidis uurimistöös kinnitust. Fundamentaalse teabe roll pole ka tänapäeva noorte elus väike, kuid selle osakaal on vähenenud muud liiki teabe osakaalu tõusu tõttu. Spetsialiseeritud teabe osakaal ei ole kolmanda põlvkonna teabeväljas veidi suurem kui esimese kahe põlvkonna teabeväljas, nagu algselt oletatud, vaid ainult esimese põlvkonna teabeväljas on spetsialiseeritud teabel väiksem osakaal kui kahel järgneval põlvkonnal. Operatiivse teabe osakaal oli esimese põlvkonna noorte teabeväljas väiksem kui järgnevatel põlvkondadel, kuid ka kolmanda põlvkonna puhul ei olnud see alati ülekaalukalt suurim, vaid jagas mitmel juhul kohta spetsialiseeritud teabega.

Väärtuste, teadmiste ja normide roll kolme põlvkonna noorte teabeväljades varieerub: väärtused on läbi aegade olulised olnud, teadmiste roll on teise ja kolmanda põlvkonna noorte jaoks suurem kui esimese põlvkonna jaoks, moodustades arvestatava osa teabeväljast, normide roll on aja jooksul väiksemaks muutunud, olles kolmanda põlvkonna noorte teabeväljas juba märkimisväärselt väike.

6.2 Diskussioon

Käesolev uurimistöö on suures osas kohandatud algselt olemas olnud empiirilisele materjalile, teabeväljade analüüsi esseele, kuid seda mitte niivõrd uurimisküsimuste kui analüüsiküsimuste osas. Just sel põhjusel on kasutatud analüüsimeetodina põhistatud teooria sarnast meetodit, mille puhul oli võimalik analüüsiküsimusi tuletada olemasolevast empiirilisest materjalist lähtudes ning neid ka töö käigus muuta. Seega oli võimalik tekstidega väga paindlikult ümber käia, analüüsides just seda infot, mis neis olemas oli. Arvan, et põhistatud teooria oli käesoleva uurimistöö jaoks sobilik valik, mis ennast õigustas.

Subjektide loomingu kasutamisel kerkivad alati üles küsimused andmete usaldusväärsusest ja esinduslikkusest, uurija ja uuritava objektiivsusest ning info tõlgendamise adekvaatsusest. Materjali usaldusväärsust ja esinduslikkust hindaksin subjektiivselt 10-punkti skaalal 7

punktiga. Objektiivsuse osas usun, et kindlasti ei olnud see 100%-line, kuid loodetavasti lähedal sellele. Meetodi suurimaks puuduseks pean selle töömahukust, mis tingib selle, et materjali ei ole võimalik analüüsida maksimaalse põhjalikkusega. Kusagil tuleb teha mööndusi. Vähemate uurimisküsimuste puhul on muidugi võimalik põhjalikum olla. Esseede analüüsi eelisteks pean selle kerget kombineeritavust teiste meetoditega, näiteks intervjuudega, ning võimalust ühendada personaalset ja sotsiaalset, vaadelda seoseid konkreetsete isikute elu ja ümbritseva ühiskonna vahel.

Kõige rohkem küsimusi tekitavadki ilmselt empiiriliseks materjaliks olnud esseed, mis olid kirjutatud teisel eesmärgil kui antud uurimistöö. Kahtlemata oleksid spetsiaalselt käesoleva uurimistöö jaoks tellitud kirjutised oma eesmärgi paremini täitnud ja oma kvaliteedilt ühtlasemad olnud. Kuid usun, et kokkuvõttes olid analüüsitud esseed siiski väärt uurimismaterjal ning vastasid uurimistöö tingimustele suhteliselt hästi.

Probleemsete kohtadena kõnealuste esseede juures näen seda, et esimese ja teise põlvkonna info oli vahendatud kolmanda isiku läbi ehk kolmanda põlvkonna esindaja kaudu, seda, et esseed erinesid oma kvaliteedilt, ülesehituselt ja fookuspunktidelt üsna olulisel määral ja seda, et valimisse pääsenud esseed on valitud teatud määral subjektiivselt.

See, et info käis enne uurijani jõudmist läbi vahendaja sulest, muutis alginfot kindlasti mingil määral, tekitades küsimuse, kuivõrd adekvaatselt on info edasi antud ja kas algsest infost on õigesti aru saadud. See probleem on antud juhul paratamatu ja usun, et ainuüksi seetõttu poleks olnud mõistlik esseedest kui uurimismaterjalist loobuda. Probleemi aitasid väiksemaks muuta uurija poolt läbi viidud semistruktureeritud intervjuud, mis üldjoontes kinnitasid esseedest saadud informatsiooni ning kuna ei esseede ega intervjuude infos olulisi vasturääkivusi ei olnud, võib loota, et analüüsi tulemused on pigem adekvaatsed kui ebaadekvaatsed.

Kasutada olnud esseede ebaühtlane tase sundis valimi (20 esindajat igast põlvkonnast) moodustamise käigus latti esialgsest allapoole laskma ning esseesid uuesti ja uuesti hindama. Lihtsam oli leida tingimustele vastavaid kolmanda põlvkonna analüüse, mille keskmine kvaliteet oli parem kui näiteks esimese põlvkonna esindajate analüüside puhul. Seega oli paratamatu, et valimisse pääsenud tekstide kvaliteet varieerus – ei olnud võimalik leida kahtekümmet võrdset analüüsi iga põlvkonna esindajate kohta. Esimese põlvkonna valimisse

pääsenud analüüside tase oli seetõttu mõnel juhul madalam kui näiteks valimist välja jäänud kolmanda põlvkonna analüüsidel.

Esseed on valimisse valitud võimalikult objektiivselt, järgides selleks kirja pandud kriteeriume, kuid paratamatult toimus valik teatud punktist alates subjektiivselt, see tähendab sisetunnet järgides. Kas niisuguste tekstide puhul olekski täiesti objektiivne selekteerimine võimalik? Sest valides esseede hulgast, mis kõik vastavad objektiivsetele kriteeriumidele, muutub edasine valik rohkem või vähem subjektiivseks: tuleb otsustada, missugune info on uurimistöö jaoks olulisem, milline info kaalub üles millise info, kas põhjalik ja tavapärasem tekst on parem kui napisõnalisem aga huvitavam jne.

Semistandardiseeritud intervjuud olid aga läbi viidud just käesoleva uurimistöö tarvis ning eelnevalt olemas olnud esseede infost ja puuduvast infost lähtudes. Kuna tegemist oli süvaintervjuudega, siis said kogutud andmed põhjalikumad, rohkem teemasse ning ühtlasema tasemega. Palju abi oli sellest, et intervjuu käigus oli võimalik täpsustavaid ja suunavaid küsimusi esitada, sest inimesed ei mõista küsimusi alati üheselt või kalduvad teemast kõrvale. Struktureeritud intervjuud poleks antud juhul kõne allagi tulnud. Kuna inimesed, eriti esimese põlvkonna esindajad, mäletavad oma minevikku erinevalt ning erinevaid aspekte selles, siis ei olnud kõik vastused 100% kõrvutatavad ehk samaväärse sisuga, kuid kvalitatiivse analüüsi puhul ei olegi see nõue peamine. Üldjoontes täiendasid intervjuud esseesid hästi ning täitsid igati oma eesmärgi esseedele usaldusväärsuse lisajana ning lisainfo allikana.

Tulemusi vaadeldes jäi veidi häirima, et terviklikud analüüsid said tükkideks lõhutud ning omavahel said võrreldud need “tükid”, mitte niivõrd tervikud. Kuna aga tekstid koosnesid väga paljudest erinevatest teemadest ja küsimustest, siis oleks olnud väga raske neid tervikuna analüüsida. Võibolla võiks edaspidi sarnaste juhtumite puhul proovida paremaid tekstinäiteid üldise analüüsi kõrval ka eraldi juhtumitena vaadelda.

Edaspidi sarnase valdkonnaga tegeledes võiks ehk püstitada ka ühe keskse uurimisküsimuse ning paar selle küsimusega tugevasti seostuvat küsimust, see tähendab – haarata väiksem osa temaatikast korraga. Näiteks uurida teabevajadusi või teabevajadusi mõjutanud tegureid. Sel moel on võimalik ühte küsimusse põhjalikumalt süveneda ja huvitavamaid tulemusi saada.

Seekord oli töö eesmärgiks võrrelda kolme erineva põlvkonna noori, mis seadis empiirilisele materjalile üsna olulised piirangud. Kui aga piirduda oleviku uurimisega, saaks tõenäoliselt teemat põhjalikumalt ja mitmekülgselt käsitleda, ehkki sel juhul ei oleks võimalik võrrelda erinevaid põlvkondi samas vanuses. Usun, et kõik uurimisküsimused võimaldaksid huvitavaid vastuseid ka siis, kui need kajastaksid uuritavate isikute olevikku. Teabevajadustega seoses võiks potentsiaalseks uurimisteenaks olla veel meedia (või mõni muu teabeallikas) teabevajaduste rahuldajana.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk oli uurida ümbritseva elukeskkonna ning teabevajaduste ja nende rahuldamise võimaluste vahelisi seoseid kolme erineva põlvkonna noorte näitel. Elukeskkonna all mõisteti uurimistöös ühelt poolt igal ajaperioodil valitsenud ühiskondlik-poliitilist olukorda, teiselt poolt nende perioodide ülikooliealiste noorte kitsamat elukeskkonda ja elulaadi, millesse kuulusid erinevad tegurid elukohast tegevusaladeni.

Uurimistöös püüti välja selgitada kolme erineva põlvkonna noorte olulisemad teabevajadused ja neid mõjutanud tegurid, olulisemad teabeallikad, nende valikut mõjutanud tegurid, teabeallikate roll sotsialiseerijana, eeskätt teadmiste allikana, ning teabeväljade struktuur.

Olulisimate teoreetiliste lähtekohtadena on uurimistöös kasutatud J. G. Blumleri ja E. Katzi, M. Lauristini ja P. Vihalemma, D. McQuaili ning K. E. Rosengreni teoseid ning teooriaid. Blumleri ja Katzi koostatud teos massikommunikatsiooni kasutamisest oli oluline lähtekoht teabevajaduste ning meedia poolt rahuldatavate vajaduste käsitleluses. Lauristini ja Vihalemma massikommunikatsiooni käsitus puudutas olulisel määral teabe ja teabeallikate, teabevajaduste, meedia ja sotsialiseerumise temaatikat, lisaks pärineb neilt autoritelt teabevälja käsitus.

McQuaili massikommunikatsiooni teooria pakkus teoreetilisi käsitlusi ja mõistete seletusi eelkõige teabe ja teabeallikate, elustiili ning sotsialiseerumise küsimustes. Rosengreni teooriad olid rohkemal või vähemal määral aluseks peaaegu kõikide teemavaldkondade puhul (teabevajadused, elustiil, sotsialiseerumine, meedia sotsialiseerijana jm).

Uurimistöö empiirilise materjali moodustasid Tartu Ülikooli tudengite kirjutatud esseed ning semistandardiseeritud intervjuud Tartu Ülikooli tudengite ja nende pereliikmetega. Empiirilise materjali analüüs viidi läbi põhistatud teooria laadset meetodit kasutades. Analüüsi meetodi peamiseks eeliseks oli selle paindlikkus.

Analüüsi tulemusi on siinkohal keeruline lühidalt kokku võtta, kuna need hõlmasid mitut küsimust iga põlvkonna puhul, kuid kolme põlvkonda omavahel võrreldes võib üldistades väita, et noorte teabevajadused on aja jooksul kasvanud ja mitmekülgsemaks muutunud, olles selges seoses ümbritseva ühiskonnaga, kuid ühiskonnast sõltumatult on kõige olulisem teave

noorte jaoks alati olnud isiklikku elu puudutav teave. Samuti võib väita, et ühiskonnal on noorte teabevajadustele ja nende rahuldamise võimalustele olnud tugevam mõju kui isiklikul elukeskkonnal ja elulaadil.

Teabeallikate hulk on aja jooksul kasvanud ja osade allikate roll on ajas noorte jaoks muutunud, kuid teine osa infoallikaid on oma rollid põlvkondade lõikes säilitanud. Küllaltki selged muutused on toimunud noorte teabeväljade struktuuris: fundamentaalse teabe osa on ajas vähenenud ning operatiivse teabe osakaal tõusnud, mitmekülgsem on pilt teadmiste, väärtuste ja normide osas.

Edaspidi sarnase valdkonnaga tegeledes võiks ehk püstitada ühe keskse uurimisküsimuse ehk haarata väiksem osa temaatikast korraga. Sel moel on võimalik ühte küsimusse põhjalikumalt süveneda ja huvitavamaid tulemusi saada. Kolme erineva põlvkonna noorte võrdlemine seadis empiirilisele materjalile üsna olulised piirangud – piirdudes oleviku uurimisega, saaks teemat tõenäoliselt põhjalikumalt ja mitmekülgsemalt käsitleda. Teabevajadustega seoses võiks üks potentsiaalne uurimisteema olla veel ka meedia või mõni muu teabeallikas teabevajaduste rahuldajana.

SUMMARY

Influence of living environment to young people's information needs and the opportunities to satisfy them

The purpose of this bachelor's thesis was to research the connections between the surrounding environment and the information needs and the opportunities to satisfy them. It was done by way of example of young people of three different generations. By the surrounding environment the societal and political situation on the one hand and the narrower living environment and lifestyle (from place of habitation to activities) on the other hand was taken into account.

The goals of this study were to find out the main information needs of young people of three generations and the factors influencing these needs, the main information sources and the factors influencing their choice, the role of the information sources as socialisers (mainly as sources of information) and the structure of the young people's information fields.

The most important theoretical sources for this study were the work and theories of J. G. Blumler and E. Katz, M. Lauristin and P. Vihalemm, D. McQuail and K. E. Rosengren. The work about the uses of mass communication edited by Blumler and Katz was an important starting point in the discussion of information needs and the needs satisfied by the media. The theory of mass communication by Lauristin and Vihalemm beared considerably on the topics of information and information sources, media and socialisation, in addition, the theory of information field origins from these authors.

McQuail's theory of mass communication offered theoretical discussions and explanations of concepts primarily on the topics of information and information sources, lifestyle and socialisation. The theories of Rosengren were more or less the base for most of the subject fields (information needs, lifestyle, socialisation, media as a socialiser etc.).

The empirical material of this study was constituted by essays written by students of Tartu University and semistructured interviews with students of Tartu University and their family

members. The analysis of the empirical material was carried out using a method similar to grounded theory. The main advantage of the method was its flexibility.

The results of this study are difficult to bring forth briefly, as they comprised of several questions on the occasion of every generation, but comparing the three generations, it is possible to claim that the young people's information needs have been growing and diversifying through the years, being clearly related to the society. But irrespective of the society, the most important information for young people has always been information related to their personal life. In addition it can be said that the society has always had more influence on young people's information needs and the opportunities to satisfy them than the narrower living environment and lifestyle.

The amount of information sources has grown in time and the role of some sources has changed, but some other information sources have retained their roles through the generations. Quite clear changes have taken place in the structure of young people's information fields. The proportion of fundamental information has decreased in time and the proportion of operative information has increased. The picture of knowledge, values and norms is more diversified.

Dealing with a similar branch of study in the future, one could pose one central research question to seize a smaller part of the subject-matter. This enables to delve into one question more thoroughly and to achieve more interesting results. Comparing three different generations set remarkable limits to the empirical data. In being restricted to researching the present, it would be possible to research the topic more thoroughly and diversely. In connection with the topic of information needs one of the potential research topics could be media (or some other source of information) as a source for satisfying information needs.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Aasma, K. & A. Kasesalu. (2004). XX sajandi kroonika. Eesti ja maailm. II osa, 17.06.1940 - 31.10.1961. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Blumler J. G. & E. Katz. (1974). The Uses Of Mass Communications: Current Perspectives On Gratifications Research. Beverly Hills, London: Sage.
- Bourdieu, P. (2003). Praktilised põhjused: teoteooriast. Tallinn: Tänapäev.
- Carlsson, U. (1997). Beyond Media Uses And Effects. Göteborg: Göteborg University.
- Denzin, N. K. & Y. S. Lincoln. (1998). Strategies Of Qualitative Inquiry. Thousand Oaks (etc.): Sage.
- Halloran, J. D. (1976). Mass Media And Socialization: International Bibliography And Different Perspectives. Leeds: J. A. Kavanagh & Sons Ltd.
- Hion, E., M. Lauristin & P. Vihalemm. (1988). Meie muutuv elulaad. Tallinn: Eesti Raamat.
- Hoyer, S., E. Lauk & P. Vihalemm (1993). Towards A Civic Society: The Baltic Media's Long Road To Freedom. Tartu: Baltic Association for Media research/Nota Baltica.
- Johnstone, J. W. C. (1974). Social Integration And Mass Media Use Among Adolescents: A Case Study, in: J. G. Blumler & E. Katz (Eds.) The Uses Of Mass Communications: Current Perspectives On Gratifications Research. Beverly Hills, London: Sage.
- Kalmus, V. (2003). "Is Interethnic Integration Possible in Estonia?": Ethno-Political Discourse Of Two Ethnic Groups. Discourse & Society, Vol. 14, No. 6, 667-697.
- Kalmus, V. (2003). School Textbooks in the Field of Socialisation. Dissertationes Sociologicae Universitatis Tartuensis, No. 1. Tartu University Press, Tartu.
- Kalmus, V. (2002). Subjektide loomingu kasutamise kombinatsioonis teiste meetoditega: kogemusi ja perspektiive. Eesti sotsiaalteaduste aastakonverents, Tartu, 23.-24. november 2001: Ettekannete kogumik. TÜ Multimeediakeskus.
- Keller, M. & T. Vihalemm. (2003). Return To The "Consuming West": Young People's Perceptions About The Consumerization Of Estonia. Young, Vol.11, No. 3, 195-215.
- Kirss, T., E. Kõresaar & M. Lauristin. (2004). She Who Remembers Survives:

- Interpreting Estonian Women's Post-Soviet Life Stories. Tartu: Tartu University Press.
- Kriis, M. (1979). Noorte teabehuvide ja massikommunikatsioonikanalite kasutamine. Käsikirjaline diplomitöö. Eesti keele kateeder, Tartu Riiklik Ülikool, Tartu.
- Lauk, E. (1994). Eesti ajakirjanduse ajaloo IX. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lauk, E. (2004). *Children Of Screen And Monitor: Estonian Schoolchildren in the New Media Environment. Nordicom Review, Vol. 25, No. 1-2, 333-346.*
- Lauristin, M. (2003). *Social Contradictions Shadowing Estonia's "Success Story". Demokratizatsiya, Vol. 11, No. 4, 601-616.*
- Lauristin, M. & P. Vihalemm. (1977). Massikommunikatsiooni teooria: õppevahend jurnalistika üliõpilastele. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, Eesti keele kateeder.
- Lauristin, M. & P. Vihalemm. (1980). Massikommunikatsiooni teooria: õppevahend jurnalistika üliõpilastele. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Lauristin, M., P. Vihalemm, K. E. Rosengren & L. Weibull. (1997). Return to the Western World: Cultural And Political Perspectives On The Estonian Post-Communist Transition. Tartu: Tartu University Press.
- McCron, R. (1976). Changing Perspectives In The Study Of Mass Media and Socialization, in: J. D. Halloran (Ed.) Mass Media And Socialization: International Bibliography And Different Perspectives. Leeds: J. A. Kavanagh & Sons Ltd, 13-44.
- McQuail, D. (2003). McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Nigul, A. (2004). Elulaadi tüübid ja meediakasutus. Käsikirjaline magistratöö. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu Ülikool, Tartu.
- Rosengren, K. E. (1974). Uses And Gratifications: A Paradigm Outlined, in: J. G. Blumler & E. Katz (Eds.) The Uses Of Mass Communications: Current Perspectives On Gratifications Research. Beverly Hills, London: Sage.
- Rosengren, K. E. (1994). Media Effects And Beyond: Culture, Socialization And Lifestyles. London: Routledge.
- Rosengren, K.E. (1997). Culture In Society: Agency And Structure, Continuity And Change, in: M. Lauristin and P. Vihalemm (Eds.) Return To The Western World: Cultural And Political Perspectives On The Estonian Post-Communist Transition. Tartu University Press, 9-24.
- Titscher, S., M. Meyer, R. Wodak & E. Vetter. (2000). Methods Of Text And

- Discourse Analysis. London (etc.) : Sage.
- Vassiltšenko, L. (1999). Kooliväliste infoallikate osatähtsus 7.-12. klasside õpilaste õppetöös, in: I. Kraav & J. Mikk (Eds.) Haridus ja kasvatusväärtused ühiskonnas: artiklite kogumik. Tartu: Tartu Ülikool, 217-221.
- Vassiltšenko, L. (1999). Vene kool Eestis: õpiinfokeskkond XXI sajandi lävel õpilaste ja õpetajate hinnangutes. Tartu: Tartu Ülikool.
- Vengerfeldt, P. & P. Runnel (2004). Uus meedia Eestis, in: P. Vihalemm (Ed.) Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 233-256.
- Vetik, R. (2001). Kas Eesti on sotsiaalselt jätkusuutlik?. Tallinn: Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.
- Vetik, R. (2003). Inimarengu trendid ja ühiskondliku kokkuleppe vajadus. Tallinn: TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.
- Vihalemm, P. (2003). Changing Media In A Changing Society. Demokratizatsiya, Vol. 11, No. 4, 587-600.
- Vihalemm, P. (2004). Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Webb, J., T. Schirato & G. Danaher. (2002). Understanding Bourdieu. London: Sage.

LISA 1

I põlvkonna intervjuude andmed³

Intervjueeritud isikud esimesest põlvkonnast:

	sünd	sünnikoht	elukoht 20. eluaastate alguses
L. M. (naine)	1934	Tallinn	Pärnu
E. N. (naine)	1931	Tallinn	Tallinn
A. S. (naine)	1929	Vihula vald	Tallinn, Kuressaare
L. P. (naine)	1930	Tallinn	Tallinn

Peamised teabevajadused

L. M.: Raamatuid lugesin väga palju. Et seda saaks teha, läksin raamatukokku tööle. Tööle minnes oli vaja erialaseid teadmisi saada. Müüjana kangakaupluses oli enesetäiendamine oluline. Rahvaülikoolides käidi, näiteks meditsiini õppimas. Ametiühingus pidi igasugu asjadega kursis olema. Kirjavahetus käis mul täditütardega, sõbrannadega. Üldiselt olime eluvõõrad. Meelt oli ka lahutada vaja. Välismaailma kohta tahtsin ka ikka teada saada. Aga infot polnud sellist väärtust kui praegu.

E. N.: Töö (ansambli ja lasterühma saatmine) ja hobi ühtisid, muid huvisid nende kõrval mul polnud. Noorena lugesin kohutavalt palju. Kui raadiod tagasi sai, otsisime Ameerika Häält hirmsat moodi, et midagigi kuuleks, mis välismaal toimub. Argielu juures oli oluline, et kust mida sai. Niivõrd suletud ring- küsimusi oli vähe, ei küsinud, mis seal on, miks meil nii on jne. Info oli nii ühesuunaline, see mis kusagil toimus, oli kusagil kaugel ja ei puutunud meisse. Vaba aja suhtlemist eriti polnud, omavahelised jutud sõbrannadega lõunavaheajal kohvikus olid olulised. Satiir ja huumor läks hästi peale.

A. S.: Keskkoolis tekkis tõsine huvi eesti keele ja igasuguse kirjanduse vastu. Tallinna Õpetajate Instituudi ajal toimusid kirjanduse arutelud. Palju aega veetsin raamatukogus. Silmaringi laiendamine oli tähtis. Raha polnud tähtis, vaid vaimsete huvide rahuldamine,

³ Intervjuud on üles kirjutatud vestluste käigus kirja pandud infot küsimuste kaupa olulist infot välja kirjutades. Välja on valitud tekstikatked, mida on kasutatud intervjuude analüüsiks. Tekstikatked on esitatud analüüsiküsimuste ja intervjueeritud isikute kaupa.

lugemine, toredate inimestega koos olemine. Huvi ümbritseva vastu oli väga kitsas, heas seltskonnas poliitikast ei räägitud. Infovajadus instituudis oli peamiselt seotud õpitava ainega, poliitiline olukord ei huvitanud, küll aga ajalugu, vanad raamatud, kultuur, psühholoogia. Infol polnud väärtust – maal öeldi, et mis sa sellest vene plärast mulle räägid. Lihtne inimene pidi lõuad pidama ja edasi teenima.

L. P.: Noorena huvitas mind raadiotehnika, ringides osalesin. Kooli ajal huvitasid igasugused raamatud. Kerge muusika – see on koguaeg taustaks olnud. Sõjavägi lõikas elust ära, välja arvatud teatri. Huvi oli ümberringi toimuva vastu suur, aga kui palju siis seda kätte sai? Tähtis oli nii Eestis kui piiri taga toimuv. Kõige kohta tahtsime kuulda.

Kõige tähtsam oli aga see, mis kuskil müügil oli (piim, saapad). See info oli kõige olulisem. Ei osanudki tahta, et kõige kohta infot oleks nagu praegu, olime harjunud, et seda ei jagata. Ega vene sõjaväelane ei tohtinudki midagi teada. Tehnikaalal töötades oli vaja ennast täiendada. Lähemate inimeste kohta info sama oluline kui praegugi. Vaimu jaoks oli info väga tähtis: uued filmid, kultuurilised elamused. See oli vaheldus.

Põhilised teabeallikad ja nende roll

L. M.: Telekat polnud, võimalused olid teised, raha ei olnud. Telefon oli luksasi. Ajakirjad ja raamatud olid tähtsad: kaanest kaaneni sai loetud. Raamatuid lugesin õudselt – isegi Stalineid ja Lenineid, aga olulised olid pigem reisikirjad, „Maailm ja mõnda”. Ajalehtede kaudu olin Eesti eluga kursis, aga muutusi oli tollal vähe, näiteks poliitikas. Ajalehti ei mäleta, aga Looming, Nõukogude Naine, Horisont käisid. Peale Stalini surma saime jälle raadiod – muusikasaated, kuuldemängud, päevauudised. Ajalehtedest ja raadiost sai mingil määral välisinfot.

Kirjavahetus toimus. Suhtlus käis põhiliselt kolleegidega, mõne sõbrannaga ka. Vanaema oli oluline infoallikas. Tabuteemadel koolis ei räägitud. Olime eluvõõrad. Kodust sain vähe kaasa. Meenuvad veel rahvaülikoolide loengud, kino, vahel teater. Ametiühingu kaudu toimusid Venemaa reisid. Üritused, ekskursioonid. Erialased kursused olid töö jaoks olulised.

E. N.: Suhtlesin naiskonna liikmetega, paari hea sõbrannaga. Spordi- ja muusikaringkond oli mulle oluline. Sugulastega suurt suhtlemist polnud. Sõbrannadega mingeid suuri mõttearendusi polnud. Kooli jaoks pidi tuupima. Kool oli kindlasti infoallikaks. Lugesin kohutavalt palju. Ameerika hääl oli tollal tähtis. Info tuli ainult ida poolt. Lehte ei lugenud selle mõttega, et mida nüüd huvitavat. Sealt huvitasid pigem sporditeated, teatriarvustused, kirjanduse arvustused. Uudiseid ei võetud tõsiselt, igapäevaelu kohta lehtedest siiski üht-teist

sai. Kino oli odav, sai palju käidud. Raadiost tuli üht-teist lõdvestavat, oskasime ridade vahelt lugeda. RAMETO oli pop.

A. S.: Mulle oli oluline kirjandus, maailmaklassika. Kool oli infoallikas, jutud koolikaaslastega. Kirjandushuviliste õhtud toimusid. Õpetajate Instituut oli tõeline elukool. Üritused ja teater andsid ka infot. Õpetajana töötades olid väljasõidud, ekskursioonid. Õpetajate jutt möödunud aegadest oli väga huvitav. Kuressaares toimus teatud õpetajatega suhtlus. Joonistusõpetaja rääkis paljust, näiteks Pariisist. Õpetajana oli number üks tegelikult õpilastega suhtlemine.

Meedia oli olemas, aga sel oli väga väike roll. Ajakirjadest meenuvad Kolhoositar ja Nõukogude Naine. Ajalehed olid jama täis. Nõukogude Õpetajat pidi lugema, koolis küsiti isegi tellimislehte. Kirjandusest sai mingisuguseid võrdlevaid momente, see oli ainus, mis mind päästis. Lugesin ka palju populaarkirjandust. Raadiost meeldisid olmesaated, meelelahutust ei mäleta, kas oli. Põhiinfo tuli inimestelt, vanematelt, ka lugedes, õpetajatelt. Telefone polnud kodus.

L. P.: Raadioklubis käisin, raamatutest lugesin nii jutu-, tehnika kui ajalooramatuid. Tahtsid raamatut, tuli suur pakk poliitilist jura kaasa, samuti ajalehtedega. Tehnika ja maateaduse raamatutega ei pidanud pahna ostma. Kerge muusika ja raadio olid koguaeg minuga, ka huumorisaated. Sundprogrammid olid muidugi raadios: rahvaste laulud, teiste sotsmaade muusika. Üritusi ja seltsielu oli palju. Suhtlus käis pere, sugulaste, koolivendade, töökaaslastega. Sõjaväes oli raskem: ajalehti kuigi palju käis, teatris sai käia (ei suudetud saale muidu täis müüa, käisime abitöödel, vabad kohad saime endale), teater pakkus suurt huvi. Kirjavahetus toimus perega. Telefoni keskjaama staabis töötades oli vaba voli helistada öösel.

Info liikus ajalehtede ja raadio kaudu, Ameerika Hääl ja Vaba Euroopa olid olulised: ei tohtinud kuulata, aga kuulati ikka. Ajalehest lugesin spordiuudiseid, ostu-müügi, kino-teatri ja abielulahutuste ning surmakuulutusi. Vahe oli ametlikest kanalitest ja suust-suhu infol. Suust-suhu muidugi pandi omalt poolt juurde. Kõige usaldusväärsem kanal oli oma silm ja kõrv. Tehnikatöökse toimusid erialased kursused. Sõpradega rääkisime silmast silma: teemadeks olid poliitika, päevateemad, tutvused, suhted. Kui parteiliinis oli sugulasi, siis sai vahel salajast infot. Kõik filmid, mis Nõukogude Liidus kannatas näidata, vaatasin ära. Isetegevusõhtud, kabaree, estrada. Klubisid oli palju. Välismaailmaga vaid raadio ühendas.

Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusväärsus

L. M.: Kodust sain vähe teadmisi kaasa. Telekat polnud, esimese ostsin dekreedirahaga. Raamatuid oli raske saada kätte. Küla peale oli üks telefon. Raadiod korjati ära. Peale Stalini surma saime uuesti raadio. Mõningad väljaanded olid tellitud. Sai usutud enamvähem kõike. Valetasid nad ikka, aga kergeusklikkust oli ka.

E. N.: Kodus oli täitsa palju raamatuid. Sõja ajal korjati raadiod ära, pärast sai tagasi. Poliitiliselt objektiivset ei kirjutatud midagi. Konteksti leida oli raske. Välismaailmaga sidet polnud: 1960ndatel jagati turismituusikuid üksnes valitutele. See oli suletud maailm.

A. S.: Poliitikast teadsime vaid kuulujuttude tasemel. Argielu küsimustest veidi rohkem. Kodumaa elust teadsime niipalju, et millised direktiivid tulid. Ümbritseva elu tundmine oli null. Oli valetamine, vassimine, asjade teistpidi keeramine. Kui hakkasid riigi või poliitika kohta uurima, tuli pahandus. Tollane elu oli nagu kinnises ruumis kompimine. Kodudes telefone polnud.

L. P.: Eestikeelseid tehnikaraamatuid eriti ei olnud, olid vanad. Raadio oli koguaeg minuga. Sõjavägi lõi paljud asjad elust ära, raadio näiteks, ajalehti kuigipalju käis. Teater oli kättesaadav. Tänu tööle sõjaväes oli telefoni kasutamise võimalus. Kui kinos oli hea film, siis pileteid polnud kerge saada. Isetegevusüritusi oli palju. Kõige usaldusväärsem oli oma silm ja kõrv. Kuritegevuse kohta info vaikiti maha. Kusagilt küsida ega nõuda polnud võimalik asjade kohta. Tänaval ei tohtinud suhelda välismaalastega, kui neid oli. Parteiliikmete sugulased said salajast infot. Välismaailm oli hämar.

Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad

L. M.: Vanaema oli mulle oluline infoallikas.

E. N.: Sport ja muusika olid mulle tähtsad. Tähtis oli, et ma õpin, teen tööd, saan leiva teenitud, mul on head sõbrad ja tegevus. Väärtushinnangud olid hoopis teised, ei tehtud eluks suuri plaane. Mõjutajad: muusika poole pealt kodu, vanemate musikaalne tutvusringkond. Igaüks elas vaikselt oma elu, polnud kusagilt eeskuju võtta.

A. S.: Ema ja vanaema hindasid haridust. Mõjutasid Õpetajate Instituut, kirjandus, suhtlus vanemate õpetajatega, nii kooli ajal kui ise õpetaja olles, kõige algsem hoiakute kujundaja oli aga vanaema. Rahast ja karjäärast ei teadnud ma midagi, ambitsioone polnud. Väärtushinnangud kujunesid kodus, lõplikult aga Kuressaares töötades.

L. P.: Huvi raamatute vastu oli enda sees olemas. Eks kindlasti oli eeskujusid, aga mälust on kustunud täiesti.

Perekonna ja kodu seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

L. M.: Kodust sain vähe kaasa. Pere tekkides oli pere tähtis.

E. N.: Ema oli konservatooriumis õppinud, läksin tema jälgedes. Isa luges palju, mina ka. Otseselt keegi lugema ei õhutanud.

A. S.: Ema ja vanaema hindasid haridust ja panid mu kooli. Vanaema teene, et juba väikse tüdrukuna tundis huvi kultuuri vastu. 11-aastaselt olid loetud Tõde ja Õigus, Koidula luuletused jne. Isa lõikas ajalehtede jutulisasid välja.

Tegevusalade ja huvide seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

L. M.: Töö raamatukogus võimaldas lugeda palju. Müüjana oli enesetäiendamine oluline. Olid kursused, kuidas käituda ja suhelda. Väljasõidud ja õppused.

E. N.: Muusikaõpingud ja tööotsad võtsid enamuse aja, vaba aega eriti ei olnud.

A. S.: Kirjandushuvilised koolikaaslased olid mul. Instituut oli mulle tõeline elukool. Instituudis õppides oli infovajadus peamiselt seotud erialaga. Kolleegid valgustasid mind oluliselt.

L. P.: Sõjaväes kadusid paljud võimalused ära. Sõjaväelane ei tohtinud ka midagi teada. Tehnikaalal töötades oli vaja juurde õppida pidevalt.

Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega

L. M.: Nõudmised olid väikesed, kõik olid ühesugused, vähestel oli midagi enamat.

E. N.: Nõukogude aeg ei lasknud suuri plaane teha. Väärtushinnangud olid hoopis teised. Ühiskond oli selline, nagu igaüks ta enda jaoks elas. Olid karjeristid ja need, kes kaasa läksid ühiskonnaga. Suletud ringis elasime.

A. S.: Tohtu aeg raisati koolis marksismi-leninismi teooriatele. Hirm saatis koguaeg, ei tohtinud valesid asju öelda.

L. P.: Välismaa raadiote kuulamine oli keelatud, suhtlemine keelatud, valitses tsensuur, küsida polnud kusagilt.

LISA 2

II põlvkonna intervjuude andmed

Intervjueeritud isikud teisest põlvkonnast:

II põlvkond	sünd	sünnikoht	elukoht 20. eluaastate alguses
A. M. (mees)	1958	Pärnu	Pärnu
K. P. (naine)	1955	Tallinn	Kunda
M. S. (naine)	1959	Rakvere	Tartu, Tallinn
M. P. (mees)	1957	Tallinn	Tallinn

Peamised teabevajadused

A. M.: Mind huvitas sport: sõudmine, iluvõimlemine, iluuisutamine, ma olin kõigist spordialadest huvitatud. Sel ajal huvitas väga see info, mis oli enne 1940ndaid. Huvitas ka see, mis oli väljaspool raudset eesriiet. Küllalt oluline oli, mis ümberringi toimus, ehkki maailm oli kauge. Kodulinna ja Eesti uudised olid mingil määral tähtsad, Venemaa asi ei huvitanud. Suure kodumaa uudised jätsid praktiliselt külmaks.

K. P.: Kundasse minnes puudutas teabevajadus igapäevast toimetulekut: kas vett on, kuhupoole tolm on jne. Üldpoliitiline olukord polnud tähtis, vaid suuremate kriiside puhul oli huvi jälgida. Polnud erilist huvi maailma sündmuste vastu. Pigem, et kuidas tehase lähedal, linnal, mis klubis toimub. Kui maailmas midagi toimus, jälgisime, aga omal käel ei otsinud tõest infot. Töö sellest ka ei sõltunud. Olulisimad olid uudistesaated. Vaimne info oli väga oluline, et mitte ära manduda ega kapselduda. Sai otsitud võimalusi käia ja teha. Tähtsam oli olmeinfo ja õppimisega seotud info. Arvan, et pidevalt muutuv info oli kõige vähemtähtis. Erialaselt pidi pidevalt täiendama, tol hetkel see ehk kõige olulisem.

M. S.: Mina lugesin algusest lõpuni kõik asjad, ju see infonälg oli nii suur. Alates kirjandusest ja lõpetades ooperiarvustustega. Vaimu jaoks info oli hästi tähtis: teater, kino, näitused, kontserdid. See info oli küll oluline, mis kusagil kuuldus, mida ajalehed ei kirjutanud, mõni rongiõnnetus vms näiteks. Raadios oli oluline soovikontsert, uudised, Vremjat vaadati ka.

M. P.: Huvi oli muidugi, aga infot polnud kusagilt saada. Kui ei saanud rääkida välismaast, kuna adekvaatset infot polnud, rääkisime raudselt millestki muust, palju käisime külas. Kool ja töö tekitasid muidugi uusi infovajadusi. Kulda väärt oli info, kust vorsti saada või uusi saapaid.

Põhilised teabeallikad ja nende roll

A. M.: Suhtlus toimus koolikaaslaste, sportlastega. Spordilaagrid pakkusid huvi, ikkagi teistmoodi kohad kui Eesti. Maal oli palju ajakirju, mis olid enne sõda ilmunud, nendest toimusid tõeotsingud. Põnev oli, eriti, kuna see oli keelatud. Vanadest majadest leidsin sellist materjali. Vabadussõjast sai lugeda ja muustki. Telekas mingid uudised olid, AK ja peale sõjaväge, kui vene keel suus, Vremja. TV-l ja raadiol oli tunduvalt väiksem roll kui praegu. Naised lugesid Nõukogude Naist, mina Kehakultuuri ja Pikrit, mis oli tollal hästi populaarne.

Vähe ajakirju oli, Kultuuri ja Elu lugesin veel. Lemmikleht oli Spordileht: seal olid numbrid, seal ei valetatud. Ainus allikas välismaa kohta oli Vaba Euroopa ja Ameerika Hää. Meremeheks läksin ka, et korrakski saada väljapoole.

Kirju kirjutati palju. Raamatuid lugesin hästi palju, ka spordiga seotud raamatud meeldisid. „Maailm ja mõnda” oli hea, sealt sain välismaa kohta kõige rohkem infot. Reklaami oli vähe, 1980ndatel hakkas midagi tekkima. Perest rohkem uskusin sõpru-tuttavaid. Klassikaaslased olid paljud Siberis sündinud, sealt sai infot. Natuke kultuuri vahel oli – teater, kino. Kinos käisin päris palju, 1980ndate alguses läks suur India vaimustus üle, tulid Prantsuse ja USA filmid, aga kõik keelatud kohad lõigati välja. Piletit oli raske saada. Mingil määral olid filmid infoallikaks.

K. P.: Suhtlesin kolleegide, koolipõlvesõbrannade, Tallinna sugulastega, viimastel oli palju vaimseid huvisid. Väga palju lugesin raamatuid, kõik entsüklopeediad olid olemas. Isegi lasteraamatuid ostime, kuna oli raske saada. Olulised olid ka raadio ja TV, et end eluga kursis hoida. Õhtuti uudised, Vene Vremja, ka AK. TV oli suhteliselt uus asi, kinos sai rohkem käidud, TV-st ei tulnud nii palju filme. Kodus käis palju ajalehti-ajakirju. Lehtedes oli koguaeg sama jutt, huvitavam tuli kaaslaste käest. Info levis kohaliku ajalehe kaudu ja suust-suhu. Ajakirjad olid veidi mitmekülgsemad kui lehed, raadio osa oli natuke väiksem, rohkem taustaks, aga näiteks Keskööprogramm oli küll kuulatav. Raadio puhul oli pigem juhuslik kuulamine. Tallinnas sai Soome uudiseid kuulata, Kundas ka, õppisin soome keele ära nii.

Pere ja sõpradega oli oluline läbi käia. Ühised peod ja külaskäimised olid olulisteks infovahetuspunktideks. Ka laiemad teemad olid seal jutuks. Suust-suhu infot liikus palju. Vanematega rääkisime rohkem sellist juttu, et mis suguvõsas toimus, eriti ei diskuteeritud, rohkem arutasime eakaaslastega. Ema reisis palju sotsmaades, rääkis palju sellest. Päris palju kirjasõpru oli, ka Eestist väljas. Telefoni polnud, helistamas käisime postis, aga suhteliselt harva. Kaugekõneautomaat asus kaugel, side oli üsna vilets. Niisama jutuaajamist ei toimunud sellega. Tänavaplakatid olid infoallikaks, lehe tagaküljel sündmuste kuulutused. Plaat kuulasime usinasti.

M. S.: Suhtlesin põhiliselt oma kursuse ja mehe kursusega, vanemad on alati lähedased olnud, mõned sõbrannad, kes ei õppinud Tartus, Noorte Hääle seltskond. Ühikas suheldi omavahel palju, ühikaelu oligi nagu sõpruskonna elu. Seksist rääkis kahe inimesega: Maire Aunaste ja Aini kursaõega. Lapse kasvatamise asju rääkisin õe ja ämmaga. Tudengitega rääkisime tihti kirjandusest, teatrist, raamatutest, poliitiline info tuli rohkem Noorte Hääle seltskonnast, ehkki mitte päris otse. Iga asja jaoks oli oma allikas.

Kuna õppisin, siis olid olulised kooliraamatud, sai palju raamatukogus istunud, lehed käisid (aga Rahva Häält ei loetud!). Lehti loeti, va TASSi materjalid. Lehtede ja raadio infoga olin hästi kursis, sellega, mis ümberringi toimus. Päev algaski sellega, et osteti leht, ennekoike Edasi. Ajakirjanduses huvitas telekava, kino-, teatri - ja kontserdikava, ilmateade, naljanurk, TASSi karikatuurid. Ridade vahelt nopiti mõtteid, mida sai edasi arutleda. See oli omaette kool- kuulasid ära, mis öeldi, ja mõtlesid siis, et mida see tähendada võis. Kuna õpe oli pigem filoloogia, tuli lugeda tohutul hulgal raamatuid, kõik jooksid poodi, kui mõni uus ilmus. Raamatuid õudselt palju osteti. Sirp muidugi, Teater.Muusika.Kino, Looming: ei tulnud kõne allagi, et neid poleks läbi lugenud. Aga teater, kino, kontserdid: need olid ikka igapäevaste radade sees. Kõik, mis vähegi lugeda-kuulata andis seda jälgisin. Kui kinos oli Eesti film, mindi kinnisilmi vaatama, see oli nagu aamen kirikus.

Välismaa kohta oli infot pigem suusõnaliselt, kui isa käis kusagil või Inglismaa tädi tuli külla. Argielu küsimused olid tähtsamad – et kui õnnestus osta kaks tekikotti või rätikuid kusagilt. Venemaal ja Lätis sai ülikooli ajal käidud, aga mis sealgi teisiti oli. Kirikust ja piiblist ei räägitud kodus, jõuluõhtul käidi vastalisuse märgina.

M. P.: Suhtlesin sõprade, sugulaste, koolikaaslaste, naabritega. Tutvused tulid kergesti. Oluline oli suust-suhu info. Midagi ikka liikus. Inimesed olid olulised infoallikad, vanematega arutati ka päevateemasid, avaldati arvamust. Eakaaslastega räägiti poliitikast, rahast, meeste vahel naistest. Peod olid head infoallikad, inimesed olid avameelsemad, teadmisi jagati rohkem. Konkurentsi polnud. Väljapoolset infot saime Soome kaudu.

Väga palju käisin kinos ja teatris, vaatasin pea kõik filmid ära. Huvitasid veel näiteks laulupeod, hipodroom, kross, suusatamine. Keskkooli ajal oli mul abonentpilet klassikalise muusika kontsertidele. Tv-st vaatasin Soomet, filme, infot oli ikka üksjagu. Vene ja eesti kanalitest suurt midagi ei tulnud. Soome TV oli number üks. Pandi saated olid ka päris head. Raadiot sai koguaeg kuulatud, info sarnane, mis ajalehtedes, aga aeg-ajalt lipsas mõni pärl siiski läbi. Pahnast pidid iva üles leidma. Tegelikult mina lugesin ka palju: 12 aastaselt ostsin oma taskuraha eest „Seiklusjutte maalt ja merelt”. Nõmmelt kooli sõites ostsin ajalehed kaasa, tunnis lugesin. Need ja raadio olid ainukesed infokanalid. Teleka ostsin 1975.

Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusväärsus

A. M.: Meediast peale punase jutu midagi ei tulnud. Tsensuur praakis suure osa välja, infot väänati. Suust-suhu infot usuti rohkem kui meediat. Raadio roll suurem kui TV-l. Juurdetulevat infot oli väga vähe, polnud sellist infotulva, erialast sai siit-sealt noppida.

Telefoni meil polnud, käisime inimestel külas. Suure isamaasõja veteranid ja invaliidid said. Ilukirjandus oli kallim kui muu. Kontserte oli vähe, vahel teater.

K. P. Kõik käis läbi tsensuuri, alati seda ei uskunud, aga ise ka vaeva ei näinud. Meedia oli tendentslik, palju oli sõjateemat. Otsest meelelahutust palju polnud. Tollal ei osanud analüüsida meedia usaldusväärsust, võtsin palju asju tõe pähe oma lihtsameelduses. Midagi polnud halvasti ja polnud põhjust otsida tõe.

M. S.: Ei adunud ise selle kõige sees olles, et ajakirjandus oli poliitiline süsteem, isa-ema ei rääkinud sellest, mis perega juhtus või mis oli enne Vene aega. Aga see oli õhus. Ei olnud ju näinudki muid ühiskondi, Dallas jooksis, aga ilus välismaa tuli päevakorda alles siis, kui tekkisid kokkupuuted sellega. Ridade vahelt vaid üht-teist sai lugeda. Kui kõik teadsid, et uudis pole see, mida ette loetakse, siis jälgiti, mis näoga diktor loeb, pidev kahtlustamine käis. Noorte Hääle korrektooris me ei rääkinud oma suhtumisest tekstidesse, kuid see väljendus pilkudes, hääletoonis. Telekat ühikas polnud ja erakas ammugi mitte.

Teater oli tollal nii odav, et isegi üliõpilased käisid lõdvalt teatris. Seksialast kirjandust polnud, emalt ja arstilt ei julenud küsida, Aunaste oli kursusel vanim, tema jutte kuulasin. Lapse kasvatamise asju rääkisin õe ja ämmaga. Suust-suhu info oli ualdusväärssem, lastekasvatusraamatud ajasid teist juttu kui ämm, ometi oli loomupärane usaldus kirjalike tekstide vastu. See tekitas segadust. Naiivsed olime. Putkast helistati, telefoni sain siis, kui mul oli juba kolm last. Silmast silma suhtlemine oli, kellel telefon oli, need suhtlesid palju. Kirjutasin emale palju ja tema mulle. Kursaõdede, õe, sõbrannadega kirjutasime.

M. P.: Ameerikast ei teadnud midagi, aga välismaa oli „in” (Soome, Rootsi). Kodus telefoni polnud, putkas käisin helistamas, seal olid järjekorrad. Telefoni kui said, see oli ilmaime. Soome TV-d sai näha alates 1975. Tädi elas Rootsis, tema poeg käis kaks korda Eestis, Burdat saadeti, seal oli mõningasi reklaame, minagi lehitsesin, kõva taplus käis selle ümber. Ükskord saadeti toidupakk, sain salaami vorsti. Mänguasju saadeti. 1970ndatel tuttav käis Egiptuses, ma olin nii kade ta peale, et täitsa lõpp. Pidid teadma, kellega sa mida räägid, kõva häälega ei tohtinud kusagil midagi rääkida, said linnukese kirja. Sirpi oli raske saada, Kultuuri ja Elu ka mõnevõrra. Tavaliste ajalehtedega polnud muret. Raamatuid ei otnud valimatult.

Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad

A. M.: Sport, perekond (väike laps). Spordis olid omad eeskujud.

K. P.: Suurim mõju oli vanematel, et mis nemad oluliseks pidasid. Siis sõbrad. Sõprusringkonna arvamus oli oluline. Pereliikmete saavutused olid eeskujuks, oli professoreid

ja teisi. Arvasin, et ega ma ei pea halvem olema. Mõju oli ka ühiskonnal: ka Kundas tahtsin olla keegi, ühiskonna kiitust pälvida. Kool ka teatud määral mõjutas, kuigi selle osa suhteliselt väike.

M. S.: Noorte Hääle seltskond – seal sain head eeskuju ja see seltskond mõjutas rohkem kui kursus. Õppejõud on ka väga palju mõjutanud, oma kateedri inimesed. Peegli (Juhan Peegel) pealt sain aru, mida tähendab üks tark ja haritud mees. Materiaalsetest hüvedest ei mõeldud, kõik olid võrdsed. Laps pani paljule omad piirid.

M. P.: Põhilised väärtused olid maja, auto ja suvila. Sisuliselt olid väärtused materiaalsed. Väga in oli Fischer- see mees mulle meeldis, ja ise mängisime palju malet. Pähe taoti punaseid sadiste, aga nemad polnud mingid eeskujud. Näitlejatest meeldis Baskin, bändidest Kuldne Trio, Kukerpillid. Kirik mind eriti ei huvitanud, kuigi vanaisa oli väga usklik mees.

Elukoha seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

K. P.: Tallinnast tulnuna oli Kundas võõras keskkond, sugulasi seal polnud, suhtlesime peamiselt kolleegidega. Linn jäi võõraks ka siis, kui hakkasime intelligentsema seltskonnaga suhtlema. Polnud lastetuid paare, kellega suhelda. Käisin rohkem läbi koolipõlvesõbrannadega Tallinnas.

M. S.: Kodus vaatasin natuke Soome uudiseid küll. Tartusse elama minnes võõrduisin suguvõsast suhteliselt ära, mehe suguvõsaga käisime rohkem läbi.

M. P.: Naiivsus sõltus ka sellest, mis koolis keegi käis.

Perekonna ja kodu seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

A. M.: Vanemad püüdsid õpetada, aga mina tegin risti vastupidi, vaatasin maailmale teistmoodi, ise olin tark enda meelest. Probleemide korral pigem sõbrad-tuttavad, uskusin rohkem neid.

K. P.: Muusikaõpingud, kuna ema on ka muusikaharidusega, vanaema oli muusik, ema tutvusringkond. Haridus polnud ühiskonnas primaarne, aga ma tahtsin eriala lõpuni õppida, sest suguvõsas oli palju haritud inimesi ja see tundus normaalne. Aktiivne eluviis tuli kodust kaasa: pidevalt käisin tennis, laulsin, komsomol, pioneerilaagrid, mind julgustati.

M. S.: Kodus ka loeti hästi palju. Huvi raamatute vastu on mul varasest noorusest. Isa luges saksa ja inglise keelt – tema kaudu oli pilt välismaailmast natuke parem kui muidu oleks olnud. Mõlemad vanemad olid laia silmaringiga. Ülikooli ajal olid jutud nendega aga pigem

praktilist laadi: et „kas sul raha on ja me saadame kartulit”. Suguvõsa pidudel arutati igasugu asju, lapsed said alushoiakuid ja suhtumisi. Meie kodus tegeles lastega isa, temaga sai räägitud teatrist ja koolist ja muusikast. Tõlkisime koos inglisekeelseid laulusõnu. Ema rääkis palju minevikust, isa rohkem olevikust. Kuulasin pealt, kuidas isa ja Ain poliitikast rääkisid. Laps pani paljuski piirid. Kordamööda hoidsime last, see võttis suure osa ajast.

M. P.: Ema lugese palju ja oli palju laulusõnu tal, vanatädiga suhtlesin palju ja seda “vana aja kooli” jäi külge.

Tegevusalade ja huvide seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

A. M.: Tegelesin aktiivselt spordiga (sõudmine), see täitis suurema osa päevadest, eriti muid huvisid polnud, elu möödus laagrites. Õhtuti oli pereelu, aga suur väsimus. Natuke kultuuriprogrammi vahel oli. Spordiga seotud raamatud ka meeldisid.

K. P.: Kaugõpe muusikaakadeemias, Kunda muusikakoolis muusikateooria õpetajaks olemine pluss klubis ansambli juhatamine: vaba aega suurt ei jäänudki. Hobide jaoks ei jäänud aega. Päeval oli palju suhtlemist, õhtul muutusin inimeste suhtes valivaks. Töökoht ei tekitanud ka uusi infovajadusi, teadmisi oli niigi piisavalt. Info polnud töötasandil primaarne, tähtsamad olid teadmised. Huvi asjade vastu oli pigem isiklik.

M. S.: Peale kooli ja lapse päevadesse suurt ei mahtunud, aga kõik Vanemuise etendused vaatasime ära, palju näitusi, vahel käisime kinos. Arvasin, et must saab kultuuriajakirjanik, suhtlesin seetõttu kunstiringkonnaga, kõigest oli ülevaade koguaeg: mis näitused, mis muuseumis jne. Ülikool avas alles minu silmad: erialaloengutes oli palju näiteid välismaa kohta ja see tekitas huvi ja küsimusi. Enne ülikooli ei tundnud maailma vastu üldse nii palju huvi. Maailm oli kuidagi hoomamatu.

Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega

A. M.: Meil oli ju väärakas maailmapilt sel ajal. Väga nõme periood oli. Informeeritud oli hea olla, aga seda välja paista lasta oli ohtlik.

K. P.: Tol ajal ei olnud haridus primaarne, tööd sai ka ilma erilise hariduseta. Ühiskond oli suhteliselt abivalmis, mina isiklikult ei tundnud kunagi poliitilist survet, ehk erialast tulenevalt. Kindlustunne oli suur, puudus mure homse pärast. Puudus info selle kohta, mis mujal toimus, olime rahul sellega, mis oli.

M. S.: Maailmakodaniku tunne täiesti puudus, nagu tänapäeva noortel. Elasid nagu mutt oma urus – tööle ja koju. Argielu küsimused olid tähtsamad: et kui õnnestus osta kaks tekikotti või rätikuid kusagilt. Ideoloogiline surve oli nii suur, et mõjutas paratamatult. Ei saanud aru asjust, sest maailm oli nii kitsas, puudus kõikehõlmav maailmapilt. Inimesed olid hirmul ka. Naiivsus pluss hirmulolek võib anda kohutava tulemuse. Suures osas inimene ikka päästab oma nahka. Tundub, et millest me üldse rääksime – polnud õhus niimoodi ühiskondlikke teemasid nagu praegu, aga olime harjunud sellise aeglase eluga, et ümberringi suurt ei toimunud. Ajakirjandusel polnud sellist rolli nagu tänapäeval, ometi kõik ostsid seda meeletult.

M. P.: Kuidas me oskasime ridade vahelt lugeda! Kõik naljad olid hoopis teistsugused. Elu oli hall. Sel ajal polnudki millegi poole püüelda, kui et parema töökoha. Ei midagi globaalset. Kahetsen, et inglise keelt ei õppinud. Info on praegu raha, aga tollal – mis sa tegid selle infoga? Info ei maksnud mitte midagi. Lõuad tuli õiges kohas kinni pidada.

Teabevälja struktuur

K. P.: Fundamentaalne ja spetsialiseeritud kiht olid ehk enam-vähem ühesuurused, kokku $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{4}$ oli operatiivne info.

M. S.: Argist infot oli tollal peas kõige rohkem vast. Eriti ei analüüsinud, olin rohkem vastuvõtja rollis. Ka ülikooliasjad. Kool, laps, toimetulek, suhted mehega – selle ümber keerles mõttemaailm.

M. P.: Arvan, et fundamentaalne kiht oli ülekaalus.

LISA 3

III põlvkonna intervjuude andmed

Intervjueeritud isikud kolmandast põlvkonnast:

	sünd	sünnikoht	elukoht 20. eluaastate alguses
R. P. (naine)	1981	Tallinn	Tartu, Tabivere
M. P. (mees)	1982	Tallinn	Tartu, Tallinn, Uppsala
K. M. (mees)	1980	Pärnu	Tartu
M. S. (naine)	1984	Tallinn	Tartu, Tallinn

Peamised teabevajadused

R. P.: Ülikooli tulles tekkisid akadeemilisemad huvid ja infovajadused, sain külast välja, käisin palju raamatukogus. Sotsioloogia tuli kõrvalerialana ja see hakkas huvitama. Töösajadega pean kursis olema. Perega toimuv on oluline, kohalikule vallalehele viskan pilgu peale, koolis toimuv on tähtis ja vajalik, päevapoliitilised küsimused – hoian end kursis vaid, väga oluline pole. Pere on oluline, maailma asjad jäävad praegu kaugeks. Maailm on kõige vähemoluline, Tartu on kõige tähtsam ja siis Eesti, aga pigem Eesti kui Tabivere, kus ma elan. Poliitika pole huvitav, tihti rumal mula, pigem huvitavad elulised artiklid. Poliitika on oluline siis, kui on mingid ennast puudutavad seadused: sotsiaalküsimused, elatustase, see on huvipakkuv. Ma ei mõtle väga globaalselt, pigem on olulised isiklikud kontaktid. Kliendilehed huvitavad, et kus mida head äkki pakutakse, mida võiks endalgi vaja minna. Söögit tegemise retsepte on hakanud meeldima otsida, suhte probleemid huvitavad. Suhtlemine on oluline, aga kuna tööpäevad on pikad, siis jääb vähe aega. Vestlused sõpradega on vajalikud.

M. P.: Raamatuid loen, reisida meeldib õudsalt, toredate inimestega kohtuda. Jälgin infot ümberringi toimuva kohta, aga passiivselt. Eelkõige huvitab Tallinn, siis sündmused Tartus, mujal Eestis huvitavad majandusega seotud küsimused. Aeg-ajalt jälgin Rootsi uudiseid. Huvi

sõltub teemast: globaalsemad, Euroopa ja Venemaaga seotud teemad olulisemad, viimasel ajal pole Eesti ühiskonnas olnud kõitvaid teemasid. Tartusse tulles oluline info elamispinna, Tartu kohta, erialane info, nii õppeainete kui raadiotöö jaoks.

K. M.: Tegelikult ma ei vaja mingisugust infot, see on müüt, et seda hirmsasti vaja on. Öelda, et sõna on müüt, on sama, nagu ütlevad keemikud, et keemiast algas kõik ja filoloogid, et keelest algas kõik. Praegu on vaja saada teada, et bussid käivad, kool toimub, millal pean seltsis olema, mis ajaks koolitööd on vaja teha, mis poes müüakse. Läheb korda info, kus keegi analüüsib ühiskonda, aga adekvaatselt, mõistlikult, argumenteeritult. Seda on vähe. Enamus, mis ümbritseb, on müra.

Kuna ma võin ennast ajakirjanikuks nimetada, siis on selline infovajadus, et kust leida midagi, millest toota teksti. Sest elada on vaja, see ongi ehk suurim infovajadus. Puhtalt enese elatamiseks. Ja mind huvitab, mis raamatud on ilmunud. Mind päevaprobleemid eriti ei huvita, vaid pikemad probleemid ja küsimused, kas nii on õige. Aga meediatööstusest seda ei leia, pead ise leidma. Financial Times on jube hästi tehtud leht, Õdoti farmis töötades ostsin kohutavalt palju lehti. Sealt tekkis see harjumus hoida ennast kursis. Kahju, et prantsuse ja soome keelt ei oska. Tahaks lugeda Baltikumi lehti, aga kahjuks ei oska keelt. Skandinaavia asjad huvitaks ka. See, mis enda ümber toimub, igapäevane argiinfo on kõige olulisem.

Ühiskonnas on samas suured muutused, aga kui palju nad mulle tegelikult korda lähevad? Näiteks 09.11.2001 – mille pärast meil paanika oli? Laias plaanis läheb korda, aga need on nii hoomamatud probleemid, ei tunneta neid. Pole mõtet luua illusioone, et ma muretsen universumi tuleviku pärast. Need probleemid pole mulle ihule lähedal. Vabal ajal üritan puhata infost, see on väsitav.

M. S.: Hea, kui kord päevas saab uudiseid kuulata, et maailmaasjadega kursis olla. Neid teemasid lahatakse ka koolis, juba sellepärast on hea kursis olla. Kulub ära ka tuttavatega suheldes. R-kioskite juures tekitavad huvi suured pealkirjad. Maailmauudised on tähtsad, aga kolmandal kohal, sest otseselt ei puuduta. Kui lähedane läheb mõnda riiki, siis saavad selle maa uudised kohe olulisemaks. Kui neid on rohkem ära, muutuvad maailma uudised lähemaks. Kõige vähem läheb korda poliitika, kui pole käimas midagi erilist. Sotsiaalvaldkond, haridus ja kultuur on kõige hingelähedasemad. Ühes loengus vaatame alati BBC uudiseid, huvitav, aga ise ei hakkaks kunagi Aafrika või Araabia kohta uudiseid otsima, olen harjunud nende riikide uudiseid saama, mida meie meedias kajastatakse. Meedia on teinud maailma väiksemaks kohaks, kui see tegelikult on.

Isiklikud huvid on seotud lähedastega, siis tuleb olukord Eestis. Loen Üliõpilaslehte ja Universitas Tartuensist, et olla kursis koolielus toimuvaga. Kui üles ärkan, teen arvuti lahti ja

vaatan, mis mulle kirjutatud on. Iga päev helistan emaga, kuulan pereuudiseid, kas vanavanematega kõik korras ja raseda õega. Kui Lauriga koos pole, helistan talle ka. MSN võimaldab suhelda sõpradega, kellega pole harjunud telefoni teel suhtlema. Suhtlemine on hästi tähtis, tahaks, et selle jaoks oleks rohkem aega. Kolm lähemat sõbrannat on välismaale kolinud, suhtlemine on läinud arvutipõhiseks: telefon on ju kallim kui meilide saatmine. MSN on tänuväärne, aga üldiselt arvuti teel suhtlemine ei kompenseeri näost näkku suhtlemist. Suusõnaline info on oluline, korterinaabriga vahetame uudiseid, infot, kogemusi, soovitusi. Postkastist saab infot pakkumiste kohta, et kus midagi soodsat. Nii palju kui olen kätte saanud, olen sirvinud Tartu linnalehte, bussiajad, sooduskupongid seal. Kui on kohe midagi vaja, helistan 1182, kui midagi defitsiitset tahan, kuulan maad tutvusringkonnas. Vaimne info on väga oluline, ideede ja loovusega on kergem läbi lüüa, teistel on sinuga huvitavam. Samas ei tohiks olla *wannabe*. Ka meelelahutus on oluline – saad uusi emotsioone, midagi uut, väljaspool enda kogemust. Teater ja raamatud on ju teiste kogemused. Alati loen söögikohtade tutvustusi ja retsepte. Kultuuri- ja toiduteemad on võrreldes poliitikaga mõnusa kiiksuga. Kolumne loen ka, päevakajalisi. Reklaame vaatan huviga, sõnumit ja kujundust. Kodumajas võtan suurest korvist reklaame, vaatan, mida pakutakse. Nii suuline kui meediainfo on oluline, aga sõprade ja pere öeldu puudutab isiklikult rohkem. Kui uudiseid ja infot poleks, ma arvan, elu jääks seisma. Kasvõi suur osa suhtlusest käib ümber selle, mis kusagil toimub.

Põhilised teabeallikad ja nende roll

R. P.: Ajalehtedest ja TV-st saan ennast huvitavate küsimuste kohta infot, hommikuti tööl sirvin ajalehed läbi, õhtul kodus vaatan teleuudiseid, rohkem ei jaksa. Loen Tervis Plussi, Postimeest ja Äripäeva paberkujul töö juures. Internetis loen naistelehti. Kohalikule vallalehele viskan pilgu peale, kliendilehed huvitavad. Nädala sees palju ei jõua, aga kui juhtub vaatama, siis hea meelega mingit dokfilmi. Internet pakub nii palju, aga ei oskagi seal midagi teha: kindlad saidid on välja kujunenud, kus käin. Saaksin vabalt ilma hakkama, ise midagi alla ei lae. Sageli vaatame Viasat Explorerit, seal on tõsielulised saated, populaarteaduslikud, õudselt meeldivad. Seepi ei vaata üldse, hea meelega kuulan Olukorrast riigis, kui peale satun.

Keskikoolis lugesin rohkem ja telekat vaatasin rohkem, käisin palju raamatukogus. I-II kursuse ajalehed ei käinud, lugesin kodus, alati pole ka telekat olnud. Nädalavahetustel olen sageli sõprade juures ja väljasõitudel. Suhtluskond on töökaaslased, paar kursaõde, Antoni

sõbrad ja nende naised, paar trennikaaslast, Antoni ja oma vanemad, lähemad sugulased. Sugulastega ei suhtle sageli, vennaga küll MSNi teel. Töösajad väljaspool tööd ei mõjuta. Vestlused sõpradega on vajalikud, aga need pole maailma küsimused. Infoallikatena on sõbrad olulisemad kui pere ja sugulased, emaga suhtlen 3 – 4 korda nädalas, olulisematest asjadest, töökaaslastega olen palju koos ja tühjast-tähjast tulevad olulised asjad välja.

Koolil pole olnud kuigi suur roll, silmaringi muidugi on laiendanud ja uusi teadmisi, aga pigem akadeemilisel tasandil. Kirjandusel pole ka praegu suurt rolli. TV, raadio, ajakirjandus on kõige suuremad infoallikad praegu. Internet ja sellega seotu pole oluline allikas. MSN mingil määral. Reisimine pole ka infoallikas praegu. Telefon on igapäevane ja vajalik infokanal, teatud mõttes asendamatu. Rämpspostist leiab teinekord päris häid pakkumisi, telereklaame ei kannata, ajalehereklaamid on paremad, asjalikumad. Tänavareklaami eriti ei jälgi, alati vaatan kaubanduse pakkumisi, olen neid ka ära kasutanud, hea kiire viis kaubani jõudmiseks.

M. P.: Suhtlusringkonnaks on koolikaaslased erinevatest koolidest, korporatsioonikaaslased, naabrid, sõbrad, töökaaslased mingil määral, pere (ema-isa enim), sugulased (vanavanemad). Kaugemalt kui vanemad ja vanavanemad suhtlen kuidas kunagi. Rohkem sõpradega kui vanematega, MSNi teel rohkem. Eestis olles igapäevaselt, välismaal olles vähem. Olulised on e-mail, MSN, telefon. Näost näkku suhtlen rohkem nendega, kes lähikonnas on. Vanematelt saadud info pole nii oluline, aga kindlasti saan nende eriala puudutavat infot just neilt. Koolikaaslastega räägin rohkem kooliteemadel, sõpradega rohkem üksteise tegemistest.

Internetist vaatan meili, enne seda sirvin ajalehed läbi (natuke sise-, eelkõige majandusuudised, koomiksid). Internet on number üks allikas selle kohta, mis kus toimub. Internet on üldse peamine allikas, raamatuid-ajakirju on kõvasti vähemaks jäänud, teater-kino-kontserdid – seal ikka käin, aga mitte palju, tahaks rohkem. Põhjuseks on ajanappus, mõnel puhul raha. Töö jaoks andis kool baasi. Kool pakub spetsiifilisemat, töö laiahaardelisemaid teadmisi. Eesti raadiosaadete kohta ei oska midagi öelda, raadio on rohkem taustaks, pole süvenenud sellesse. TV ja raadio pole praegu olulised. Reklaami vaatan selle pilguga, et kuidas on tehtud. Suhteliselt vähe reklaamide kaudu saan infot, aga kui saan, siis midagi kasulikku, näiteks mõne kontserdi kohta. Viimasel ajal pole eriti lugenud, aga meeldivad ajaloolise taustaga raamatud. Klubid-ühingud pakuvad rohkem *inside* infot. Kino pole infoallikas. Kirik ja piibel on minu jaoks pea olematud. Reisid on infoallikaks rohkem mulje tasandil. Mobiil on pigem viimane lüli, et midagi kokku leppida.

K. M.: Suhtlusringkonna moodustavad oma osakonna, teaduskonna inimesed, nüüd EÜS, mõned varaemad tutvused. Kõige regulaarsemalt suhtlen oma tüdrukuga, palju

seltsivendadega, kooli algul oli palju kursasuhtlust. Muude sugulastega suhtlen üsna vähe, onupojaga veel. Ainult sellepärast, et keegi on sugulane, ma temaga ei suhtle. Meediaga on nii, et kui ise näed, kuidas seda tehakse, siis võib sealt oskusi õppida, aga info mõttes on see pigem foon. Info oleks see siis, kui sel oleks mingi tähendus minu jaoks. Näen läbi, mis peitub nende tekstide taga. Lehti enam ei telli, 50% on reklaam, loen internetist, 2 – 3 lugu, ülejäänud on sotsiaalporno.

Kõigepealt vaatan arvamusekülje üle. EPL erilehtedest on vahel midagi huvitavat lugeda. Kui juhtun raamatukokku, vahel sirvin Financial Timesi, Economisti. Sirp oli varem tellitud, aga siis sai kõrini. Minu jaoks pole meedia väga tähtis, isegi Internetist leiab huvitavamaid asju. Kui mul Eesti lehtedest sai villand, hakkasin otsima mujalt: leidsin ühe NY lehe The Village Voice, lahe kui keegi ilmutab vastumeelsust opositsioonile. Eesti lehtedes vaatan ära poliitilised asjad, näiteks kui valitsus vahetub. Vene lehti olen ka sirvinud, need on ka suhteliselt huvitavad. KesKus on väga lahe leht, ehkki omas võtmes. Telekas on, aga AK jääb nägemata, kuna ETV-d ei näita, sagedused paigast ära, BBC on ja Arte, CNN on väsitav asi, ehkki Larry Kingi show on päris hea.

Teatud muusika meeldib vahel, aeg-ajalt käin teatris, peaks rohkem käima. Iroonia meeldib. Kinos aeg-ajalt käin, aga pigem Euroopa ja dokfilme vaatamas. TV filmid ei lahuta meelt, mind vist meelelahutus ei huvita. Peenelt vaimukas asi lahutab meelt. Näiteks Ärapanija. Ka raamatud on vahel väga nauditavad, mõned suuremad kontserdid. Mind huvitavad huvitavate mõtetega inimesed, tõe nagoonii ei leia, aga vähemalt, et mida arvatakse. Reklaam on selles mõttes infokanal, et vaatan, mis on moes, huvitav on jälgida ideid, mida üritatakse levitada. Ise kardan, et lasen pakkumised mööda, sest ma ei viitsi jamada. Üritustest saan infot pigem sõpradelt ja listidest kui reklaami kaudu. Telefon on oluline, lugude jaoks teen intervjuusid, niisama ka. Ilgelt häiris, kui Res Publica reklaami tuli telefoni mul. MSN on hea asi, Orkuti kasutan. Need inimesed, kellega pole kooli lõpust saati suhelnud, nendega on seal hea suhelda. Sest kui tihti sa ikka helistad. E-mail on väga oluline, meeldib rohkem kui telefon. Võidab aega ka.

M. S.: Suhtlen vanade klassikaaslastega, ülikoolist saadud tuttavate ja kursakaaslastega, soomlastest tuttavad on ühise sõbra kaudu, juhuslikult tuttavaks saanud inimestega. Ema on mu kõige suurem sõber, ülejäänud sugulastega suhtlen kokkutulekutel, kartulivõtmistel, vanavanemate juubelitel. Saaremaa sugulastega on alati lõbus, vanaemapoolsete sugulastega räägime rohkem poliitika ja surmateemadel.

Viimsi vallaleht on väga kasulik kohalike asjadega kursis olemiseks.

Enne ülikooli Interneti väga ei kasutanud, pigem otsisin koolitöö jaoks materjali, saatsin meile, suhtlesin MSNis. Telekas mängis pidevalt. Tartus mul telekat ei ole, selle vaatamist on vähemaks jäänud. Lugeda on alati meeldinud, enamuse infot saingi ümbritsevast keskkonnast ja raamatutest. Ajalooline romaan on kindlasti infoallikas, hea on teada, kust asjad pärinevad. Kaur Kender ei paku midagi peale roppude sõnade ja mehe arusaama armastusest. Filosoofilised raamatud avardavad maailmapilti, ajakirjanduse ja PR raamatud on huvitavamad, elulähedasemad. Raadiot ise kodus ei kuula, seetõttu saan sealt vähe infot, kuulan siis, kui keegi teine kuulab. Köidab siiani lugemine, igas mõttes enese arendamine. Näitustel püüan käia nii tihti, kui võimalik. Kasvõi 15 minutit. Kinos meeldib käia, teatris meeldib, kuigi sinna tihti ei satu. Tartus on allikateks põhiliselt Internet, vahel harva TV, teatud määral loengud. Tallinnas ajakirjandus ja TV. Ema jätab vanad ajalehed mulle alles, olenevalt ajast loen või sirvin. Internetis on oluline esmalt neti.ee, siis Google, tihti EPL online.

Kodumajas võtan suurest korvist reklaame, vaatan, mida pakutakse. Nii suuline kui meediainfo on oluline, aga sõprade ja pere öeldu puudutab isiklikult rohkem. Kui vanaema räägib mõnd uudist, on sel teistsugune emotsioon juures kui ajalehest loetul. Telefonil suur roll infoallikana, kui kõneminut oleks odavam, eelistaks seda MSNile. Reisiksin palju, kui ma saaksin. Kuulun Kaarli kogudusse, ka kirik mõjutab mu ellusuhtumist, leerikool õpetas palju ja pühapäevahommikused jutlused. Sageli oli see huvitav kuulata. Minu meelest on piiblis iga elusituatsiooni kohta mingi looke. Usun jumalasse.

Teabeallikate kättesaadavus ja usaldusväärsus

R. P.: Infot on piisavalt, aga mida usaldada ja mida mitte? Poolt usud, poolega saad petta. TV, raadio ja ajakirjandus on kõige olulisemad infoallikad ja piisavalt kättesaadavad ka. Ainult päris kõike ei saa usaldada, pilk peab olema üsna kriitiline. I-II kursus ajalehed ei käinud, lugesin kodus, alati pole ka telekat olnud. Hommikuti tööl sirvin ajalehed läbi. Tallinna teatrid jäävad kättesaamatuks. Mis puudutab kino, siis mõttetute filmide peale ei raatsi raha raisata. Reisimine pole praegu allikas, pole aega ja võimalusi. Kodus lauatelefoni pole, tööl ajan sellega asju. Infot nii palju praegu, et ma ei viitsi süveneda, ei viitsi olulist välja sorteerida. Pinnapealseks on muutunud, ma ise samamoodi. Vajalik võib jääda märkamatuks, inimesed loobuvad otsimast.

M. P.: Internetti ei saa võtta tõsiselt, selle usaldusväärsus varieerub. Suht palju usun igasugu riiklikke kanaleid, väikse reservatsiooniga küll, USA ja Vene omasid eriti ei usalda. Suulise teabe puhul sõltub usaldusväärsus inimesest, kes räägib. Ajalehe puhul on vahe, kas see on PM või SLÕ. Ei arva, et valesti kirjutavad, aga see on rohkem *joke*. Üldiselt leian vajaliku kiiresti üles, infoküllus pole minu jaoks probleem. Tuleb siis tuleb seda infot, lülitan ennast selle koha pealt välja. Side välismaailmaga on olnud hea, viimasel ajal olen seal palju elanud (Rootsi, USA).

K. M.: Puuduliku hariduse probleem: et mõista filosoofiat, asju, seda pole ei keskkoolis ega ülikoolis antud, sellist haritust. Tahaks lugeda Baltikumi lehti, aga kahjuks ei oska keelt. Infotulva suhtes lähevad meeled tuimaks. Nagunii on kindlad asjad, mida olen harjunud jälgima. Eks see ole see, kui palju sa seda enda sisse lased. See, et nüüd on infotulv, meenutab seda, et nüüd on terrorismioht. See tulv lõpeb täpselt siis, kui lülitad raadio välja. Tänaval on palju reklaame küll võrreldes varasemaga. Tulva on tunda valimiste ajal, siis on raske end välja lülitada. Olen siiani hääletanud nende poolt, kellel on kõige vähem reklaami.

M. S.: Mina tahaks rohkem reklaami erinevatest kursustest, aktiivse ajaveetmise reklaame. K-Raua asemel kasvõi joonistuskursuste reklaami. Reisiksin palju, kui ma saaksin. Mulle meeldib, et infot on palju, olen rahul selle hulgaga, mis pakutakse. Delfit ei usalda ega SLÕhtulehte. Telefonil suur roll infoallikana, kui kõneminut oleks odavam, eelistaks seda MSNile.

Suuremad mõjutajad, väärtuste ja normide kujundajad

R. P.: Anton, teatud määral ema, mingil määral töö, meedia ilmselt alateadlikult, koolil on kindlasti mõju olnud, seda lihtsalt praegu ei tunneta. Enne ülikooli olin ääretult sinisilmne, ei teadnud, mis tegelikult maailmas toimub. Keskkoolis mõjutas ema rohkem, ka vanaema.

M. P.: Minu väärtused on sõprus, haridus, haritus, maailma nägemine. Mõjutab elukogemus, teadmised, meeldivad oma tööd hästi tegevad ja elu jaatavad inimesed. Perel on suur roll, meediasse suhtun sageli reservatsiooniga. Kui kodus rohkem elasin, siis olid vanemad koolikaaslaste ja sõprade kõrval suuremad mõjutajad, aga olin ka siis suht iseseisev. Mingil määral läheb korda sõprade kogemus ja arvamused: sõltub, kes ütleb ja mille kohta. Riidestiili mõjutas Rootsis elamine päris palju.

K. M.: Minu väärtused on seotud hariduse omandamisega, tahaks välismaal magistrtrit teha. Mingi aeg tagasi oleks mõjutajaks olnud kool, aga praegu mulle tundub, et mõjutan iseennast. Autokommunikatsioon on väga tihe, vaidlen pigem iseendaga. Ramatud kindlasti mõjutavad.

Lähiajal hakkab seltskond veidi mõjutama ja muutma asju. Kool enam eriti ei. Mõned õppejõud on olnud üsna mõjukad, pannud millegi üle mõtlema.

M. S.: Mõjutasid perekond eelkõige, ema kasvatamismeetodid, kindlasti mingil määral sõbrad, uue kooliga tulid uued sõbrad. Mõjutanud on ka keskkond, kus ma viimased aastad elanud olen. Sisedisaini huvi mõjutas kindlasti Mustamäe kooli kunstikallak, ajakirjanduse huvi tuli ema ja isa poolt, kes on mõlemad ajakirjanikud. Praegu mõjutavad kindlasti tutvusringkond, samas ma ei lähtu nende mallidest. Meedial on ka suur roll: tavaliselt kajastatakse rikkaid ja kuulsaid, see mõjutab noori püüdlema sennapoole. Eesti meedia väärtustab valesid asju. Mitte elu ennast, vaid võltsasju, nagu raha ja kuulsus. Meedia paneb tohutu pinge peale ja mida noorem ja kogenematum tarbija, seda hullem.

Elukoha seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

R. P.: Tallinna teatrid jäävad kättesaamatuks. Enne ülikooli olin ääretult sinisilmne, ei teadnud, mis tegelikult maailmas toimub. Käisin koolis, elasin rõõmsalt, olin naiivne. Nädalavahetustel suhtleme sõpradega, Antoni vanemad elavad siinsamas. Minu vanemad on hakanud rohkem isegi siin käima: saavad nemad kodust välja, on mul hea meel.

K. M.: Pärnus pole mul suhtlusringkonda, kõik Tartus, Pärnus on vanemad. Mõned tuttavad on Tallinnas.

Perekonna ja kodu seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

R. P.: Tahaks rohkem teatris ja üritustel käia, aga Anton pole eriti seda tüüpi ja eriti ei ole käinud. Aga ma pole üksinda käija ja sõbrannadel pole ka palju aega.

K. M.: Ema oli muusikakoolis õpetaja, muusikaõpingutest polnud pääsu. Lõpuks hakkas meeldima, see oli parem kui klassivendadega mehukattit ja piiritust juua.

M. S.: Kuna ema on ajakirjanik, saab ta koju enamuse ajakirju töölt, ajalehtedest on meil käinud PM, ÄP, SLÕ, Viimsi vallaleht, viimane väga kasulik kohalike asjadega kursis olemiseks. Tartus mul telekat ei ole, selle vaatamist on vähemaks jäänud. Vanaema on eesti keele õpetaja, tema suunas minu ema lugema ja ema omakorda mind. Keskkoolis olid kohustuslikud raamatud juba kord või kaks läbi loetud.

Tegevusalade ja huvide seos teabevajadustega ja nende rahuldamise võimalustega

R. P.: Raamatute jaoks pole aega, kuigi huvi oleks. Teatris tahaks rohkem käia, aga Vanemuine ei meeldi ja Tallinnasse pole aega minna. Suhtlemine on oluline, aga kuna tööpäevad on pikad, siis jääb vähe aega. Piirdub rohkem ema-isaga, vanaemale helistan. Kuna päev möödub arvuti taga, siis õhtul üldse arvuti taga ei ole. Olen avastanud, et ma pole eriline karjääriinimene, pigem pereinimene. Magistrikraad pole peamine, küll jõuab. Keskkoolis lugesin rohkem, sest aega oli rohkem. Kohustuslik kirjandus oli ju ka.

M. P.: Muusika meeldib, raamatud, reisimine, toredad inimesed. Keskkooli ajal oli trenn, muusikakool, peod, klassiüritused, rattaklubi. Rahvusraamatukogus käisime klassiga palju, õppisime, lugesime lehti, filosofeerisime. Lugesin päris palju ajalehti, TV-d ei vaadanud palju, Interneti kasutasin hoolega, õhtuti kuulasin raadiot päris palju, rohkem kui kassette ja CD-sid. Ajalehti hakkasin usinasti lugema pärast Estonia katastroofi.

K. M.: Huvid ei mahu päeva ära, aga meeldib lugeda, mitte ilukirjandust, vaid näietks filosoofiat. Ülikooli ajal on muusika kõrvale jäänud.

Miina Saarna: Keskkoolis käisin Hariduskolleeegiumi juures kunstiringis, see oli ettevalmistus ERKI jaoks, kuhu tahtsin minna sisedisaini õppima. Õpingud on suurendanud infovajadusi: tihti tuleb analüüsida meedias avaldatut, ise intervjuusid teha, elu-oluga tuleb kursis olla. See on hea start iseseisvaks eluks. Ise pead kõik otsima, keegi ei pista sulle õpikut pihku. *Ego-boost*, kui toime tuled. Töö ööklubis ei nõua uut infot.

Ühiskonna ja poliitilise olukorra seos teabevajaduste ja nende rahuldamise võimalustega

R. P.: Ühiskond on pinnapealne, konnatiigi ümber hüppamine, palju on sellist suhtumist, et huvitab ainult omaenese business. Infot on piisavalt, aga mida usaldada ja mida mitte? Negatiivset on palju, pigem räägitakse surmast kui sellest, mida keegi head on teinud. Informeeritus on tegelikult oluline, paljud ei märka seda, aga see on vajalik kuhugi jõudmiseks. Intelligentsus loeb.

M. P.: Ühiskond on hästi lõhenenud, vanemad inimesed elavad hoopis teistsuguses maailmas kui noored, ühiskond on toores, pole veel küps, aga läheb paremaks. Praegu valitseb selgete sihtide puudumine. Infol on kindlasti oluline väärtus, see on nagu majanduslik väärtus, seda on lihtsam hinnata kui haridust. Konkurentsipüsimiseks on kindlasti informeeritus vajalik.

K. M.: See, mis koduses reality shows toimub, tundub olevat olulisem kui see, et Elcoteq laseb lahti 2000 inimest. Normaalset meediakriitikat ka pole.

M. S.: Info on tähtis ja järjest tähtsamaks saab. Ühiskond on hakanud järjest rohkem väärtustama haridust. Informeeritud inimese elu on kergem.

Teabevälja struktuur

R. P.: Arvan, et püsivaid väärtusi on kõige rohkem, need panevad kõik paika, erialaseid teadmisi ei pea nii oluliseks, operatiivset on muidugi palju. Erialane vajub unustusse, kui seda infot ei kasuta, teen praegu teistsugust tööd.

M. P.: Kui ma olen pikemalt ühe koha peal, on operatiivne kiht suurem, kui kodukohta muudan, tulevad teised kihid esile, et siis jälle tagaplaanile vajuda. Igapäevaselt mõtlen operatiivse kihi asjadele kõige enam, aga kui teed mingi pöörde, siis saad aru kõigest muust, mis peas on: lapsepõlve tarkused, erialased teadmised. Ringi joonistades jagaks selle umbes kolmeks.

K. M.: Keskmine kiht on suhteliselt oluline, samas kõik kasvab välja fundamentaalsest. Piiri on raske tõmmata. Loomulikult on pealmine kiht kõige savim, kuigi võib teatud ajal oluline olla.

M. S.: Kõige põhilisem on see, mida olen õppinud perelt, lähedastelt, see mõjutab kõiki teisi asju ja suhtumisi. Päris palju infot on seoses õpingutega. Kõige kergem oleks hinnata kõiki infokihte võrdselt.

